1913.

РІЧНИК XVI. ТОМ LXII.

КНИЖКА IV. ЗА КВІТЕНЬ.

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗІЇ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЗМІСТ:

М. З.: У святої Софії 3
МИКОЛА ВОРОНИЙ: Венера (поезія) 18
ОРЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ: Сторінка з життя Володимира Антоновича 19
О. ОЛЕСЬ: Не залеть ся співом серце (поезія) 27
О. АНДРІЄВА: З пісень робітниці 28
О. ОЛЕСЬ: Танець життя (етюд) 30
МИХ. МОГИЛЯНСЬКИЙ: Коротке побаченнє 37
ІВАН ШОКОДЬКО: Так тихо (поезія) 39
ГРИЦЬКО СУМОВИТИЙ: Запомога (оповіданнє) 40
М. ТЕРЕНЬ: Сильний (оповіданнє) 52
МИКОЛА ЗАЛІЗНЯК: Сучасна велика індустрія й її значінє 65
НАТ. РОМАНОВИЧ: Мандрівниця (повість, далї) 88
Л. С-Ч.: Я йшла в ночи (поезія 118
О. ОЛ.: Я щось хотів тобі сказати (поезія) 118
МІЛ. НЇКОВСЬКИЙ: Наші потреби і нові журнали 119
С. ЧЕРКАСЕНКО: Ляборантка (оповіданнє) 130
М. ЄВШАН: Літературні замітки 145
ДЖ. ЛЬОНДОН: Непохитність жінки 152
Бог його батьків (переклад Нат. Романович) 162
С. ЧЕРКАСЕНКО: З українського життя 173
Бібліографія 181
Оголошення.
Зміст V-ої к. ЛНВ.

КИЇВ.

Друкарня І-ої Київської Друкарської спілки. Київ, Трьохсвятительська 5. Телеф. 1059.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

КНИГАРНЯ Наук. Тов. ім. Шевченка

у Львові Ринок ч. 10,

має на складі всі українські видання, висилає всякі книжки на всяких мовах скоро і точно.

НОВИНА.

ІЛЮСТРОВАНИЙ КАТАЛЬОГ

видань Видавничої Спілки, 1913, висилає на бажанє за присланєм марки на 15 сот. (5 сот. на порто і 10 сот. на „Рідну Школу).

Книгарня Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ НА УКРАЇНІ

XVI—XVII вв.

Проф. Мих. Грушевського

Популярно написана, богато ілюстрована книжка. Звичайний обгортці ціна 3·50 К, в кращій 5·50 К.

Склад в Книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка.

НОВИНА.

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ.

ТІНІ ДАЛЕКИХ ПРЕДКІВ.

ОПОВІДАННЯ.

виданнє Українсько-руської Видавничої Спілки.

(ЗМІСТ: Тіни забутих предків. Сон. Лист. Подарунок на іменини. Хвала життю. Коні не винні. Що записано в книгу життя).

Ціна 1 К. 80 сот.

Склад в Книгарні Наукового Тов. ім. Шевченка.

НОВИНА.

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК: НАРОДНІ КАЗКИ.

Випуск І. ст. X+168. ілюстрації артиста-маляра Кобринського. Ціна К 1·50, в оправі 2 К. Виданє Українсько-руської Видавничої Спілки.

Продаєть ся в Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

НОВИНА.

АЛЬФОНС ДОДЕ.

Пригоди Тартарена з Тараскону

славна гумореска, в перекладі **В. Щербаківського,** з оригінальною обгорткою роботи артиста Михайла Бойчука (виданнє Товариства прихильників української літератури, науки і штуки)

ціна 1 К. 40 сот.

склад в Книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

РІЧНИК XVI. ТОМ LXII.

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ

ВІСТНИК

КВІТЕНЬ—ЧЕРВЕНЬ—1913.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

891.7905
LIN
V. 16
no. 4–6

М. З.

У святої Софії.

Сильне, радісне почуте обхопило мене, коли я вийшов з свого мешкання в тихий переулок, що провадив до собора. Гадка, що я по тількох лїтах вільного і невільного вигнання знову верстаю ту путь, яку проходив пятдесять лїт тому, держачи ся за рукав свого батька, наповняла мене солодким настроєм, в якім, мов в добрім старім винї, роспускала ся гіркість моєї старости, надаючи йому силу і міць. Дзвони гудїли, перекликаючи ся між собою, з Старого города на Печерськ і Подол, і їх рітмічні, розноголосі удари підіймали сей настрій поволї все вище, до висоти екстаза. Білий мур катедри, котрий обходила улиця, різко світивсь немов якимись фосфоричними відблисками, а замурована стара митрополича брама виглядала в сїй півтїни таємничо, немов містичні ворота, замкнені до вїзду будучого царя правди, і невиразні лїнії на її гербових щитах маячили, як кабалїстичні знаки, в котрих замикало ся будуче воскресенне старого житя. В склепінню присадкуватої вежі над брамою, в довгім проходї, на широкім дїдинцї маячили невиразні фіґури, лунали притишені невиразні звуки, і в тім загальнім руху, здавало ся, рушали ся й ходили старі мури, лїнії старих веж і бань, і в сім чарівнім півснї тратили свою реальність навіть фіґури городовиків і околодків, і ріжні умундировані постати, що висїдали і проходили в головний вхід, полишений для офіціальної публїки, котру в сю таємну ніч збирає до явки ґубернаторський циркуляр.

Неофіціальна публїка, недопущена до сих пространних воріт і широкої пути, нескінченним потоком лишила ся в тїсні бічні двери, обставлені полїцією, яка умудряла ся і тут викликати певний заколот. Пропхавши ся через „тїсні ворота“, розтїкали ся під низькими склепіннями бічних нав, освітлених для такого свята над звичай богато. Свічки й паникадила запалені сим разом, викликали з вікових сутїнок столїтями поховані образи і мальовання, невидні в пітьмі притворів в звичайнім часї, і широко розкриті, нерухомі очі їх дивили ся немов здивовані на марних епіґонів тисячолїтнього житя, що сїрим стадом, тїсною юрбою проходили під ними.

Людський потік все прибував, виносив з темних склепінь притворів в середнї нави і збивав в тїсну нерухому масу людей, що наповняли собою вузькі проходи між кратами, перегородженими

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

важкими масивними стовпами, і збиваючи ся в одноцільну юрбу, вони ворожо ставили ся до всяких покус зробити якийсь вилім в сім людськім цементї, що заповнив і звязав в одно всї ріжноманїтні складові части старої святинї. Льояльний осібняк міг посувати ся тільки на хвилях стихійного людського потоку; всяка ініціатива, всякі проби самостійного руху стрічали ся з осудом загалу як вчинок некоректний, як легковаженне побожного настрою і заінтересовання иньших, як особиста образа і провокація. Коли громадка якихось студентів, мабуть членів котроїсь патріотичної орґанізації, стала пробивати ся наперед, запевняючи, що їм приготовлено місце в алтарі, публїка стріла з ворожнечою і гнївом сї запевнення і всякий вважав своїм святим обовязком можливо утруднити перехід сим настирникам. З великою приємністю дивила ся, коли сї патріоти застрягли перед кратами і дячки й поліцїанти не спішили їх пропускати далї, і неприємно була розчарована, коли по якімсь часї пропустили сих опричників таки в середину. Похід якогось кучерявого дячка з алтаря, що розпихає невдоволену публїку і по якімсь часї знову пробиваєть ся назад— викликає вже зовсім непохвальні компліменти. Збентежений ними дячок конфіденціально виясняє свою виїмкову місію, що „для ґубернатора в олтарі свічки не стало“, але се викликає тільки іронїчні замітки і глузування скромних обивателїв, які иньшим разом не отворили б уст своїх навіть і на звичайного городовика. „Обійшов ся б і без свічки“, завважає якийсь смиренний в иньшім часї богомол. „Велике дїло ґубернатор в великодню ніч в тисячолїтнїй святинї князя Ярослава!“

І сполошений сими інцидентами святочний настрій тільки поволї вертає знову під впливом радісного співу хорів, сяєва світла і блеску старого золота в контрастї до темних ликів мальовань.

Людська хвиля виносить мене кінець кінцем на середину і я стою на тім самім місцї, куди приводив мене бувало мій батько в такі великі свята. Світло великого паникадила в кілька тисяч свічок кидає снопи сяйва на блискучий іконостас, на останки мозаік обгризених зубами часу і лихо підновлені мальовання. Але заглубленнє олтарної абсіди по давньому ховаєть ся в півтїни, невважаючи на ті десятки електричних лямпок, і невеличке світельце, завішене на ланцюжку, по старому кидає непевне світло на осяяну леґендою віків „Нерушиму Стїну“. Світло заломлюєть ся на нерівностях старого склепіння, витворюючи немов темняві хмари на старім золотї мозаікового тла, і по нїм неясними контурами

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

виступає велетенський образ Богородиці Оранти, на які дивило ся з вірою і трівогою стільки поколінь Киян в трудні хвилї житя свого особистого, чи в тяжкі години, коли ломило ся житя цїлого народу—від самого фундатора сеї стїни, старого князя Ярослава до великого Романа, що на звалищах старої могутности Київської держави вагав ся між старим Київом і новим Галичом і також старав ся вичитати будучу долю свою і свого народа на сїм образї, як чотириста лїт пізнїйше великий гетьман по несподіваних своїх тріумфах ширяв отут гадками про „українську удїльну державу", силу і славу українського народу „по Вислу, по Краків"... Простянені до гори руки фіґури гублять ся в пітьмі. Величне, безпристрастне лице ледво виднїє. Пригноблена силою бід і руїн, що спадають на се многострадальне місто і його люд, з стриманим спокоєм скорботи вона показує сю таємничу напись, котрої великі чорні букви, як маґічні знаки, маячать між двома рядами фантастичних лїлїй:

„Бог посеред його, і не подвижеть ся, поможе йому Бог завтра з раннього рана"...

Самопевні слова, виведені на сїй арцї тому тисячу лїт в якімсь пророчім екстазї, стоять непорушно справдї, оправдуючи свою леґенду, яка уносить ся над усїми змінами сього бурхливого повного непевности і трівог житя, над його катастрофами, руїнами і новими відродженнями з старого попілу.

Паникадило рухаєть ся ледво помітно і відблиски його світла світять ся і гаснуть на блискучих площах нерівно вигладжених мурів, на заломах іконостасу, на кріcталах мозаік. Се легке мерехтїннє, і хвилї кадила, і могутнї удари звуків вносять рух і житє в мертве, нерухоме царство сих архітектонїчних форм і мальовничих окрас; воно рухаєть ся і оживає і викликає в уяві образи і настрої минувшини, такі живі, що вони поривають і уносять з собою зачаровану душу, переможену рітмом сих співів і натовпом сих невідступних образів.

Сей білий ангел благовіщення по олтарнім стовпі в своїм манернім руху—чом він гіпнотизує мене так сими образами, що виринули звідкись в моїй уяві—не знати чи з якихось оповідань, чи з давно прочитаної книжки, чи з колишнїх оповідань батька і моїх хлопячих мрій у сїй старій катедрі?

Його молодеча постать викликає в моїй уяві фіґуру хлопяти—тендітного, з довгою, тонкою шийкою, білявою головкою і сумними, мрійливими очима, як на старих портретних бюстах хлопців

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

римської цїсарської доби. Коли великий князь стояв на своїм „царськім місці“ в великі свята, і перед ним його молодші сини і свояки,—і сей білявий хлопець стояв з ними і водив своїми замріяними очима по святих образах, золотоубраних крилошанах, що виднїли ся в олтарі, і пишних боярах, що в дорогих царгородських оксамитах і шубах соболиних обстояли князя і княжичів. Він виріс серед них з маленькости і властиво не памятав иньшого свого двору. Він був меньшим сином смоленського князя, погромленого великим князем на спілку з братами. Смоленський князь полїг у бою і дружина його, волость забрав київський князь, а син опинив ся в почесній неволї на київськім дворі і виростає тут в непевній ролї не то закладника не то будучого князя. В інтересах київської полїтики краще було б, щоб його зовсїм не було, але коли вже Господь судив йому жити, у великого князя не стає сумлїння послухати декотрих практичних дорадників своїх і зробити хлопцеви кінець.

Молодий княжич виростає, окружений жалїсним спочутєм, як невинна жертва нещастя, і підозріливим страхом, як жерело будучих замішань і війн, коли він з часом схоче доходити своєї „отчини“. Він справдї живе під вражіннєм траґічної долї, яка спіткала його рід: про неї нїколи нїхто не оповість йому докладно, боячи ся гнїву великого князя, але з тим більшою, жагучою цїкавістю молодий княжич хапає і сплїтає разом ті урвані слова і згадки, які доводить ся йому почути, і з тим більшим завзятєм його уява працює над відгаданнєм цїлої сеї історії в її найбільш скритих і таємних подробицях. От і тепер стоючи в церкві, він з особливою увагою спиняє свій погляд на сивім обличу боярина Воротислава, на його дебелій стати, запятій фіолетовим корзном з срібними квітками. Про сього Воротислава він почув недавно, що то він головно причинив ся до погрому і смерти його батька, і сумні очі молодого княжича напружено придивляють ся до нього, до його рук, пригадують рисунок меча, котрий бачили колись у його руках, і від сих рук і меча повстають образи крівавої смерти його батька, котрого він нїколи не бачив, але уявляє його фантастичну фіґуру далеко яснїйше, нїж тих людей, яких бачив наоколо себе.

Але душа його не загорала ся від тих образів мстивими пожаданнями. Він почував певну боязьку відразу перед сими руками, які проливали кров людську, але думав не про пімсту, а про те, як мабуть боязько і тяжко старому Воротиславови стояти перед лицем божим з замащеними людською кровю руками і як му-

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сить бути йому страшно страшного суду божого, що взище кожду кров пролиту від руки чоловіка. І йому згадали ся слова, якось сказані чорним попом Никитою, приставленим до молодих княжат, в науку їм: „Мужи кровей і льсти не преполовят дней своїх“ [1]), і він задумав ся над тим, чомуж дожив такої старости Воротислав, винний стільки крови, і чи не була рання смерть його батька божою карою за проливану ним кров?

Молодий княжич був щирим прихильником „нової віри“. Його душа журлива і ніжна боязько тулила ся в атмосфері вічних війн, насильств і кровавих розправ, яка огортала його на княжім дворі—так наче милосердне спочуте, яке окружило малого сироту на порозі свідомости, на віки витиснуло свою печать на його душі. Він з жахом думав, що йому прийдеть ся з часом також їхати на війну, брати участь в кривавій бійці „в полку“. „Княжение не може бути без крови, а мир без гріха“, пригадувались йому слова, сказані його кормильцем в відповідь на науки Никити, які в глубині свого переконання старий боярин не вважав відповідними для княжат і бояр, а хіба для попівських дітей і чорноризців. Бути самому „мужем кровей і льсти“ — перед сим боязько здрігала ся уява княжича. Йому пригадувало ся, як він плакав на княжих ловах над постріленою ланею, побачивши, як течуть сльози з її сумних, ніжних очей, неначе людських, і хтось з докором сказав тоді, що він сам виглядає як пострілена лань, і очі у нього такі ж. Він не стидав ся сього і не мав амбіції бути подібним до сих проливателїв крови і насильників, сміливих і нестримних. Він мав иньші взірці й пориви, котрі носили ся в його уяві, коли очі його перебігали по мозаіках і мальованнях нової катедри. Але найкращої історії, котру любив він найбільше—не було тут. То була історія про Йоасафа царевича індійського і старця Варлаама. Її розповів йому ігумен святого Дмитра Варлаам, як історію свого патрона. Старий ігумен, що сам покинув для темної печери двір великокняжий, де був першим боярином, і не убояв ся гнїва і прещенія княжого, що збирав ся розкопати і знищити Печерський монастир, за те що постригли без волї його такого потрібного йому мужа,— він вглянув в душу отрока і провидячи сумну і криваву долю, яка жде його на дворі княжім, умисно розповів йому сю історію про царевича індійського, що зараня спізнав усю суєту і нищету світову і возлюбивши пустиню, покинув для неї царство своє. Так зробив старий ігумен те, що його іменник, мітичний старець Варлаам зробив

[1]) Проливателї крови і лукавці не доживуть і половини віку свого.

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

з Йоасафом, під видом купця, що має на продаж дорогоцінний камінь, пройшовши до царевича і замість каміння наділивши його дорогоцінніймим над усї скарби світа—пізнанием марности світової слави.

Ся історія про царевича, захованого батьком від усїх сумних вражінь житя, який одначе доходить до розуміння світової марности й непевности, пізнає правдиву віру, стає духовним батьком свого батька, навертаючи його на праву віру, і потайки кидає своє царство, настановивши царем свого боярина,—нїколи не могла наситити молодого княжича. При кождій нагоді не переставав він росповідати її княжні Предславі, повірниці своїх таємних мрій, одинокій з київської родини, яка любила його щиро і яку він теж дуже любив. Він вигадував ріжні приводи для того, щоб піти до святого Димитрія, до ігумена Варлаама і розпитати його про ріжні подробиці сеї дивної повісти, і старий ігумен старанно відгребав в своїй памяти пів-призабуті епізоди, притчі і промови, сердечно жалуючи, що йому не спало на гадку казати записати сю повість, коли він почув її, як історію свого святого патрона від сирійських Греків в Царгородї.

Один раз він пригадав притчу про смертну трубу. Цар їдучи з великою славою на колїсниці посеред свого двору, стрів на дорозї двох людей—схорованих, ледви живих, убогих і обдертих. Скочивши з колїсниці він упав перед ними і поклонив ся до землї. Його бояре і дворяни стали дуже негодувати і відказувати за таке пониженнє гідности царської, і поручили царському братови остерігти царя, аби „не досаждав висотї царського вінця". Тодї цар над вечір післав вістника свого з трубою під ворота брата свого, аби затрубив йому. А то був прийнятий в царстві знак: кого цар засудив на смерть, посилав йому перед ворота вістника з трубою, щоб осуджений знав, що його чекає. І брат царський, зачувши трубу, ще не знаючи причини, став уже готовити ся до смерти, і рано попрощав ся з сїмею своєю і домом своїм і пішов до двору царського, готовий смерть прийняти, в смертній одежі, окружений плачущою родиною своєю. Цар же сказав йому: нерозумний чоловіче, ти не знаючи нїякої вини за собою, лише зачувши трубу, від мене, рідного і подібно смертного брата свого, приготовив ся до смерти—а менї дорікав єси, що я понизив гідність свою царську, стрівши вістників смертного кінця, тих убогих калїк, що нагадували менї недалеку смерть, коли повний всякої вини мушу стати перед Богом.

Иньшим разом оповів він йому притчу про ковчеги царські:

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

як цар, хотячи поучити своїх бояр, щоб не важили велико зверхнього блеску й богацтва над внутрішню вартість, сказав зробити чотири ковчеги, і в два положив костей мертвих і смердящих, а зверху золотом поковав, а в два иньші в середину поклав золоті узорочія і каміння честні, і аромати дорогі, зверху ж казав засмолити смолою, і покликавши бояр, казав їм вгадати, чого варті ковчеги золотоковані, а чого посмолені, і коли бояри велико важили ковчеги золотоковані, а зневажали ті посмолені, відкрив їх і сказав: „Такий то світ! ті що ходять в золоті, в середині часто бувають повні гріховного смороду, а ті що в заялозених рубцях—повні аромату святости“...

Молодого княжича вражали історії про те, як розсипали ся в ніщо хитрощі найзавзятїйших, найлукавійших ворогів, волхвів і мудреців, яких Йосафів батько вишукував на те, щоб відвести молодого царевича від аскетичної мудрости, заплутати його в сїти софістики, зачарувати ріжними принадами, спокусити на світову роскіш і на „женское желаніе, еже есть паче всего любимое требованіе“. Волхв Февда, що насилав чари на царевича, вступивши з ним в розмову підпадає сам впливам його щирого переконання, палить свої чародїйні книги і тїкає в пустиню. Иньший волхв, Нахор, покликаний на те, щоб своєю софістикою збити Йоасафа, сам заплутуєть ся в сїти свого лукавства і замість збивати Йоасафа, бачить себе зневоленим тримати його сторону. Арахія, головний дорадник царя в заходах против Йоасафа кінець кінцем виявляє себе потайним прихильником христіянства, готовим в небезпечну хвилю стати по його сторонї. Всї вони оден по одному переходять на сторону христіянського аскетизму, і нарештї сам цар, всїми полишений, захитав ся в своїм завзятю і переходить теж на сторону сина. І так віддавши все під власть нової віри, царевич уважає можливим сповнити своє сердечне бажанне і покинувши потайки царство на Арахію, він у ночи виходить з своєї блискучої палати, щоб іти в пустиню.

Ся хвиля, коли царевич, властиво вже цар—в останнє покидає всї примани світові, славу і роскіш, щоб кинути ся в обійми пустинї, особливо екзальтувала молодого княжича. Серед нічної тиші виходить царевич з своєї столиці, по дорозї вступає до хижі якогось бідака і як останню милостиню віддає йому свої царські одяги, а в самій волосїнниці, яку носив він під своєю царською одежею, пускаєть ся в пустиню. Перед ним нарештї відкриваєть ся те правдиве житє, про яке він мріяв весь час своїх спокус—

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Прийми мя, прийми мя красная пустине,
Мій раю, розмаю!
Сокрий мя перед очима людськими
До віку мого!

імпровізував княжич пісню Йоасафа, з захватом співаючи її на самоті:

Минають, минають князівства і царства
Як цвіти весняні.
Білесенькі квіти виростають з крови,
Буйнесенькі вітри хилять густі трави
На гучнім полку.

Княжна Предслава з здивованнєм і трівогою дивила ся на свого товариша, слухаючи його оповідань. Його однолітка, вона була натурою зовсім иньша—в нїй также мало було дівочої слабости, як в княжичу — мужньої сили. Велика, фізично сильна, вона і духом виявляла з себе доньку тих княгинь, що своїми радами кермували думою своїх князїв, в потребі висилали на війну полки і без милосердя кріваво давили супротивні рухи. І коли духова і фізична нїжність, чутливість і безрадність її товариша будили в нїй жіночі інстинкти спочутя і опіки слабшого і на сїй основі виростало і дужчало в нїй її чутє до нього, то з другого боку своє і його житє вона не уявляла собі инакше, як у вирощеній родинними традиціями і призвичаєннями атмосфері княжого житя. Вона любила мріяти і розмовляти на тему, піддану очевидно якимись розмовами старшого окруженя, про те як вони виросши поберуть ся, і великий князь-батько віддасть їм в посаг їх отчину, смоленське князівство; як вона буде товаришкою і помічницею свого князя і своєю радою і помічю поможе йому зайняти почесне місце в княжім роді, стати сильною ногою в своїй землї, дійти могутности і слави. Коли він захоплював ся христіянськими образами й ідеями, в тім промовляла їй до почутя та душевна нїжність і поетичність, яка проявляла ся в сих його настроях, — але самі сї ідеї, і особливо сей христіянський аскетизм, його відраза і боязнь перед світом були їй глубоко чужі й несимпатичні.

„Нова віра“ не забирала її, княжна зіставала ся звязаною всїм єством своїм з старим предківським житєм, його звичаями і обичаями, настроями і поглядами, якими була взагалї міцно перейнята—як звичайно більш консервативна—жіноча половина двору, „Ольжиного терему“. Христіянські обряди, які приходило ся княжнї сповняти, служби й молитви, не зачіпали внутрішньої, інтімної сторони її житя, як і величезної більшости сього „нового стада Хрис-

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тового". Княжна також як і воно готова була байдужно і поблажливо ставити ся до нових форм культу, поки він не претендував на сю внутрішню сторону житя; але трівожно і подзріливо стрепенула ся, коли почула, що під сими зверхніми формами входить якась сувора, неподатна і невблаганна сила, і грозить знищеннем, загладою всім радостям житя, які виростали на старім ґрунті і зокрема—всім її плянам і мріям. Княжна пробувала суперечити своему приятелеви, коли він з захватом оповідав їй якісь християнські історії, якісь аскетичні леґенди, в роді Йоасафової. Вона доводила, що нерозумно відрікати ся від світових утіх, даних чоловікови, від усього того, що посилає йому доля — закопувати ся в темну печеру від ясного сонця, від веселого лиця природи, зрікати ся богацтва, слави, любови і тікати в пустиню, щоб мучити себе не знати для кого й для чого, без усякої користи для себе й людей. І вона дорікала йому, що він, потомок славного княжого роду дав потягнути себе вірі, видуманій для бідних, худородних і нещасливих на те, щоб їх в гіркій долі потішати і манити надіями на щастє і нагороду по смерти, тим часом як усі старі і розумні люде кажуть напевно, що нїякої нагороди по смерти нема, а продовжуєть ся житє тутешнє: хто на сім світі панував — пануватиме і на тім, хто був убогим, невільником, калікою за житя — буде ним і по смерти, і тому всї розумні люде пильнують бути щасливими, сильними, славними за житя, щоб свою славу, могутність і богацтво понести й за могилу. Або знов плакала, обіймала і цїлувала його, благаючи для неї, для її любови до нього покинути такі страшні гадки про те, щоб кинути світ і йти в пустиню. Докоряла, що він забув усї давнїйші свої обіцянки і заміри, що він як боягуз чіпаєть ся за якісь чернецькі вигадки, не чуючи сили в собі, не маючи відваги стати до житєвої боротьби за свої права, за батьківський стіл, за княжение для себе і для неї і тікає з бойовища, вимовляючи ся якимись монашими заповідями і житиями.

Все се не помагало нїчого. На сї міркування княжич відповідав вивченими тірадами про марність сього світа і все що жде чоловіка за гробом. Сї відомости про те, що дїєть ся з душею умерлою зараз по смерти, в день третїй, девятий і сороковий, що робить вона і де пробуває пізнїйше, які утїхи мають душі праведні і як мучать ся душі грішних і за які гріхи — своєю докладністю і богацтвом деталїв забивали неясні і дуже загальні понятя, які княжна могла зачерпнути від своїх близьких, що стояли на ґрунтї старої віри. Перекази про мандрування душі, її потреби і появи близьким, які пробувала вона використати, виглядали як невиразні контури

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

хмар, які тільки нагадують щось і міняють ся перше ніж попробуєш докладнїйше вислїдити їх рисунок. Вони не могли витримати нїякої конкуренції з рішучими, категоричними рішеннями перенятими від попа Никити і з повною вірою проголошуваними княжичем — так само як загальні і нехитрі накази старої морали не могли міряти ся з божими заповідями і науками, точними, деталїчними, імперативними, загостреними карами і нагородами, які рецитував він. Старі боги не промовляли так до людей, а лишали їм жити своїм розумом...

Так само не помагали докори, благання, пестощі. Навпаки, княжна побачила з жалем і гнївом, що її приятель починає відтягати ся від сих розмов, зі страхом і відразою тїкає від її невинних ласк, немов чогось страшного, погибельного, грішного і нечистого. З тим провидїннєм, яке дає любов, вона скоро відгадала чужу і дику для неї психольогію, що лежала під сим страхом і відразою. Уяву княжича, перед тим ясну і чисту, аскетичні оповідання наповнили трівожними гадками і страхами про прелесть жіночу, котрі він викликав в собі власне своїм бажаннєм їх уникнути. До того-ж у його становищі приязнь і любов до своєї товаришки дитячих лїт була майже одинока річ, котру він міг пожертвувати й зложити на алтар аскетичного самовідречення і він з безоглядністю молодости і завзятєм прозелїта спішив спалити на сім жертвеннику сю одиноку приязнь, яка освітлювала йому дотеперішнє житє, щоб усім серцем належати новій улюбленниці — „прекрасній пустинї“.

Княжну глубоко ображала така легковажність, таке відношеннє, але інстинкт жінки-опікунки брав перемогу над сим почутєм образи, і душу її обіймало гаряче бажаннє вирвати приятеля з власти тих злих чарів, що оплутали його — тих темних духів, що грозили не тільки відняти його від неї, але й йому самому затьмити світ житя, відібрати йому світлу радість, всї його утїхи і вкинути в темну безодню вічного страху перед божими наказами і карами, можливістю провини і гріха непростимого. І вона поборювала в собі почутя жалю і обурення, що підіймали ся в нїй, давила в собі гнївні слова і пробувала знову ласкавими словами заспокоїти його, виявляла свою цїкавість і навіть нехитро лукавила, щоб приспати його насторожену підозріливість, — заявляла своє спочутє тим гадкам, які він висловляв, своє заінтересованнє тими історіями, які він оповідав — просила його щось оповісти з своїх улюблених історій про царевича Йоасафа, про старих пустинників і нових подвижників, що обявили ся в Київі на Днїпрових горах, в старих тамошнїх печерах.

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І от княжна стоїть на сих хорах, з збентеженою душею, придивляючи ся до фіґури сього благовіщенського ангела, що й їй, як менї, своєю ясною молодечою нїжністю пригадує стать смоленського княжича. Його нема вже долї між княжим двором — навіть в великі свята він не приходить до своїх опікунів. Півтора року тому він пішов до св. Димитрія, просячи старого ігумена Варлаама прийняти його в послух, і той прийняв його. Молодий княжич з запалом віддав ся сповнюванню служб, які йому поручувано. Чим грубійші, тяжші, невідповідні для його високого роду вони здавали ся, з тим більшим завзятєм він їх сповняв і усильно випрошував у ігумена і старця, котрому його поручено, роботи найбільш прикрі і обридливі. Він услугував в монастирській келарнї і пекарнї, замітав подвірє, чистив стайню, брав ся пасти монастирську худобу, і йому робило се особливу втїху, коли иньші монастирські служки, серед котрих були смерди і холопи, люде записані монастиреви боярами і князями, або такі що йшли в монастир на легке житє — брали його на глум, висмівали, зачіпали ся з ним і навіть побивали. І він стримував сю гостру радість, яка його обіймала, тільки думкою, що може він своєю гордістю і пихою підвів їх на гріх лайки і бійки, і таким чином немов спасає свою душу їх коштом.

Його руки вкрили ся мозолями від сокіри і лопати, котрими він працював, а колїна струпами від неустанних поклонів і всеночного колїнного стояння на молитві; він зблїд і висох від постів і малого спання, лице його завяло, шкіра обвітрила ся, гостра волосїнниця натирала йому рани на тїлї, які горіли і ятрили ся під час роботи, але сей біль справляв йому втїху сердечну, і він з радістю згадував слова Варлаама, що тодї тільки як тїло його вкриєть ся струпами і мозолями, буде винищене і витончене,— можна буде йому прийняти на себе ангельський образ і йти в самітне мешканнє, бо инакше тїло, не ослаблене і не знищене, возстане зараз на дух, і ворог зараз з подвоєними силами замучить його спокусами і соблазнами в ту хвилю, коли він буде вважати себе вільним від принад світових.

Для того-ж самого, щоб диявол не спокушав його приманами світового житя, велїв Варлаам княжичеви кілька разів до року, здіймаючи з себе чорні ризи і убираючи всю утвар княжую, приходити на двір великого князя, і княжич сповняв се з тим більшою пильністю, що сї відвідини були справдї досить тяжкі для нього. На дворі княжім з жалістю дивили ся на нього, розпитуючи про його монастирське житє. Виходу його до манастиря властиво не

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

жалували, бо постриженнє його усунуло-б одну з хмар на політичнім небозводї, і без того досить захмаренім: один за другим виростаючи, простягали ріжні отчичі руки до своїх отчин, готові збратати ся з самим чортом, щоб вирвати свою батьківщину з рук захланних „старійшин“; коли-б смоленський отчич зійшов зі сцени, усунувши ся в чернечий затишок, се булоб незле для київських політиків. Тому тільки нижша служба, та головно жінки щиро болїзнували за ним.

Княжна чекала нетерпляче сих відвідин, укладала заздалегідь в мислях сильні і впливові мови, котрими вона відхилить свого приятеля від його погибельних плянів. Але сї мови в переважній більшости зіставали ся невисказаними, і побаченнє з княжичем викликало і полишало в собі більш гнїва і роздражнення ніж утїхи. Він всяко уникав її, ухиляв ся від її очей, дотика рук, навіть рубця одежі. Ідучи „в світ“ він був весь насторожений, щоб не підпасти якійсь спокусї, не дати чимсь себе потягнути, і таке боязке і відразливе поведенне супроти неї, немов якогось сосуда диявольської скверни — сей взагалї підозріливий і ненавистний погляд на жінку, як знаряд чортівської спокуси, який вияснив ся їй кінець кінцем з розмов і розпитів про монаше житє і монаші правила, хвилями викликав у нїй вибухи гнїву, які вона гасила в собі завзятєм сильної душею жінки, яка скупила всї сили свого духа в одній метї — виратованню свого вибранця з пут ворожої сили.

Особливо в церкві, в сїй обстанові нової віри, що нагадувала їй ріжні подробицї їх розмов, княжну обступали думки про нього. Ой, чому в неї нема сили наказати роскидати сї чернечі гнїзда, що манять людей — як князь Ізяслав звелїв роскидати печери за постриженнє отсього самого Варлаама, що тепер своїми оповіданнями зманив княжича... Її сватали ріжні княжата, батько і мати наставали на неї, аби не марнувала часу і радили їй то того то другого — особливо королевича угорського, що приїздив сам до Київа на сватаннє, і перед тим, ще в маленькости, тїкаючи від ворогів свого батька, проживав у Київi з своїм кормильцем. Він був старший син королїв, із себе юнак видний і огрядний, гарний їздець, чоловік лицарський, але і його не хотїла княжна Предслава, все ще не тратячи надії вернути собі княжича, поки він був не пострижений.

Так минуло кілька лїт. Вмер старий Варлаам, в старости маститій, перед смертю благословивши свого ученика йти в печери і по двох роках послуху прийняти постриженнє. Княжич жив в пе-

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чері великого Нїкона, читаючи на голос книги і приймаючи поучення від великих старців печерського монастиря. Потім його відпущено в осібну печеру — готовити ся до постриження; він не виходив нїкуди, пробуваючи в молитві і безмолвії. Печера його лежала на узгірю, в півгори, серед рідкого лїсу недалеко княжого звіринця. З нешырокої тераси перед печерою відкривав ся чудовий вид на Днїпро і його протоки і рукави і незмірні простори заднїпрянські, з розкиданими серед них селами, і за ними ледво примітно золотою іскрою загорала ся банька летського монастиря, на місцї убийства святого князя Бориса. Спокоєм і тишою надихала ся панорама, але молодий монах не позволяв собі навіть нею по довгу тїшити ся, боячи ся лїни і праздности, від котрої ідуть всї похоти і гріхи, і як не брав ся до роботи — до копання і полотя, „зїльного ради растення"—то глитнувши повітря ішов у свою печерку, викопану колись богато віків тому і тільки розширену і приладжену до монашого житя одним з новійших її жильців.

Узенький коридорчик, так що в стїни його можна було сперти ся розставленими лiктями, ішов викручуючи ся кількома заворотами, щоб було затишнїйше від вітру і морозу. Кілька ніш-лежанок служило на всяку потребу — чи за ліжко, чи за стіл. На одній з таких лежанок, накритій дубовою дошкою спав попередник княжича; грубо видряпаний в глиняній стїнї хрест з написом: Г(оспод)и помози рабу своєму Васили..., зробленим ним, служив по нїм памяткою. На сїй дошцї спав тепер княжич, прочитуючи на сон кождого дня молитву за душу свого попередника, як духового опікуна і патрона, певний, що й за його душу буде колись творити ся молитва якимсь незвісним подвижником о Хрестї, коли його тут не стане. Виходив до монастиря і до братиї тільки в недїлю, і приносячи звідти з трапези коврижок хлїба, ним годував ся потім цїлий тиждень, покріпляючи ся тільки раз на день. Пильно вичитував повний круг денний, а в перервах між поодинокими „чинами" заморював себе поклонами, прочитуючи псалом за псалмом і по кождім стиху творячи метание. І тїшив ся, що по такім днї все тїло його, всї мускули і сустави нили і болїли, жадібно просячи відпочинку, і він засипляв міцно, ледви простягнувши ся на своїй дошцї, не можучи прочитати до кінця навіть молитви. Спав без снів і видінь і був з сього радий, бо „сонне мечтание" дуже небезпечне для монаха, неспроможного йому противити ся ві снї, коли не панує над своїми мислями.

Але одної ночи, скоро потім як заснув, він нагло убудив ся — наче в серце його щось стукнуло. Хоч було зовсїм темно і ти-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

хо, він почув, що хтось зявився коло нього, сидить коло нього, на краю його лежанки, і се жінка — він чув теплоту її тїла і запах волося. Була се примара, чи жива істота? І раптом він відчув, що се була княжна Предслава, її привід певно. Він відчував не чутні слова, які говорила вона, без згуку рухаючи своїми устами, кличучи його в мир і ваблячи на любов женську. Він читав молитву „Да воскреснет Бог“ і хрестив наоколо се місце, де лежав сам, і де сидїла коло нього постать — але вона не зникала. Він пробував перехрестити її саму, але так щоб не діткнути ся її, і се не помогло теж нїчого. Тодї страх почав обіймати його і почуте непевности. Він читав молитви, і бояв ся, що не зможе дочитати, що йому в молитву влїзе якесь хульне слово, яке віддасть його у власть злої сили. Він так сидїв і читав в страху і муцї, поки не задніло, і зараз пішов до старця на сповідь. Старець же, роспитавши про житє його в миру, велїв йому молити ся за княжну Предславу, аби Господь утихомирив її.

Але тогож самого дня княжич побачив її перед своєю печерою — тільки не в примарі, а живу і не в нічнім привидї, а серед дня.

З Смоленська приїхали бояре з грізними вістями: князь новгородський розпочав зносини з людьми смоленськими, підбиваючи їх на київського князя, і заносило ся на грізне повстаннє. Смоленські бояре, які хотїли тримати ся Київа, приїхали з проєктом, щоб великий князь посадив з своєї руки отчича смоленського, оженивши з своєю донькою. Коли княжна Предслава почула сей давнїй свій плян в такім полїтичнім мотивованню, ще раз надїя збудила ся в її душі. Вона подумала, що сею справою кермує якась стороння сила і кінець кінцем переборе всї перешкоди, яких не могла перебороти вона сама. Пополудні великі бояре київські думали разом з смоленськими мужами у великого князя, і старий Воротислав підтримував смоленський проєкт. Він підносив, що в данний момент смоленські купцї не стоять так дуже о торговлю київську, новгородські впливи можуть легко взяти гору, і незнати чи удало ся б вирвати Смоленськ з рук Ольговичів. Коли Новгород, Смоленськ і Чернигів звяжуть ся в оден ланцюх, не легко буде його розірвати. Иньші говорили про нездатність княжича до правлїння, про його монаші уподобання, але Воротислав не приймав сих аргументів. Княжич, казав він, пішов у ченцї, бо йому відібрали дорогу до столу; нехай він побачить перед собою отчий стіл, і кров заговорить в нїм. Таке розумованнє багатьом промовляло до мисли: тільки біда може загнати князя в монастир.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І великий князь годив ся пробувати. Кормилець княжича з боярами і мужами смоленськими мали їхати другого дня на Берестове. Про се зараз оповіли княжні Предславі і вона тішила ся. Тепер вона знала, що незнана їй сила, яка вмішала ся в отсю справу, потрапить все направити. Вона вирве її княжича з тих недобрих чар чорноризців і верне їй. І вона рішила сама їхати з боярами на Берестове: вона певна була, що стара княгиня се їй позволить — вона тримала її сторону кінець кінцем, хоч і наставала була з тим угорським королевичом. І княжна не могла заснути до рана— аж забілів день, думаючи про княжича, уявляючи його лице, вигляд, слова, і промовляючи до нього ріжними ласкавими словами.

І вона їхала конем з стремінними отроками за боярами і мужами, узьким видолинком з Городу понад Дніпровий беріг на Берестове. Був ясний, лагідний соняшний день. Коні пирхали і вимахували головами, стримані удилами на сій вузькій стежці, де не можна розїхати ся. Срібні прибори і убори блестїли на тлї яскравих одягів. Стрічні люде з приємністю приглядали ся сьому барвистому, роскішному поїздови, і радісний, повний надії настрій володів далі княжною. Коли нагло Янь кормилець, що їхав на чолї кавалькади стримав раптовно коня і закляв так сердито, що всї аж скинули ся, а стременні отроки поспішили на перед до нього і тут побачили, що так збентежило Яня: просто против них їхав якийсь чоловік на лисім коні. А стріча з лисим конем була з найвірнїйших, всїми признаних віщуван неудачі.

Тут нове замішанє серед людей, викликане процесією епископа в супроводі околодків, перервали мої фантастичні мрії про колишнїх людей. Людська хвиля, розрухана напором полїцаїв, відкинули мене на бік і змусила уступити ся з головного корабля на лїво в бічню нову—княжих саркофагів, і я стояв уже коло сього розбитого гробівця — епільога всеї історії.

Далеко спочила княжна Предслава, під плитами тірінґського абацтва, переживши чоловіка, котрого мусїла взяти собі, по останнїй розмові смоленського посольства з княжичем. Слабко мигтить лямпадка в глибинї Дальних Печер, кидаючи невірне світло з свого віконця на ікону і дощечку з іменем затворника, колишнього княжича. А я стою над пустим гробівцем великого князя, котрого перед хвилею бачив серед його пишного двору, і сльози непомітно спадають на вигладжений віками мармор, в порожню камінну утробу, як у ґіґантську слїзницю.

І хотїв би я знати, кого оплакують вони—чи тих далеких лю-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дей, котрих горе, радощі і змагання перенесли ся передо мною в сю таємничу ніч — чи ті мої далекі лїта, коли над мною лїтали сї образи колишнїх богомольців святої Софії?

Вони відкрили ся передо мною, повні солодкої туги і примани. Але і ся чарівна ніч, що відкривала далекі тїни минулого, не підіймала завіси будучого — тих майбутнїх володарів сього неподвижного місця, на яких дивили ся з нехибним провидїннєм, провидячі їх нові незнані нам змагання, утїхи і муки, широко відкриті зїниці з Нерушимої Стїни.

МИКОЛА ВОРОНИЙ.

Венера.

(*З циклю „Ad astra“*).

Зіронько вечірняя,
Божою лямпадою
З глибини величної
Тихо сяєш ти;
Вабиш мене, вірная,
Втїхою-принадою
Тиши потойбічної,
Сяйвом чистоти.

Я до тебе змучені
Очі за порадою
Обертаю з тугою, —
Шлю свої жалї.
Глянь, як, збаламучені
Підступами, зрадою,
Гнуть ся під наругою
Люде на землї.

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОРЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ.

Сторінка з життя Володимира Антоновича.

Минуло вже пять років з того дня, як помер славної памяти професор Володимир Антонович, а проте й доси не маємо повної його біографії; навіть не помітно, щоб хтось дбав про збираннє до неї матеріялів. А час плине. Близькі до покійного люди, його друзї та приятелї, сходять з світу, давнина забуваєть ся, і духовний образ славного українського дїяча, такий світлий та привабний задля тих, хто близько знавав його особисто, з протягом часу меркне й криєть ся туманом. Ми твердо віруємо, що дїла Антоновича, його великі заслуги задля української справи, його наукові твори, його ґаряча любов до України, о скільки вона висловлена в його писаннях — усе те не забудеть ся й до віку, і історія одведе йому почесне місце в українськім пантеонї; але вона не зможе витворити живий образ Антоновича в тій повній надзвичайної принади красї, в якій він уявляєть ся в памяти людей, що близько знали й любили його. Святий обовязок таких людей — не таїтись з своїми згадками про небіжчика, особливо з його листами, а подавати їх до загальної відомости. Як відомо, А—ч була людина, як то кажуть, замкнута, дуже обережна, бо за все довге житте своє він мав багато потайних ворогів і через те звик не всякому діймати віри й виявляти свою душу, а подруге — був він занадто скромний, нїколи й нїкому не хвалив ся своїми учинками, і часто траплялось, що навіть близькі приятелї Антоновича тільки випадково довідувались про той або инший його добрий учинок, та й то не від його, а од инших людей.

Отаку відомість випадково одержали й ми про таку справу, яка дуже яскраво й принадно уявляє нам дорогий, симпатичний образ небіжчика, його щире „добром налите серце“. В. Х. Дрогичинський, що колись то, в 1860-х роках, учив ся в Київськім Університетї і близько знав тодї Антоновича, доручив нам кільки тодїшнїх його листів, що зберіглись в родинї Дрогичинських.[1]) Переглянувши сї дорогі листи, ми пересвідчились, що вони зможуть утворити нову, дуже інтересну й цінну сторінку в біографії А—ча, і через те містимо їх тут, додаючи потрібні пояснення.

Се було наприкінцї 1850-х років, коли А—ч був ще студентом, належав до української ґміни, з якої скоро після того витворилась укр.

---

[1]) Сї листи небіжчика А—ча переховують ся тепер в музеї Укр. Наукового Т-ва в Київі.

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

студентська „громада“, і приймав живу участь в „семилітній школі“, в якій учились селянські хлопці,—кріпаки, що брались до послуг паничам-студентам. На свята та на вакації А—ч любив їздити в гостину до с. Березівки, Літ. повіту, Под. губ., до своїх родичів панів Ґурських[1]). Там він познайомив ся, а скоро й зайшов у товариську приязнь з місцевим священиком Гнатом Немировським. Як свідчать люди, що особисто знали сього панотця, се була дуже видатна людина, з природи обдарована найкращими розумовими й моральними здатностями. Народ почитував його за святого, місцева шляхта поважала за його моральність і добрий розум. Близьким його приятелем був теж місцевий „обиватель“, відомий польський поет Леонард Совінський, що переклав на польську мову Шевченкових „Гайдамаків“. Коли Немировський помер, то Совінський казав над його труною дуже красну промову, а потім зложив і на хресті написав красномовний вірш. Кажуть, що під впливом Совінського та його сестри Теклї молодий панотець заклав в своїй душі перші основи поступового демократизму і почуття щирого народолюбства. Певно, що на сім ґрунті зросли й ті дружні взаємини, які дійсно істнували між ним та А—чем. Молодий студент (тоді ще католик) щиро полюбив молодого православного священика, одверто вів з ним устні й листовні діскусії на философські й теологічні теми, не таїв ся перед ним з своїми щирими гадками й замірами і одверто закликав його до помочі в тій спасеній справі на користь народови, до якої радісно ставав і сам з молодими товаришами-громадянами. Про се виразно свідчить ось який лист його до о. Немировського, писаний на початку 1859 року:

„Любезный Игнатій Викторовичъ! Вы, наконецъ, наводите на меня смертельный страхъ вашимъ упорнымъ молчаніемъ, во время котораго, однако, стороною доходятъ до меня слухи, что вы готовите огромное опроверженіе. Присылайте, по крайней мѣрѣ, скорѣе, потому что я горю съ нетерпѣнія, дабы пустить въ ходъ всѣ свои полемическія способности, какими только буду въ силахъ владѣть“.

„Теперь еще одно предложеніе, Игнатій Викторовичъ, которое осмѣлюсь вамъ сдѣлать въ полномъ убѣжденіи, что если оно вамъ покажется скучнымъ, то вы безъ всякаго стѣсненія откровенно откажете. А дѣло вотъ въ чемъ. Мы образовали маленькую компанію съ намѣреніемъ заняться изданіемъ въ свѣтъ всевозможныхъ учебныхъ элементарныхъ книгъ на малороссійскомъ нарѣчіи, приноровленныхъ къ ожидаемымъ вслѣдствіе настоящихъ реформъ крестьянскаго быта сельскимъ училищамъ. Рядъ этихъ книжекъ, разумѣется писанныхъ по возможно-

[1]) Пані Ґурська доводилась двоюродною сестрою А-чу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сти чисто простонародно и со избѣжаніемъ всякаго педантизма, будетъ состоять: 1) изъ Азбуки для первоначальнаго чтенія и для установленія точнаго шрифта, приноровленнаго къ голосовому устройству языка; 2) изъ Хрестоматіи, составленной изъ выписокъ произведеній малороссійскихъ писателей, стихотворныхъ и прозаическихъ, для усовершенствованія въ чтеніи; 3) изъ Малороссійской Грамматики; 4) изъ Ариѳметики; 5) Географіи всеобщей, краткой, съ нѣсколько болѣе подробною славянскою; 6) изъ такой-же Исторіи всеобщей; 7) изъ отдѣльной Исторіи Малой Россіи; 8) изъ Исторіи Вивлейской обоихъ завѣтовъ.— Двѣ первыя рукописи готовы, и первая черезъ недѣлю идетъ въ цензуру, а черезъ мѣсяцъ въ печать; тотчасъ за нею и вторая. Третья тоже почти кончепа, а въ теченіи года всѣ будутъ готовы. Средства изданія есть, и пока еще все намъ по силамъ. Но вотъ № 9 препятствіе: ми бы хотѣли, чтобы это 9) было сборникомъ образцоваго сельскаго хозяйства, на столько развитого, на сколько оно можетъ войти въ бытъ и средства хозяйства крестьянскаго; но увы! это для насъ terra incognita. Такъ не были бы вы столь добры, отецъ Игнатій, и не могли бы вы списать на этомъ языкѣ всѣхъ вашихъ практическихъ свѣдѣній? А собраніе нѣсколькихъ такихъ замѣтокъ изъ разныхъ мѣстностей дало бы намъ возможность составить такую книжку для цѣлаго Малорусскаго края. Впрочемъ, если это слишкомъ скучно, то прямо откажите; если возможно, то крайне насъ обяжете. Впрочемъ, если захочете болѣе подробныхъ объясненій, то я буду въ возможности дать вамъ ихъ въ Березовкѣ, въ половинѣ апрѣля. Пока извините мнѣ мою, можетъ быть, и скучную навязчивость (ну, хотѣлъ вамъ написать нѣчто въ родѣ весьма свѣтской фразы, да ей-богу не умѣю кончить). Прощайте, Игнатій Викторовичъ, и оставайтесь всегда, если можете, въ прежнемъ дружескомъ ко мнѣ расположеніи, въ какомъ и я къ вамъ неотступно пребываю. В. Антоновичъ. Супругѣ вашей засвидѣтельствуйте мое почтеніе. Кіевъ, 1859 г., 14 февраля.

„Какъ дополненіе къ тезамъ, посылаю вамъ выписку изъ Эпикура: Deus aut vult tollere malum et non potest; aut potest et non vult; aut neque vult, neque potest; aut vult et potest. Si vult et non potest, imbecillis est, quod in deum non cadit; si potest et non vult, invidus est, quod atque alienum a deo; si neque vult, neque potest, et invidus, et imbecillis est, ideoque neque deus; si vult et potest, quod solum deo convenit, unde ergo sunt mala? aut cur illa non tollit? Unde eum abesse credendum est".

Звернїмо увагу на те, що в сьому листї говорить ся про „маленьку компанїю", зложену задля видання шкільних книжок: се перша документальна дата заложення української студентської „громади" в Ки-

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ївi. Д. Кост. Михальчук, що в ті часи учив ся ще в гимназії, нераз пригадував нам, що ся „громада“ зклалась по весні 1859 р., але він, мабуть, трохи помиляеть ся: з листа А—ча видно, що вже на самім початку того року вона була як слїд згуртована, бо мала вже добре вироблену програму своєї діяльности і встигла навіть де-що з неї й справити; значить, час заложення самої „громади“ треба перенести принаймні на кінець попереднього року. Але почекаймо, що роскаже нам про сю справу Б. Познанський в своїх інтересних споминах, що друкують ся в „Укр. Жизни“.

Вернїмось знову до о. Немировського. На жаль, він був хворий на сухоти і недовго пожив на світї. Умер він либонь в 1861 чи в 1862 р., зоставивши жінку й невеличкого хлопчика. Коли він лежав на смертельнім ліжку, А—ч подав йому щиру обітницю, що доведе до розуму його сироту-сина і стане йому за рідного батька. Але позаяк дитина була ще зовсїм мала, то було умовлено так, що до шкільного зросту вона зостанеть ся на руках у матері і разом з нею житиме у батьків останньої, себ-то у тестя небіжчика Немировського, священика о. Хведора Дрогичинського.

Тим часом А—ч завів уже власну сїмю, мав уже й двоє дїток, а проте не забував своєї обітницї, що подав колись померщому приятелеви. Коли хлопчик доріс до пори, що вже треба було готовити його до гимназії, А—ч в осени 1866 року написав його дїдови о. Дрогичинському листа з уклїнним проханнєм не ставати йому на перешкоді до виконання своєї обітницї і привезти маленького Логвина до Київа. О. Дрогичинський, чоловік добре заможний, видно, був трохи збентежений сим проханнєм: він і в очі не бачив нїколи А—ча, а тільки від дочки-удови чував про його, як про молодика-студента, а тепер він либонь має жінку й дїтей, то чи не сутужно буде йому виховувати ще й чужу дитину, та й чи має він до того матеріяльні засоби і т. и. Отакі вагання він і висловив одверто в своїй відповіди на лист А—ча, хоч і не одмовив в його проханнї. В одповідь на се А—ч послав ось якого листа, що цїлком годив ся б як цїнний документ до його автобіографії:

„Кіевъ, 29 ноября, 1866 г. Многоуважаемый отецъ Ѳеодоръ! Искренно благодарю васъ отъ всей души за ваше письмо отъ 14 ноября. Цѣль моя достигнута, такъ какъ вы съ своей стороны не только не полагаете трудности въ удовлетвореніи моей просьбы, но напротивъ— заявляете всевозможную готовность къ вспомоществованію моему намѣренію. Конечно, ваши семейныя обстоятельства не могутъ быть препятствіемъ. Какъ въ обѣщаніи, даннымъ мною покойному отцу Игнатію, такъ и въ просьбѣ, съ которою я обратился къ вамъ, я никогда и не думалъ предлагать единственно свое только попеченіе. Зная, что вы

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дѣдъ Логгина, было бы крайне заносчиво и безразсудно съ моей стороны желаніе доставить ему лучшую опеку. Но дѣло въ томъ, что до тѣхъ поръ, пока Богу угодно будетъ дозволить мнѣ жить и трудиться, я желаю раздѣлить съ сыномъ отца Игнатія, наравнѣ какъ и съ моими дѣтьми, тѣ средства, которыя съ помощью Всевышняго удастся мнѣ вырабатывать. Тѣмъ болѣе это легко для меня, что, живя въ томъ городѣ, гдѣ есть гимназія, и имѣя свою семью, увеличеніе ея однимъ членомъ не составитъ для меня почти никакой разницы. Разъ переселившись ко мнѣ, я разсчитываю, что Логгинъ сдѣлается членомъ моей семьи, и я постараюсь, чтобы онъ и въ нравственномъ, и въ матеріальномъ отношеніи сталъ ко мнѣ такъ, чтобы ему по мѣрѣ силъ и возможности я могъ замѣнить отца. Словомъ, всѣ расходы я принимаю на себя и иначе я никогда и не понималъ моихъ будущихъ отношеній къ Логгину. На счетъ документовъ при поступленіи въ гимназію требуются слѣдующія... (йде їх перелічка). Если Богъ дастъ, что вы, согласно вашему обѣщанію, найдете возможнымъ пріѣхать лично съ Логгиномъ весною, то прошу васъ искренно и покорно—удостойте меня своимъ посѣщеніемъ; прилагая при семъ адресъ моей крартиры (Жилянская улица, въ домѣ діяконши Тарнопольской), останусь въ надеждѣ, которую, какъ уповаю, вы не захотите разрушить, что вы пріѣдете прямо къ намъ и, удостоивъ меня своего знакомства и дружбы, захотите прожить у насъ то краткое время, которое вы найдете нужнымъ посвятить для дѣлъ въ Кіевѣ. Уже съ настоящаго дня буду съ нетерпѣніемъ ожидать приближенія весны. Семья моя состоитъ въ настоящее время изъ жены моей (Варвары) и двухъ маленькихъ дочерей: Ирины (3-хъ лѣтъ) и Анны (2-хъ лѣтъ). Я женился 4 года назадъ, и Богъ благословилъ меня въ семейной жизни полнымъ согласіемъ, спокойствіемъ и единомыслiемъ въ предпріятіяхъ и трудахъ. Средства мои, такъ, какъ онѣ устроились въ текущемъ году, складываются изъ слѣдующихъ источниковъ: жалованья за редакторство въ Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ я получаю 500 р. въ годъ; за уроки исторіи въ Военной Гимназіи до 50 р. въ мѣсяцъ; кромѣ того, за статейки въ журналахъ и за частные уроки латыни и исторіи выручается въ годъ отъ 200 до 300 рублей. Средства эти, при скромныхъ нуждахъ моего семейства и при умѣренной жизни, не только болѣе чѣмъ достаточны, но все-таки извѣстную долю можно отложить и на черный день; такъ что съ этой стороны предложеніе мое на счетъ Логгина не только не превосходитъ силъ моихъ, но составляетъ ничтожную долю того, что за милости Божьи человѣкъ обязанъ удѣлять въ пользу ближнихъ. Вотъ и всѣ подробности о моей семейной жизни и обстановкѣ. За симъ примите заявленія глубокой преданности и искренняго уваженія, съ кото-

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рымъ честь имѣю пребывать, поручаясь вашему благословенію, вашъ покорнѣйшій слуга В. Антоновичъ.

„Дочери вашей [1]) сообщите мой искренній привѣтъ и изъявленіе благодарности чистосердечной за ея благосклонное согласіе на мою просьбу. Вмѣстѣ съ симъ посылаю вамъ 14 экземпляровъ Грамматики Бережницкаго".

По весні 1867 року відбулась перша зустріч панотця Дорогичинського з А—чем. Приїхав він до Київа власними кіньми з сином, що вступав до університету, і з внуком, і не заїхав прямо до А—ча, а став господою десь на Печерському. Як слід причепурившись, одягшись в нову рясу й коштовний, золотом гаптований пояс, четвернею добрих коней в ридвані гучно підкотив він до убогої хатини діяконки Тарнопольської, і певно, що його мусіла вразити занадто вже скромна обставина життя ученого добродія, що маючи власну сім'ю, прохає як милости, щоб дали йому на виховання ще й чужу дитину. Але щире, сердешне привітання, з яким його зустріли тут, зараз же затерло перше враження. Погостювавши кілька днів, заспокоєний панотець поїхав додому, а маленький Логвин лишив ся в новій сім'ї, у добрих людей.

Тут виявилось, що хлопцеви ще не вийшли літа, щоб його віддати до гимназії, та й по науках він не був ще як слід готовий до того. Прийшлось самому А—чу надолужити сю недостачу. Через місяць ось що він писав дідови про свого вихованця: „О Лёнѣ сообщу вамъ, что мы уже успѣли сжиться довольно коротко и привыкли другъ къ другу. Занятія его расположились такъ: поутру съ 10 до 1 часу и послѣ обѣда съ 3 до 5 ч. онъ ходитъ въ школу приготовительную, въ которой проходитъ курсъ 1-го класса; вечеромъ отъ 6 до 7 часовъ мы занимаемся съ нимъ французскимъ языкомъ. Правда, по сіе время успѣли еще не много. Я не сильно налегаю, зря на возрастъ Лёни: боюсь, чтобы не измучить его. Впрочемъ, онъ уже читаетъ по французски довольно сносно и знаетъ нѣсколько десятковъ словъ. Съ Божіей помощью успѣемъ и больше. Здоровье Лёни хорошо вполнѣ. Вначалѣ онъ сильно тосковалъ за бабушкой и утѣшалъ себя надеждою, что черезъ мѣсяцъ она пріѣдетъ; теперь мирится уже съ мыслью, что бабушка можетъ пріѣхать только на слѣдующее лѣто. За симъ позвольте заявить вамъ, многоуважаемый о. Ѳеодоръ, выраженіе глубокаго уваженія и попросить васъ передать нижайшій поклонъ вашей супругѣ и Фаинѣ Ѳеодоровнѣ [2]). Жены нѣтъ дома, она на недѣльку уѣхала отдохнуть въ деревню; поэтому я отъ ея имени передаю вашему семейству искренній привѣтъ".

---

[1]) Мова йде про удову панотця Немировського.

[2]) Мати Логвина.

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Не вважаючи на заяву А—ча, що він хоче содержувати хлопця своїм власним коштом, заможний дїд коли не-коли наділяв унука то грішми, то деякими річами. А—ч совісно відчитував ся за кожну присланну копійку. На початку 1868 року він писав: „Какъ первую посылку вашу (10 рублей), такъ и вторую (бѣлье) я получилъ. Въ счетъ присланныхъ вами денегъ мы ряспорядились купить Лёнѣ кожушокъ и пошить фланелевый костюмъ, такъ что онъ совершенно, кажется, обезопашенъ отъ холода. — Я предложилъ Лёнѣ написать вамъ письмо и очень хотѣлъ, чтобы онъ написалъ его самъ и безконтрольно, но вижу, что на этотъ разъ намѣреніе мое не сбылось: по слогу письма вижу, что Лёня, должно быть, прибѣгаетъ къ помощи школьнаго учителя. Впрочемъ, несмотря на оказанное ему пособіе насчетъ слога, передаваемые имъ факты и чувства вѣрны. Какъ поведеніемъ, такъ и наукою Лёни я вполнѣ доволенъ и надѣюсь, что и онъ, несмотря на естественную грусть по роднымъ, довольно сжился съ нами и съ городскимъ бытомъ нашимъ и не находитъ его для себя слишкомъ тягостнымъ. Я постоянно занятъ надъ архивною работою попрежнему, а также и всякими уроками и другими прибавочными работами. Въ настоящее время одинъ томъ [1]) у меня въ печати, а между тѣмъ набираю матеріалъ для слѣдующаго тома. Впрочемъ, въ быту моемъ никакихъ особенныхъ перемѣнъ не произошло".

Минуло вже три роки, як синка Нємировського привезено до А—ча, а він все ще не вступав до гимназії, — як пояснює А—ч, через малолїтство, бо, мабуть наважились віддати його прямо до 2-го класу; а тим часом він ходив до нїмецької школи і попрежньому займав ся дома за приводом свого опікуна. Ось що писав про се А—ч до його дїда 18 травня, 1870 р.:

„Многоуважаемый отецъ Ѳеодоръ! Лёня отправляется къ вамъ на вакаціонное время. Въ теченіе года онъ посѣщалъ нѣмецкую школу и занимался очень прилежно. Одобрительное его свидѣтельство за первое полугодіе я сообщилъ Владиміру Ѳеодоровичу [2]) съ просьбою передать вамъ, а Лёня самъ вамъ покажетъ одобрительныя записки, получаемыя имъ въ школѣ въ теченіе 2-го полугодія. Такъ какъ теперь, послѣ долгихъ формальностей со стороны гимназіи, года Лёни достигли наконецъ требуемаго количества, то въ августѣ онъ безъ всякаго уже препятствія поступитъ въ гимназію; посему прошу васъ покорно, отецъ Ѳеодоръ, не удерживайте его долѣе 20 іюля, и такъ какъ Владиміръ Ѳедоровичъ сказалъ мнѣ, что къ этому времени и онъ намѣренъ возвра-

[1]) Мова йде про 2-й том III ч. „Архива Югозап. Россіи", який дійсно вийшов в 1868 р.

[2]) Син о. Дрогичинського, тодї студент.

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

титься въ Кіевъ, то будьте столь добры, вмѣстѣ съ нимъ отправьте и Лёню. Экзаменъ вступительный будетъ между 1 и 10 августа, а я думаю, около двухъ недѣль времени нужно для того, чтобы еще разъ повторить пройденное".

А ось маємо й останній лист А—ча в сій справі, що зберіг ся в родині Дрогичинських, писаний лїтом 1871 р. (точної дати він не має). Льоня пробув уже рік в гимназії, здаєть ся в I кл., і тепер одїзжає до дїда на вакацію. Він уже проживав не в домі А—ча, а в інтернатї при гимназії, і платив за його А—ч. Проти сього, як видно, протестував дїд Дрогичинський, що мав доволї достатків, щоб своїм власним коштом оплачувати науку й содержувати в гимназії унука, але А—ч не хотїв і слухати про се: тепер він вважав себе за багача, бо недавно одержав добру посаду в унїверситетї аж в 1200 р. на рік, і годї вже йому бігати по уроках та заробляти статейками в „К Губ. Вѣдомостяхъ" по шагу за рядок. Ось повний текст сього інтересного та, на жаль, останнього листа:

„Многоуважаемый отецъ Ѳеодоръ! Письмо ваше я получилъ и деньги на путевыя издержки передалъ Лёнѣ. Онъ не могъ выѣхать раньше 18 числа (мабуть, іюня), такъ какъ экзаменъ у него кончился только 17-го. Я старался ему передать ваши наставленія насчетъ предосторожностей в дорогѣ, и мнѣ кажется, что онъ ихъ исполнитъ. Будьте столь добры, устройте возвратъ Лёни къ сроку, означенному въ его билетѣ. На счетъ же содержанія его не безпокойтесь: всѣ шесть лѣтъ, которые предстоитъ ему быть въ гимназіи, я берусь, какъ и прежде писалъ вамъ, —разумѣется, если Богъ пошлетъ мнѣ жизнь и здоровье, необходимое для труда,—обезпечить исключительно на мой счетъ, и это не составитъ такой суммы, которая бы меня особенно обременяла; напротивъ того, такъ какъ мое служебное положеніе значительно улучшилось [1]) и, какъ кажется, можетъ еще улучшиться [2]), то исполненіе этого долга никогда не будетъ мнѣ въ тягость. Будьте столь добры, снабдите Лёню на выѣздъ бѣльемъ въ размѣрѣ такомъ, какой требуется по правиламъ общихъ квартиръ и какой ему по числу извѣстенъ. Такъ какъ въ селѣ эта статья легче можетъ быть устроена, то потому я и обращаюсь къ вамъ съ просьбою на этотъ счетъ. Пріймите увѣренность... (і т. и.). Высокоуважаемой супругѣ вашей, а также Фаинѣ Ѳедоровнѣ потрудитесь заявить выраженіе моего глубокаго уваженія и искренній отъ меня привѣтъ. В. Антоновичъ".

---

[1]) Натяк на те, що з осени 1870 р. А—ч заняв посаду доцента при унїверситетї.

[2]) Мабуть, з переходом на посаду професора.

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Про дальшу судьбу Логвина Немировського ми мало відаємо. Скінчив він гимназію і якусь вищу школу, мав добру посаду, нажив великі либонь достатки і давно порвав усякі зносини з родиною людей, що так щиро піклувались його вихованнем. Взагалі можна сказати, що він не справдив надій, які покладав на його А—ч. Чужими й далекими лишились задля його ті ідеї й переконання, що так ріднили колись його батька з А—чем і які, певно, сподівав ся останній прищепити й йому.

Окрім Немировського, було у А—ча чимало й инших вихованців, яких він проводив через школи своїм нужденим коштом. За часи мого студентства (1871—1874), коли я був своєю людиною в домі шановного, щиро любимого свого професора, я знавав аж трьох таких молодиків, що жили в інтернаті 1-ї гимназії за кошт А—ча і що-неділї чи свята приходили до його в гостину. Заради таких гостей він було в такий день нїкуди не вийде з дому, сидить з ними по кільки годин, розмовляє, роспитує, навчає як батько, дає їм книжки, а покійна Варвара Іванівна годує їх усякими ласощами, то вони, було, небожата, немов розігріють ся від сих пестощів, розщебечуть ся, як пташенята, почнуть співати, а инколи й росплачуть ся... На жаль, і з сих юнаків не діждав ся А—ч великих радощів. Один з них, палкий та щирий Трезвинський, не схотів іти до унїверситету, а покинув ся зараз же відслужувати народови і пішов на село учителювати, але скоро занедужав на сухоти й помер. Про другого не відаю, що з ним сталось; а третій кинув університет, не пристав нї до якого діла і чинив чимало прикрости своєму ласкавому патронови.

О. ОЛЕСЬ.

* * *

Не залеть ся співом серце
Не затуже знов:
З ран гарячих, ран крівавих
Тихо капа кров.

— —

По краплині кров спливає,
Крапля в краплю бє...
І, вмираючи, співає
Серденько моє.

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

О. АНДРІЄВА.

З пісень робітниці.

* * *

Хто щасливий моїх не читайте пісень —
Не пісні то, а стогін тяжкий,
То ридання — рида то душа
Самітна у роспуці нїмій.
Але ви, над ким доля сміється ся лиха,
Прочитайте — і, може, на мить
Та розвага сумна, та потїха гірка
Ваше серце сумне звеселить:
„Не один я на світї нужу ся, тужу,
Не один я недолю терплю,
Є і инші такі-ж безталанні, як я,
Що конають з розпуки, з жалю“.

До себе самої.

Годї вже серце дурити надїями,
Кращої долї чекать!..
Чари розвіялись, мрії розбитії,
Щастя вже нїчого ждать.
Марно бороти ся з хвилями дужими —
Проти води не плисти...
Мусиш скоритись гіркій своїй доленцї,
Хрест свій покірно нести.
Хрест свій покірно нести до могилоньки,
Мовчки недолю терпіть:
Десь не для щастя на світ ти родила ся...
Годї-ж себе вже дурить!

Самітна.

Сумна моя доля: день цїлий роби,
У вечорі вернеш ся в хату —
Як сумно в хатинї отій самітній,
Нема з ким і слова сказати...

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Нї батько, нї мати не стріне тебе,
Нї брат, нї сестра-жалібниця...
Нїхто не озветь ся до тебе, нїхто,
Нема до кого прихилить ся...
Як тяжко сумує душа самітна,
Самітнеє серденько ниє...
Так хочеть ся ласки, привіту, тепла —
Довкола-ж лиш стїни нїмії.
Впадеш на те ліжко — скоріш би заснуть!
Щоб горе щоденне забути,
Хоч трохи від муки у снї відпочить,
Самоти страшної не чути!..
Заснути-б, забутись! Та нї, не заснеш,
І сон бо того обминає,
Хто щастя не знає, над ким все життя
Сміеть ся недоля лихая...
І бєш ся з думками цїлїсеньку ніч,
Всю душу намучуть у-край...
А сонечко зійде — чи спав, чи не спав —
І знов на роботу вставай...

---

* * *

Так сумно, коли нагадаю —
Минули літа молодії,
А щастя у снї тільки снилось...
Розбило життя всї надії...
Робота чужая немила
Всї сили менї забирає.
Без жадного проміння сонця
Сумнеє житте догоряє...
Так сумно, коли нагадаю,
Що годї чогось сподївать ись,
Що вже у далеку дорогу,
На той світ пора лаштуватись.

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

О. ОЛЕСЬ.

Танець життя.

(*Етюд*).

Брати: Перший.
Другий.
Третій.
Четвертий—ідіот.
Сестра. Років 16—17. Надзвичайної вроди.
Батько.

} Горбачі.

Кімната в вечірній сутіні. Ліворуч нерухомо, як статуя, сидить четвертий брат. Другий—схвильовано, нервово ходить по кімнаті.

Перший брат. Сядь, заспокой ся. Все буде гаразд.

Другий брат. Заспокой ся!.. Лікар зараз сказав, що через пів години він привітає нас з братом, або сестрою.

Перший брат. Тихше! Батько упав на коліна і молить ся. Я ніколи не бачив його таким страшним і дивним! Його обличе перекошено жахом, а очи світять ся чимсь невимовним. Здаєть ся, чорна, як ніч, скорбота злила ся з ясною, як сонце, вірою, покинула свої таємні оселі, спинилась в очах і застигла в нїмім крику, в нїмім благаннї. Здаєть ся, сама душа плаче великими слїзьми, своїми поглядами проймає небо і в його безмежних просторах шукає Бога... Здаєть ся, вона найшла його і говорить без кінця і благає. Так може молитись лише той, хто висить над прірвою. Здаєть ся, він певен, що шоста дитина родить ся не калїкою. (*Павза*). Чуєш, скільки муки в його зітханнях і надлюдського екстазу в мовчаннї?! Так може мовчати лише той, хто слухає далекий голос самого Бога.

Другий брат. Я певен, що і шостий брат родить ся калїкою. Краще б йому не давати життя.

Перший брат. Не говори сього, мій брате. Нїкому не відомо—яка чекає його доля.

Другий брат. Я передбачаю його щастє. Першим проблиском його свідомости буде думка, що він не такий, як люде. Перша його радість буде отроєна смутком, віра—відчаєм, а гідність—глумом, або співчуттєм до каліки. Перше слово, яке він почує і зрозуміє—буде „нещасний“. О, хіба ти забув і забудеш коли небудь,

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

скільки ми знущання і глуму зазнали в „золотім дитинстві"!? Як боляче вони вражали наші душі.—Ми боялись вийти на вулицю, ховались на подвірю по кутках і крізь щилини дивились на дитячі забавки... (*Павза*). У наших душах родились прокльони раніше, ніж родять ся вони у других.

Перший брат. На що ти се говориш, коли він молить ся? Він може чути нашу розмову.

Другий брат. На що він дав йому життє?

Перший брат. Мовчи. — Він дасть відповідь не нам, а Богови.

Другий брат. О, ми занадто будемо добрими, коли самі у його не спитаємо... (*Павза*).

Я бояв ся за сю ніч. У брата була така лютість в очах, що мене трусило, як в лихоманці. Мені здавалось, що він збожеволіє від неї. Найлютіший звір ніколи не буває таким лютим. Він нічого не міг говорити і тільки дивив ся кудись вперед себе, і здавалось—перед його поглядом падали мури, провалювались гори, зникали обрії і давали йому дорогу... І тільки тоді, коли заплакала скрипка, я зітхнув вільніше, наче з мого горба скотились тисячі скель. Батько притулив ся до кутка і слухав звуки. А коли вони стихли і рука брата безсило упала на бік, батько стис зуби, підбіг і припав устами до неї. Він зрозумів і прийняв прокльони свого сина. І мені так стало обох їх шкода, що хотілось одним рухом убити їх і заспокоїти на віки.

Перший брат. Опамятай ся, брате, і не говори такого страшного. (*Заглядає в кімнату*). Батька немає. Він пішов в старий дім. Велика таємниця життя відбуваєть ся в ньому. (*Чують ся на хвилину і потім стихають жагучі звуки скрипки*).

Другий брат. Чуєш, як розриваєть ся його душа?!.. Та, яку він любив мовчки і здалеку чотири роки, відповіла йому, що не може бути його жінкою. Се сказала вона на концертї після тріумфу. Він порвав струни і вийшов на естраду блїдий, як смерть. Він більше не міг грати, а коли сотні голосів заревли як звірі, він переміг себе і заграв на двох струнах так, як ще ніколи не грав доти. Крізь мертву тишу я дивив ся на його і в той час, здавалось, у його не було горба. З того часу він не спить і ходить як божевільний... (*павза*). Краще було б йому не родитись.

Перший брат. Коли я гляну на матїр і углежу в її небесних очах стільки розуму, смутку і глибокої, непереможної віри в життя, мені так легко і радїсно стає на душі. І в той мент я може хотїв би, щоб наш маленький брат родив ся на світ калїкою.

Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Другий брат. Я розумію тебе. Коли б він родив ся здоровим, се зробило б його самотним серед нас. Ми може б його зненавиділи, як голодні ситого.

Перший брат. О, ні мій брате! Він страждав би менше нас і в своїм стражданні він ніколи так високо не зміг би піднести ся. Ти памятаєш останню книжку нашого батька?! Ти памятаєш його слова: „Страждання — се стежка, яка веде на високі гори раювання. Тільки той, хто страждав, пізнав світ і поділив тугу його Творця. Тільки той був щасливий, чиє щастє згоріло в стражданні". Так говорить наш батько.

Другий брат. І для того він погасив світ сонця в наших очах і наповнив наші душі пітьмою роспачу. Хіба він спитав мене, чого я хочу! О, коли б спитав, я сказав би йому! „Жити я хочу! Радости, боротьби, любови, взаємности, роботи! Я хочу цвісти, як цвіте усе весною, любити, як любить все в природі і розлучитись з нею і з життєм, як з молодою, як з келихом допитого вина! Я хочу *земних радощів* і не вимагаю ніяких нагород після життя". Ось моя фільософія і кожний має право мати свою. Батько не поцікавив ся нею.

Перший брат. О брате мій; хіба зрівняєть ся краса радости з красою страждання. Краса дня з таємною красою ночи?! (*Павза*). Терпіннє—ось вища фільософія, мій брате.

Другий брат. Може він не терпить?!... (*показує на того брата, що сидить, як статуя*).

(*Входить* Сестра *в яснім убранні, з гілками росквітлого бузу в руках, висипав їх на стіл, підходить до четвертого брата, обнімав його однією рукою за голову і дав йому червону троянду*).

Сестра. В саду я була... Сиділа і дивилась, як засипає життя під широкими, тихими крилами вечора. Мені здавалось, що я чую звуки, які снять ся деревам і квіткам, і бачу їх сни. Мені здавалось, що їм снить ся жагучий, жагучий вітер і ціле море сонця. Я певна, що ві сні дерева і квітки не страждають. Я сиділа і прислухалась до тиші і дала їй волю ввійти в мою душу. А коли все заснуло і потонуло в глибоких снах, я підійшла до квіток і зірвала їх... Я зірвала їх, коли вони спали. Мені здавалось, що я зробила для їх щось велике, таке ж велике,—як життя: вони умерли, не знаючи, що умірають. Вони не встигли про се подумати.

Перший брат. Ти говориш щось страшне. Я так люблю життя, що хотів би прожити його до останньої хвилини. Кажуть, що в останню хвилину все життя переживаєть ся у друге. Найдорожчі образи, що давно зникли навіть з твоєї памяти, Бог зна

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

відкіль приносять ся до твого ліжка, щоб оточити його, щоб глянути на тебе в останнє і попрощати ся на віки. І стільки слїз і краси в сїй траґедії, що немає сил не пережити її...

Другий брат. Траґедія — усе життя.

Сестра. Не говори так. На віщо душу розриваєш? Життя таке коротке. Життя таке коротке!.. Я не хочу, щоб ви були сьогодні, як завжди, засмучені. Я хочу, щоб ви були сьогодні радісні. Через де-кілька хвилин збільшить ся наша родина. Народить ся на світ душа, щоб його угледіти і пізнати. Народить ся на світ душа, щоб перейти його довгий шлях і допомогти в дорозї другим душам. Я щаслива, що буду завтра на руках тримати маленьку, безпорадну істоту, яка все чує, все бачить і, мов зачарована, нїчого не розуміє. Я вже написала для неї веселий, веселий „таночок“ і грала сьогодні братови. Він порадив його переробити для двох скрипок. Він теж буде зо мною разом грати маленькій крихотцї. Я певна, її оченятка засміють ся і буде їй весело (*Павза*). Я не розумію вашого смутку. Може що стало ся недобре?

Перший брат. Нї, все гаразд наша сестро. Все гаразд: небо милосердне.

Сестра. Сьогодні нам треба бути веселими. Сьогодні стане нас більше. Я піду, дізнаюсь і прибіжу, щоб сповістити вас. (*Пішла*).

Перший брат. О, сестро!...

Другий брат. Навіть небо не змогло одняти у неї вроди і залишило, щоб поглибшати її смуток.

Перший брат. Смуток!?

Другий брат. А ти певен, що вона радїє своїй вродї і жде молодого „прекрасного лицаря“ з далекого краю. Ти певен, вона не прокляла своєї вроди в перший мент, коли запримітила її?!.

Перший брат. Сестра... не вміє проклинати.

Другий брат. Вона проклинає мовчки. (*Павза*). Пригадую: колись вона сидїла і шила біля вікна. І хто тільки проходив мимо, вертав ся назад і дивив ся, вражений красою, і не міг одірвати очей від неї доти, доки вона не вставала і не показувала свого горба... І коли б ти бачив ту огидливість, з якою одвертались від неї і швидко проходили далї, ти вибіг би з хати, щоб їх подушити!..

Перший брат. Вона не помітила?!

Други брат. Помітила... Вона кожного разу помічала і

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

усміхалась тихо і лагідно, як усміхаєть ся той, кому буває нїяково за другого.

Перший брат. Я був певен, що вона могла тільки усміхатись.

Другий брат. Я теж певен, що її душа в той час розривалась на шматки від люті і прокльонів. (*Павза*).

Вона як мрія, вона як сірена, на-пів людина, на-пів гидка потвора, яка може викликати лише чуття гидоти. В нїй наче втїлилось само життє, прекрасне і гидке, нїжне, як колискова пісня матері, страшне, як злочинство, огидливе, як страховище.

Перший брат. Хто може знати—на віщо вона прийшла в життя і що вона принесла для його.

Другий брат. Що *воно* принесло для неї.

Перший брат. Скарби свої воно положило їй в душу і сховало від наших очей.

Другий брат. Коли-б могла, вона-б вирвала їх і кинула йому з прокляттєм!..

Третїй брат (*входить*). Я лежав на канапі і до мене долїтали ваші слова. Досить! Більше не говоріть: можна голову розбити об стїну... Зараз прийде сюди наш батько; я не хочу, щоб він бачив нас такими і звязував наш смуток з тим, хто сьогоднї вперше угледів сей світ.

Перший брат. О, Бога ради, заховайте ваш смуток і не вразїть ним старого батька. Ви не уявляєте — як йому тяжко буде бачити нас сьогоднї такими. Від роспуки він обірве своє сиве волоссє.

Другий брат. Я зцїплю зуби і буду сміятись.

Перший брат (*до другого*). Я благаю тебе, мій брате, — будь мудрий і спокійний, як ві снї.

Третїй брат (*до другого*). Ти так колись умів володїти собою.

Другий брат. Як і ти... (*Павза*).

Третїй брат. Досить! Келихи повні через край, а в серцях у всїх у нас туги ще цїле море. Нїкуди лити! (*з пафосом*). Сьогоднї однією калїкою збільшить ся на світї. Збільшить ся на землї одним нещасним. Вина! вина я хочу!

(*Мовчки підходить до шафи і наливав вина*)

Се вино двадцять років чекало мого весїлля... Але й сьогоднї воно буде не зайве! Давайте справимо наше свято! Таке свято, щоб само небо заколихалось над нами! Давайте вискалим свої зуби і плюнемо непереможним сміхом в саме життя! Вина! Ми нїколи не пили, — сьогоднї пємо, пємо за наше... щастє. Кожний

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

має право випити хоча єдиний раз за себе! О, хіба на наших спинах не лежить більше ваги, ніж на других? І чи ми не несемо її не менш гідно, як инші. (*Виймав бокали і наливав вином*). Давайте зустрінемо батька весело і безжурно! Щоб не розірвалось його серце, щоб сама радість засміялась в його очах! О, хіба ми не дужі і чи батько не має права пишати ся нами!?

Другий брат. Правда! Вина! Випємо за силу нашу, ха-ха-ха! за міць непереможну!! (*Третій і другий брати беруть келихи*).

Другий брат (*до першого*). Ций брате! Смуток і радість пополам!

Третій брат. До дна!

Другий брат. До дна! (*Всі цокають ся і пють*).

Сестра (*входить*). Вітаю вас з братом!!

Другий брат. Здоровий? Каліка?

Сестра. Каліка...

(*П а в з а*).

Сестра. Та у вас бенкет!? Справжній бенкет! Зараз ввійде сюди батько,—о як він зрадіє, коли угледить нас веселими!

Третій брат. Випємо сестро!

Сестра. З охотою, з охотою...

Третій брат. Випємо за горбача, за брата! Він не покинув нас, він прийшов поділити наше горе! За його! До останньої краплини за його (*Всі пють*).

Сестра. Яке міцне вино!

Другий брат. Воно, сестро, нас не міцнійше!

Третій брат. Тепер я піднімаю келих за сестру! За нашу прекрасну сестру! В очах її небо, в очах її сонце і квітки! А скільки примиря в її очах!.. примиря!.. За сестру! за тебе, сестро (*пють*).

Сестра. Я пю за життє! За його радощі і муки! За вічно нову його казку! Я пю за людину, що вічно блукає в її зачарованих лісах. Зрікаєть ся відпочинку, щоб ступити крок вперед і упасти на віки. А лісам, а казці і кінця-краю немає... За життє! за людину! (*пють*).

Другий брат. Моє слово! Я теж пю за життя!

Перший брат. Як хороше! ти теж пеш за життя?

Другий брат. Так, я пю за нього! (*павза*).

Що есть життя? Карнавал! Найбільший успіх мають на ньому блазні! Що єсть життя? — аґонія! Тут блазні були-б потрібні, але їх власні вуха ховають крівляння, а жарти їх гинуть в хрипінні! (*павза*). Я пю за Хама! Великого, вічного, дужого! Він

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

найсильнїший! — Хто зрозумів життя і стис його в своїх руках? Він ситий, глухий і жорстокий! Перед ним лежать мілїони і кожний думає, що в великих руках Хама стиснуте все його маленьке щасте!

Він найкраще зрозумів, що душа прикута до тїла, що крила полетять, коли дозволить тїло. Невеликі крила у Хама, але вони не зрадять йому, не впаде він, і не розібєть ся. (*Павза*) Коли думки спалять наш мозок, і муки розірвуть серце, і ми калїки дотлїватимем в могилї, Хам останеть ся на землї і, здоровий, продовжить житте! І знову в його дїтях загорять ся думки і запалять мозок. І знову забють ся серця в муках і аґонії. За Хама! *(Пє)*.

Перший брат. (*До другого*). Ти пяний, брате! Ха-ха-ха! Хами умірають! Колись вони, як дракони, житимуть лише в казцї.

Другий брат. Аби жило двоє—один буде Хамом. (*Наливає вина і підносить четвертому братови*). Се—вино! Коли все випито, люде пють вино!

Перший брат. (*Одхиляє руку брата з чаркою*). Годї! Музики! я хочу музики! Грай брате!

Третїй брат. Струни порвались...

Другий брат. (*До першого*). Я казав, що страждання кінчають ся, і там, де кінчають ся страждання, починають ся прокльони.

Перший брат. Музики! я хочу музики! Грай ти, сестро. Заграй свій „таночок“. Я щасливий, щасливий... до краю!..

Сестра. Ти хочеш? я заграю! Я буду грати. Я хочу, щоб усїм було весело, але мій „таночок“ для дїтей.

Перший брат. Грай, сестро! ми будем танцювати. Ми нїколи не танцювали. Нам сьогоднї весело. О, хіба нам не весело! Нам страшенно весело!

Другий брат. Ха-ха-ха! Страшенно!

(*Сестра виймав із футляра скрипку і налагожує її*).

Третїй брат. Зараз прийде батько. Треба зустріти його радісно!

Другий брат. Музикою!.. Ха-ха-ха! Музикою!

(Сестра *починав грати простий, наївний танець. Брати злегка в такт пританцьовують, захоплюють ся, беруть ся за руки і починають танцювати. — Той брат, що весь час сидїв, як статуя, встав, дико регочеть ся, ляскав в долонї і починав плигати. Входить* батько, *з жахом в очах спиняєть ся на порозї і падав*).

ЗАВІСА.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИХ. МОГИЛЯНСЬКИЙ.

Коротке побаченнє.

(*Психольоґічний етюд*).

Сходячи по вузьких залїзних сходах, я чув, як серце калатало у грудях: побаченнє, на яке був покликаний, хвилювало мене. Побаченнє! З ким? Сливе рік прожив я цїлком самотний. Нїкого з близьких, навіть нїкого з знайомих не бачив я у сї довгі одинадцять місяцїв. Довгі? Нї, не були вони занадто довгі: се тільки спочатку днї та тиждні здавались нескінченими, але тепер, тепер час пливе дуже швидко. Сьогодня, вчора і завтра спливають ся у своїй безфоремности, здаєть ся навіть, що часу нема зовсїм...

Ранїйш, спочатку я був зворушений, нервово ходив по хатї, кров вдаряла до голови, острах нападав часом, такий острах, що від нього ось, здавалось, стане холодне, як крига, серце. Усе минуло ся, улягло ся, я заспокоїв ся. Почав багато читати, читав двадцять годин на добу, тільки чотири години спав. Займав ся французькою та нїмецькою мовою, обмірковував один твір, робив для нього виписи, читав романи. Гнївав ся, коли перешкоджали робити. Тодї ще часом робив я далекі мандрівки у ридванї з блакитними запонами. Тепер вже майже місяцїв з пять нїкуди не їзжу. Тільки тепер вже обридло усе: і читати кинув і мовою нїякою не займаюсь більше. Годин двайцять на добу сплю собі. До усього в світї байдужий став і почуваю себе дуже гарно. Иноді тільки спомини збентежать душу, особливо спомини про *неї*. Ех, коли-б ті спомини можна цїлком вирвати з душі, щоб нїчого не лишило ся!..

Але се, мабуть, чи не *вона* прийшла на побаченнє? — блискавицею блиснуло у голові. Побачити її! Чого-б міг я ще більш забажати тодї, коли не був ще до усього в світї байдужий? Догад став певністю. „Дуже потрібно, щоб вони знали про нашу близкість...“ — помислив я собі, але десь з глибини душі підіймав ся віхор більш тонких, але й більш болїсних почувань. Я почував, що ламаєть ся моя до усього байдужність і се мене лякало. Вона порушала мою байдужність і у душі моїй прокидалась злість на неї. Коли я взяв ся за клямку дверей, за якими, — я певен був, — була вона, я почував, що буду вбитий і знищений, коли певність моя обдурить мене, а коли нї, я бояв ся, що не подужаю раптом спалахнувшої злости. Я бояв ся її образити...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Увійшов. Вона сидїла у самому кутку і пильно дивилась на мене. — Се ви, Марусю? на що ви? — почав я, задихаючись. Калатання мого серця заглушали для мене згук мого голосу.

— Е, пусте, Митрик, менї безпремінно забажалось тебе побачити, я не могла більш — почала вона з веселим завзяттєм, але на останнїх словах її голос затремтїв.

Я сїв на стілець біля неї і конвульсійно стискав протягнуту менї руку, *її* руку...

За два кроки стояв нїмий свідок нашого побачення.

Я бачив, що бадьорість лишила її, смертельна блїдота обличчя лякала, що ось-ось зомлїє. Я не знав, що казати, менї ставало нїяково. Нїяково з нею! На самотї, без неї менї було краще, спокійнїйше—і знов злість почала душити мене. Шерсткі слова вже ладні були зірватись з язика, але раптом вона слабо усміхнула ся такою болїсною усмішкою. Я ще раз конвульсійно стис її руку і ледве чутно промовив: — „Спасибі, Марусю!..“

Вона подужала себе. — Ну он що, — ще дякуватимеш!..

Я бачив, що вона хоче багато, багато чого менї росповісти, але думки плутають ся і вона не знає, з чого почати. Знала, що час пливе, — на побаченнє одміряно було пів години, — і мовчала.

Я теж мовчав. Злість моя вмерла. Але глибока байдужність натомість опанувала усією істотою моєю, непереможно хотїлось менї спати. Часом ладен був я встати і відійти „до себе“.

Вона почала говорити, оповідала про себе, натяком про знайомих, про все те, що було вже таке віддалене від мене, але колись і мене цїкавило, засипала питаннями... Я слухав байдуже, одповідав не до ладу, або й зовсїм не одповідав. Болїсна незрозумілість все більш та більш одбивалась на її рухливому обличчю, нарештї вона журно змовкла.

Незносне було мовчаннє, але менї нїчого було казати. Знов піднялась у душі дика злість.

— Чого ви прийшли до мене? Чого вам від мене треба?..

Вона не зрозуміла.

— Чого вам від мене треба?

У неї в очах заблищали сльози. Се підлило масла на вогонь.

— З цїкавости від бездїлля ви перевертаєте мою душу!..

Вона стерла сльози і підвелась. І раптом шалені жалощі до неї і до себе перенизали мене, забажалось багато, багато сказати їй, багато про що роспитати.

Схопив її за руку і посадив назад.

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Говори, говори ще, зрозумій мене і прости, моя мила!.. Сльози підступали до горла... Одного бояв ся — так і сталось. Побаченнє скінчилось! Я схопив її руку і почав у нестямі цїлувати, на чолї почув її тремтячий поцїлунок.

— До побачення, прощавай! — і я вибіг, боячись розлитись слїзьми . . . . . .

. . . . . .

Тієї ночи я не спав анї на хвилинку, росповідати про муки тієї ночи не знайду слів, але вранцї — я вже був живим чоловіком; смертельна байдужість до всього в світї без слїду минула ся, забажалось робити, читати, забажалось жити!..

ІВАН ШОКОДЬКО.

* * *

Так тихо, та мило на дворі.
В задумі журливії зорі...
Без сили
Спочило й затихло повітря;
І верби журливеє віття,
Схилили...

Мовчать і осика, й тополя...
А наша лихая недоля,
Байдужа
Вітає й вітає тихенько,
Над нами, Україно ненько,
Недужа...

Так тихо та мило усюде...
Спочили зневолені люде...
З сльозами...
А доля — ридає тихенько...
Ридає й Україна ненька
Над нами.

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ГРИЦЬКО СУМОВИТИЙ.

Запомога*).

Якось під весну—одної неділї над вечір зібралала ся рада громадська в Надрічу на закінченнє рахунків за минувший рік. Що року на закінченнє рахунків сходять ся всї радні, бо звичайно тодї рада громадська дає собі могорич за громадські гроші. Навіть радний Тихоліз, що через цїлий рік нїхто його не видить на радї, тепер прийшов. А що вже радний Сисун—присунув найсамперед.

На радї всьо добре йшло. Нїхто рахунків не провірював; навіть писара звільнили від читання записів. Аж як прийшло до могоричу, зачала ся суперечка.

— Встид, ганьба, на околичкі села для громади, аби її рада справляла пїятику в канцелярії громадській, за громадські гроші! Лїпше ту десятку, що йде що року на могорич, даймо на школу—на запомогу для бідних дїтей: на книжки або на чоботята, ней ни скачут як пси босі!—Так вичитав радний Грицків перший раз на радї проти могоричу.

— Во, во, во!—кинув ся на то радний Бурбела.—А то знов шо нове? Ше мало даєм на школу? І професора плати і хату і опал, ше й давай запомоги для яких там бахурів? Досить з нас панів! Ней працюют як ми. Ни треба, ни треба вчити на запомоги! Я кажу: могорич маї бути!

---

*) Грицько Сумовитий, се псевдонїм подільського, пятьдесятлїтнього селянина, який давненько вже засилав дуже гарні і дуже розумні статтї (під иншим псевдонїмом) до Батьківщини і до Народа, але на літературній ниві він ставить отсе перші кроки. Він середно заможний господар і синови свому дав висшу освіту, сам скінчив тільки народню школу, а світогляд свій виробив собі при помочи пильної лектури. Завдяки йому є в селї читальня, крамниця, шпіхлер, своя громадська рада і урядованнє в українській мові, а при всїх виборах стояло село як мур. Пішла про те село слава широко й далеко. Наш автор, чоловік не то дуже скромний, але надто несміливий, нїколи не висував себе на чоло. Все підставляв своїх приятелїв-однодумців. А ті спроневірили ся згодом, тепер полїтичні противники і ріжні безпорядки горою в селї. Сумовитому нїяк начинати тепер боротьбу на ново та й ще з колишнїми приятелями. Він усунув ся на бік. Не творить ся більше до полїтики, не аґітує не орґанїзує, а розради шукає в писанню.

Літературі може вийти з того хосен. У Сумовитого велике знаннє людської, особливо мужицької душі, добра обсервація, важкий житєвий досвід, а в писаннях поправна форма і добра мова. Окрім тих оповідань, які передано нам до друку, найдеть ся у нього ще більше.

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— То так, люди добрі—обзиваєть ся найстарший віком, радний Порохняк—нового не постановляймо, старого не занехуймо. Знаєте, громаду стане на всьо: і на присяжного і на польового і на пастуха; навіть на комінюха. А нам радним нима нїчого. За шо ми трудимосьи для громади цїлий рік? По чім ми будим памятати, шо ми радні? А так: випєм по склянцї, по дві, чи по три—тілько нашого. Ней там буди... Хто знаї, чи дочикаїм на зарік? Я кажу, як звичай, взяти з буржету бочку пива!

— А я що вогору... Нащо ми в радї заваджаїм? Тілько нашого...—обізвав ся знов Бурбела.

— Так, так!—поправив радний Тьмух.

При голосованню, три радних: Грицьків, Журко і Проноза були проти могоричу, три за бочкою пива, а решта з війтом по серединї, і ухвалили більшістю—пів бочки пива та за оден ринський оселедцїв на закуску.

Навіть радні Душило і Кришка, що все є за ощадністю—голосували за могоричом. Щей Душило поставив внесок, щоби писар дав чвертку пива радним, бо йому радні підступили пенсію на пятку; а присяжному і польовому підкинено по два ринських, то ті вже оба мають дати чвертку і по бохонцеви хлїба до оселедцїв. Бурбела і Порохняк перші той внесок похвалили; а писар, присяжний і польовий,—щоби хтось не сказав, що вони жалують для радних,—нїби радо на те пристали. І зараз таки розказав війт присяжному і польовому, щоби оба сейчас йшли в село, взяли стійку, заїхали до коршми та сказали жидови, щоби на „конт“ громади—на вітове слово дав пів бочки пива і чверть сотки оселедцїв.—Ну а за себи, за писара говоріт, що си там думаєти — закінчив нїби байдужно війт, та ще додав:

— Но скажити жидові: „Борши! казав віт, бо цїла рада чикаї“.

— Добре добре—кажуть оба нараз, присяжний і польовий; понаряджували голови і вийшли.

В канцелярії стало тихо. Війт перший позїхнув, нїби пригадує радним—довго чекати; вкучить ся мовчанка,—треба щось говорити. І сам зачав:

— Біда!.. Біда чогось, що типер згоди тої трудно...

— Та то тілько чериз ті мудрагелї біда—каже Бурбела—а решти, щож би зле було?

— То чериз те біда, люди добрі, що старого ни тримаїмсьи — додав і зітхнув тяжко Порохняк.

За той час Журко встав з лавки, приступив близше стола, бо там сидїли коло війта всї значнїйші радні і каже:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ет, що вам така біда! Пів години,—пиво до хати, тай по бідї. Я вам за той час хочу розказати за більшу біду. О там в мого сусїда Ровака—от там біда!! Идїт, хто хочи бачити біду—подивитисьи. Ровак слабий—кілька недїль з постелї ни встає—дїти дрібні—матері ни мают—нїкому обійти, ні дїтий, ні слабого—в хатї голо—нї шкірки хлїба, нї муки, нї крупки. Мовляв той: хату запали—зерно ни тріслоб. Жиют тілько тим, що сусїди принесут. Али сусїди часом принесут на їден день, той і другий, а на другий день жадин. Тогди Ровак з дїтьми в голодї мусит мучитисьи. Сусїд можи дати раз, другий і дісятий, али завсїгди... то змилуйтисьи! Нї в кого ни пиривалилосьи. Али, як-жиж ни дати?.. Прийди до хати, подивисьи на них, то серци волочи... Ровак лижит як Лазар, а трої дїточок голодних коло него тулятсьи і пищат їсти. А він як зачне вам либидїти:—„Сусїди добрі!—кажи—Ни важайти на мени, тілько прошу вас, змилуйтисьи над моїми дрібненькими дїточками. Вони бідненькі ще світа ни зазнали. Я нищасливий на світ їх сплодив, а межи люди вивисти їх ни годин. Ни жалуйти їм кавальчика хлїба і майти над ними позір; а як вони підростут, то вам придадутсьи".—І щож ту зробиш? Послїдни пириділиш, а дасиш їм. Ни дати—то треба мати камінни серци, щоб сьи ни порушило. Хибаб ни звідуватисьи до него, ни дивитисьи на їго біду. По просту— виричисьи їго і нихай гини собі з дїточками.

— Гм... то зле як так! То кривда на сусїди! То треба їму якусь поміч дати з громади—обізвав ся радний Розважайко.

— З громацкої каси дати запомогу!—додав наймолодший радний Проноза.

— Таж то я і на те розказую. Взгляньтисьи, панови радні, та вдаруйти що тому злиднякові. Бо добри той кажи: смерть ни знати коли прийди, а живий,—їсти треба. А сусїдам, так сами думайти, за ниволя...

— Запомоги, тай запомоги...—цїдив через зуби півголосом війт.—Нищастьи з тими запомогами! Є ту кого запомагати, коб но було чим! Громаду би зїли, як би нїкому ни відказати,—зачав на голос.—Громада ни маї в касї гроший на запомоги, тілько є фонд для вбогих нашої громади в касї повітові. З того фонду можи наша рада вхвалити запомогу, а виділ повітовий видасть. Али, що клопоту, писанини; а коли то виділ видасть!?..

— Про мени, звідки хочети биріт, тілько борши, бо, щоб ви знали, як на вас, віти, люди відказуют, що ви ним ни займетисьи—сказав на розум війтови Журко.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Показилисьи люди! Я ни маю инчого труду в громадї, тілько коло слабих ходити?—оправдував ся війт. Звернув ся до радних:— Ну щож, панови радні, будем робити з тим Роваком? Здалобисьи їму трохи поможчи.

— Здалобисьи! Здалобисьи!—обізвало ся два голоси.

Радний Бурбела кашельнув. Всї радні звернули на нього очи. Він прогорнув вуса і зачинає брати ся з гори:

— Що то, хто сьи вирви, то запомоги тей запомоги! Де ми вистарчим каждого запомагати? Той кажи: мому сусїдові запомоги, другий свому, третий знов свому; а коли так, той я скажу свому. І так всї... А хто наскладаї тої запомоги? Як касу заберут, то потім з ґрунту будут тягнути запомоги. То добри тому, що маї морґ, два: їго мало то болїлоб. Али я, бійтисьи Бога, поля купа! По другому, треба важати, хто варт запомоги:—чи треба їму її? Як от Ровак. Маї морґ поля; щей далеко до переднївку; давай їму запомогу. Зачикай троха, можи ще будеш мав час на запомогу. Майти розум, люди!

— Е ви, Бурбело, дурне вогорити—перебив йому війт.

— Віти! Я вам просто в вочи кажу, що ви ни знаїтисьи на людях і лехко кому небудь повірити. Я вам кажу, що Ровак ни вмії хлїба шанувати. В него як єсть, то шелесть. Або чи буди він вам працювати? Я їго добри знаю. Було спробувати, чи пішов-би він до вас на роботу? Чи знав він то, що тому, що більши маї, треба поможчи в жнива, чи коли?.. То лядащиця! А типер він нас знаї?..—сїк до війта Бурбела.

На Журка як окропу налляв. Він прискочив до Бурбели, вхопив його рукою за плече, термосить до себе і кричить:

— То ти кажиш, ни дати? То ти кажиш ни дати? Ни дати кажиш?.. Ни давай, ни давай! — пхнув від себе Бурбелу. — Али зараз йди возьми їго з дїтьми і живцем закопай, ней сьи люди ни дивлят на їх муку! Де збір з поля подів, кажиш? Важай:—Піднїс Журко руки до гори і на пальцях вираховує — Морґ поля—три копі — три кірці; корец — податок, корец — насїнє, а корец—хлїб, заспа; четвиро душ — то маї бути на цїлий рік? А тижби каждим своїм морґом вигодував по штири душі? Маїш сорок морґів поля. Десїть морґів, то сорок душ — рахує на пальцях — других десїть, сорок — то вісїмдісят, третих сорок — то сто двайцїть, а читвертих сорок — то сто шістьдісят. Разом стошістьдісят душ вигодувавбись зо свого ґрунту цїлий рік? Га? Чикай, ще ни всьо. Ти маїш засіб, добре поли справши, то твій морґ вродит два рази тільки що Роваків. Ну, тож твій морґ два

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рази можи тілько вигодувати душ, що Роваків. І як би тобі дав на кождий твій морґ поля по вісїм душ, та щей слабих і малих; що бись з ними зробив? Та Ровак, як би був ни облїг, якось би заходив був свою годину — ни був би йшов до теби хлїба просити. Ага, ти кажиш, ни варт їго ратувати, бо він лядащо, ни хочи робити. А тиж ни знаїш того, що він вже від трох лїт хирлїе? А тиж здоровий і сильний як богай, та тілько твої працї, що в коршмі великі склянки пива до писка двигаїш—то ти робітний? Га? Либонь то ни крути, а скажи нам по правдї: „Я роботи маю багато, робітникам плати жалую, а Ровак ни хтїв, чи ни міг на мени дурно працювати, за те на него маю злість і чериз те ни кажу дати їму запомоги.

Вийт почав вгамовувати Журка:

— Люди, люди! Темтисьи. Канцалярія—ни коршма. Фе! погано крики справляти.

— Бог з вами людоньки!—і собі зачав вспокоювати Порохняк—Сваритисьи, ганьбитисьи за когось... за чуже... А то що... Треба дати, то дати; а ни дати, то ни дати. Тілько треба якось порадитисьи, али якось по Божому—ни з криком. От послухайти мине старого. Можий, чуїти, люди добрі, ни належитсьи їму запомога? Застановімсьи добри над тим. Ану нагадаймо собі, як він сьи обходив, як здоровий був. Можий то за витвари Панбі кари. Ах я, чуїти, бачив на свої вочи, як їго нибожчичинько батько, дай їму Божи цариство, синцї з їго рук носив!

— Так... таж то гайдамаха! Побив старого—додав Бурбела.

— Ни правда, ни бив. Я їго сусїд; за то добри знаю. А дядько Порохняк вже старі, то коротку памнять мают. То було так: Али коли то було... Ще як в нашім селї були самі піяки. Піяки тогди в гору росли—хто був гірший піяк, хто доказував найбільши галабурд, той мав найбільший вонір. Нибіщик Ровак належав до перших піяків. І мав собі бувало звичай, що як прийди з коршми пяний до дому, то зараз чіпляїсьи до жінки і доти бє кулаками в голову, поки ни розчіпчит. А розчіпчит, то зараз хватаї обіруч за коси і кажи ї ходити на руках і на ногах, а сам всїдаї на її хрибет і їздит на нїй по дорозї як на коневі.

— Як на кобилї, кажіт—перебив радний Шуткоший і сам перший засміяв ся, а за ним цїла рада.

— Нихай вам буди і на кобилї—говорив дальше Журко.—Та поки нибощика Ровака син Їван був малим і дурним, то приглядавсьи на то, і навить тїшивсьи, як бачив, що батько матїр мотузком підганяї. Али, як вже Їван дійшов до розуму, то жал-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ко і страшно їму було дивитисьи, як батько збиткуїсьи над бідною матїрію. То він бувало плачи і просит батька, аби матері ни мучив, аби ни робив їму сорому. Та як вже Їван дійшов до сили і почувсьи, що батька подужаї, зачав думати. як би то оборонити матїр. І їдного разу, як батько всїв і їхав на матері, Їван тогди вхопив старого попід пахи, хтїв занести до хати та положити на постїль, щоб спав старий собі спокійно, як всїм людям пяним належитсьи. Та старому було то ни в лад. Як зачав вам борікатисьи, видерсьи з Їванових рук, кинув собою на землю, товк головою, плакав і кричав: „Ратуйти, хто в Бога віруї! Добийти мине, люди, доріжти, бо мине вже ни тре на сьвітї, як син мій наді мною верхуї". І тогди то старий Ровак потовксьи і синцї носив, нїбито з Їванових рук. Щож ту Їван злого зробив?

— Нихай собі батько буди ни знать який злий і низнать що виробляї, то син таки повинен батька шанувати. Нихай батько віхтим валяїсьи — то він таки батько! О! то вже ни син, як їго рука підноситсьи до батька!—говорив Порохняк жалісливо.

— Ну як то?.. І матері не сьмів Їван боронити?—питає Журко.

Зачала ся з того між радними суперечка: молодші казали, що добре робив Іван, що ратував матїр, а старші знов казали, що зле, бо тим зневажив і розжалив батька. Порохняк, як почув за собою сторону, знов зачинає:

— То ви молоді кажити, що він добри зробив? Виходит, що як батько піяк, чи зле щось робит, то їго можна навіть бити? Грїху за то нима?

— Старі, старі ни милїтсьи!—перебиває війт.—Хто те казав? Що плетети? А то я вже ни люблю, як хто за надто сюда, або туда. Та хто на него кажи, що він добрий чоловік? Я сам кажу, що він кепский. Таж нидавно — тому кілька лїт — віт, що вперид мени був, ходив за щось до него грабити—за варту, чи за шельварок. Та, що... можи ни видир вітови подушки з рук та ни випхнув віта з хати? Та ще як поставивсьи до віта: „Що, кажи, ти прийшов мине рабувати? Ти мислиш, що ти віт, то я тибе боюсьи? Спробуй, кажи, витни мине палїцею, то зараз та сама палїця на тобі поломитсьи!". О то нидобрий, нидобрий чоловік! Він ни знаї старшого. В него всї загалом.

— А я що кажу: То гайдамаха!—додав Бурбела.

— О видити люди!—покивує головою Порохняк—він з каждим так... Запоможіт їго нинї, а в завтра він знов своє буди робив.

— Е, ни памятаймо їму того нинї—розважав війт, та звернув ся до Грицкового, що за той час сидїв тихо—тілько слухав і дивив

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ся.—Виж чого такі сумні, нїчого ни вогорити? Скажіт до того і ви своє. .

— Ах, я, чуїти, зажурившьи—каже Грицків.—Думаю, що якби ни дай Божи, прийшло минї просити для себи в вас запомоги—чи я би придавсьи до неї?

— Е, що ви рімняїти сибе з Роваком.

— А я вам ручу, віти, що як би той сам Ровак, хоч який він нинї нищасливий, ту був і чув, як ви їго плюгавити, то щоби зараз згинув з голоду—ни приймавби вашої запомоги!

— Правда, правда,—поправив Проноза—Бігме ни приймавби!

— Конец ті бесїдї!—каже війт—Я сам кажу: Запомогу їму кончи треба дати! Хто з вас, радні, поставит внесок—кілько їму дати?

— Зачикайти хвильку, віти!—обізвав ся заступця війта.—Я ще щось маю казати. Ви знаїти, панови радні, що я думаю? Ни знаїти—правда? А я думаю, що та запомога нїкому нїчого ни поможи. Той, що маї вмерти—давайти їму ни знать кілько запомоги—то вмре. А хто голодний—дайти їму троха—зїсть тай знов голодний. Я бим радив найлїпши. Ни розтрачувати, ни марнувати тих гроший, що призначені на запомогу; вони нам в пригодї станут. От колись за щось староста наложит кару на громаду—ни на громаду, тілько на віта, а віт—то громада. Тай тогди биз жадного клопоту, першого лїпшого бідака підставитсьи до повіту—нїби для него ухвалитсьи запомогу—а віт тогди гроші до себи і заплатит кару. І так, знаїти, буди найсправидливісше: Ті гроші на запомогу стягаютсьи з кар, нихайжиж йдут на кари. Вони їднако пролаяні; ними нїхто ни запоможисьи.

Війт аж облизав ся.

— Та...—каже—ви добри радити, алиж то в нашій радї нима згоди, то часом нибизпечно. Али, як буди, то буди, то типер Ровакові муситсьи дати запомогу.—Внесок ставти!

— Я кажу дісятку!—обізвав ся Журко.

— Де, де духа сьватого.. де ви дядьку сьи загнали? А тож надовго би нам стало по дісятцї роздавати? Ви багато вложили до того фонду?.. Найбільши можити вхвалити—пятку!—каже писар.

— А можи й пятка за багато?—обізвав ся Кришка.—Хто знаї, він ще можи жити тей жити? Можи ще кілька раз треба давати їму запомогу? Видамо на раз, а потім що буди? По менчи кусати, на довши буди. Я би радив, досить—три ринських.

— Досить, досить!—притакнув Душило.

— Мало! Ней буди як писар кажут.

— Пятку! Пятку!—піднесло ся кілька голосів.

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Як так, то з вами трудно инакши путя дійти, тілько мусити голосувати каждий з осібна. По старшині. Порохняку, голосуйти!— каже війт.

— Голосуйти собі, голосуйти! Я на востатку.

— Бурбело, голосуйти!

— Я ни голосую! Ви казали, що вогору дурне. Знов ляда хтось мине ганьбит... Я собі випрашаю то!..

— Голосуйти, Розважайку!

— Я ставлю пятку.

— Журко!..

— Я казав вже—дісятку!

— Кришка!

— Три ринських.

— Голосуйти далї порядком!

Голосують. Писар записує.

— Тьмуху! Ви чого відтягаїтисьи? Куда голосуїти? — каже війт.

— Таж я з людьми...

— Я ни можу знати, котрі в вас люди. Таж ту на кілька сторін поділилисьи.

— Таж ни знаїти!..

— Писар, пишіт пятку!—каже війт.

— Ньи, ньи! Я з дядьком Порохняком і Бурбелою.

По голосованню обрахував писар голоси. За пяткою було десять, за десяткою три, за трома ринськими—три, а пять радних не голосувало. Бурбела і Порохняк не голосовали, бо Ровак був їм не любий, а Тьмух їх тримав ся. Сисун знов вийшов на двір та пива виглядав; а Тихоліз тихцем висунув ся з канцелярії підчас голосования. „А нуж—розміркував—потім хтось можи подумати собі, що я зле зробив, що голосував. На що минї то?.. Минї найлїпши бути для всїх добрим. І прото буду пив пиво так, як і ті, що гризутсьи".

По обрахованню і війт нагадав собі пиво тай каже:

— Ну квапмосьи, панови радні! Ніч ни стоїт. Запомога так як є. Я вже сам припильную, аби борши. Зараз кажу писарові написати до повіту. Під щастьи—тиждень, дві ниділї тей можим мати запомогу; бо знаїти, наша ухвала піде ще під ухвалу виділу повітового. А типер мусити минї, радні, сказати, кому би ту запомогу віддати за руки, щоб потроха видавав Ровакові, бо їму віддати ни можна. Змарнував би нараз, а потім сусіди знов докучали би: „Давайти запомогу!" Бо то, знайти, я чув за таке, що десь в які-

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мись силї дали бідному запомогу, а той як взяв ті гроші до кишенї, пішов зараз з ними до коршми, так нараз цїлу запомогу пропив.

— Правда, правда! Так було. Я навить знаю в котрім то селї. Воно називаїсьи Надріче. Пропив—али з ким пропив! З радними пропив!—каже Проноза.

— Ни правда!—відповідає Бурбела.

— Правда, дядьку, правда! З вами і дядьком Порохняком. Нистаток пропив! Торік... Забулисьти?

— О, смаркач... Забулисьти, забулисьти!—покривляєть ся дитячим голосом Бурбела.

— Віти! Вас нима?—обізвав ся Грицків.

— Бурбело!—крикнув війт. — Що тосьи значит? Ви на своїм сьмітю? Ни тямити? В дурнї бавитисьи, чи що?

— Ни вискакуйти так дужи високо, віти, ни вискакуйти! Бо, щоб вам хто ни сказав, що й ви щось облизали від Нистатка за ту запомогу. Можи хоть день жати?

— Як жав, то я їму заплатив!

— А, я... Буди видїти плату...

Порохняк гамує Бурбелу.

— Али що—каже півголосом Бурбела.—Він хочи бути чистий, а нас хурати? Ней і за него знают!

Радні сміяли ся. Війт запалїв ся. Радний Розважайко хотїв то все затерти і зачав:

— Минї видитсьи, що в тім нима жадного зла. Нистаток, чи з сим, чи з тим, був би пропив запомогу; то лїпши, що пропив з тими, що належитсьи, що старалисьи для него тої запомоги. Минї навить здаєсьи, що Порохняк і Бурбела, як би були ни мали надїї, що з ними пропє ту запомогу, то ни те, що ни булиб їго підперли, али навить ни булиб голосували за него. То розумні люди! А віт жиж нїчого ни варт від Нистатка? Деж би такий марнотравця дістав запомогу, як би віт на то ни наважили?

Радні всї втишили ся, нїхто не хотїв завдавати війтови більшого встиду. Війт мішав ся, замняв ся йому лад. По хвилї прийшов до себе і хоче далї провадити.

— На чім то ми стали?—питає.

Радні поглянули на себе.

— В чиї руки віддати запомогу—пригадує писар.

— Ага... В чиї-ж віддаєти, панови радні?

Всї згодили ся на Журка.

— Добри! — каже війт — Журкові віддаєти. А типер жи ска-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

жіт по кілько Журко тих гроший на день, чи на тиждень маї Ровакові видавати?

Радні всї мовчали, нїкотрий не хотїв на перед виривати ся.

— Ну, як ви ни вогорити, то я буду. Я кажу, найлїпши видавати тижнево. По риньскому на тиждинь ни булоб багато; коб то знати, що вїн ни довго потягни. Али часом лучаїсьи, що слабі здорових пириживают. По півриньского на тиждинь досить мало. Али, щож робити... Мусимо оглядатисьи на задні колеса.

— Досить, досить! — каже Душило — Пиридновок йде! І ті, що своє мают, кулятсьи. Нихай і вїн троха терпит! Їго бідї нїхто ни винин.

Прочі радні не обзивали ся.

— Типер-жи ви Журку важайти! — говорив вїт. — Як ту запомогу вам віддастьсьи, маїти що тижня видавати Ровакові як вхваляно. Маї вам стати тих гроший на десїть недїль; а як по більши собі позволити, то потім свої мусити додавати.

— Добри, добри! — каже Журко. — І вибисьти в гріх ни впали, як бисьти і своїх додали. А нїм запомога прийди, чим будут жити?

— Тим, чим досї жили — відказав сердито вїйт. — Конец! — сказав рішучо. — Досить минї такої мови!

— О так то громацьке йде!.. Га! — вздихнув Душило і покивав головою.

— Ет, чуїти... — вздихнув і собі Тьмух. — Бодай ни розказувати!

— Розказуйти, розказуйти, колисьти зачали — каже вїйт. — Вогоріт ту, що маїти, бо я дужи тих ни люблю, що в очи крадутсьи, нїби встидаютсьи, а поза вочи навогорат на тебе цїлу купу.

— Я нїчого... Я собі так. Що поможи?...

— Ни робітсьи сьмішним! Вивогорітсьи, то лекши вам буди. Бо як затримаїти в собі, то з того можити заслабнути. Вогоріт, вогоріт! — присїкав ся вїйт.

— Я тілько хтїв сказати, що та запомога Ровакові нїчого ни поможи.

— Що, мало? — каже здивований вїйт — то дайти їму більши зо свого; за то нїхто ни буди на вас гнїватисьи.

— Ни то, що мало; дайти їму і ни знать кілько, то ни поможи.

— А то, чиму? — питає вїйт.

— Або ви ни чули? Ах таж то, нихай нас всїх Господь боронит і сохранит — до него лихий приступив.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ви звідки то знаїти?

— Та я на свої вуха ни чув того, али люди розказуют, що часом як їму щось сьи стани, то як возьми вам плакати і кажи: „Щобим, видити, ни жалував тих дїтий покидати, то бим зараз собі смерть зробив, ней бим людям ни докучав". То, видити, лихий їго так мучит, ни дає їму свою смертію вмерти, тілько їго нудит, аби собі сам зробив смерть. Так люди вогорат.

Порохняк і Бурбела мило дивили ся на Тьмуха, як той розказував.

— Так лихий на грішну душу важит! — зітхнув Порохняк.

— А щож... Можи ни правда?..—додав Бурбела і повів зрадливо очима по всїх радних.

Війт став, нї вкинь, нї вмій. Зле йому і сюда і туда. Усміхнув ся тілько та мило покліпав очима до сих і до тих. Грицків з погордою кинув очима на війта і також слова не сказав.

В тім відчинили ся двері і оглядач від мерців став на порозї.

— Ну, — каже оглядач — з Роваком маїм спокій.

— Що... Вже вмер? — питає здивований війт.

— Ого... миб здорові були! — махнув рукою оглядач.

— Но, то він ни на жарт був слабий! — каже війт.

— Добри зробив, що вмер. Нащо маї людям наприкратисьи— каже Грицків.

— Добри—каже оглядач—тілько хиба, що зле вмер.

— А бачти!... а я ни казав!—шепнув півголосом Тьмух.

— Цитьти но, цитьти—каже нїби заляканий війт—може й правду Тьмух вогорили...

— А яж що вам вогору. В нїм з давна щось нидоброго сидїло— обізвав ся Бурбела.

— Тай я кажу: що як хто маї Бога в серцю, той протів старших ни виступаї—додав Порохняк.

Війт спамятав ся, та звернув ся до оглядача:

— Ну, правда—а якжиж він собі смерть зробив?

Оглядач видивив ся на війта, по хвилї розторопав собі, про що питають і каже:

— Христїтсьи люди! Що вам таке? Хто вам казав, що Ровак смерть собі зробив? Вмер, як кождий вмираї. Ще щоб вам каждому Бог дав Ровакову смерть.

Війт скривив ся та стряс обличчєм. Оглядач говорить дальше:

— Я тілько кажу, що чериз то зле вмер, що ни вмер нинї рано, то був би завтра в вечир похований; а що припізнивсьи, то типер мусит лижати чериз дві ночі, бо трийцїть шість годин кін-

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

читсьи аж в завтра в півночі.

Радні засміяли ся.

Проноза дав пальцями щиґла до Бурбели і каже:

— Важайти: перши розіжвіт, а потім ликайти!

Бурбела зачав щось під носом мурчати.

— Тихо! — кликнув війт. — Я буду вогорив. — Типер маїм новий клопіт. Мусимсьи знов радити, що маїм з тою запомогою робити. Я думаю, що ту запомогу треба таки взяти і на Роваків похорон її обирнути. А що ту гроший зара буди треба, то тим часом заложитсьи з громацкої каси.

— А вжеж, що так—обізвало ся кілька голосів.

— Коб то було знатє напиред, що він вмре, то варта було дісятку вхвалити, як хтїли Журко, тоб було за що по люцки поховати... з брацтвом—каже Тьмух.

— Е те, те... по люцки... Чи то Ровак був який порядний господар? Заплатитсьи похорон зо службою божою—то ни буди по люцки? А пятки якурат на то стани.

— А дїти?—питає Журко.

— Дїти... З дїтьми буди час.

— Та якжиж... Їсти хочут!

— Ви вже нинї за надто. Досить! Скінчилосьи! — втяв різко війт.

— Так, так, дужи добри!—похвалив Порохняк.

— А ви, Бурбело, що на то кажети? — питає війт.—Ви можи ще гнївастисьи?

— Дурний би я був гнїватисьи — каже Бурбела. — Таж добри! Хтоб їму типер жалував.

— Спокій—каже війт.

— А якжи маїм писати до старости — на яку слабість вмер Ровак?—питає писар оглядача.

— На якуж... На сухоти. Таж ни можна писати з нужди, чи з голоду вмер—відповів оглядач.

* * *

Нараз почув ся стукіт в сїнях і голос:—Відчинїт! Відчинїт!— Двері відчинено. Польовий котив бочку з пивом до канцелярії, а присяжний нїс в руці оселедцї, завинені в чорнім папері з цукру. Радні втїшили ся і всї нараз весело заговорили, як то зацяпають голодні курчата, коли їм посипати круп. Сумно тілько подивили ся Журко, Грицків і Проноза та всї три вийшли з канцелярії.

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сильний.

Нїколи ще Петрови Оверченку не було так досадно, як тепер. Досада всяка буває, але та досада, що мучить тепер Петра Оверченка — дуже колюча досада. Вона давить не тільки серце, а й розум і сумлїннє. Йому соромно, страшно.

Соромно дїтей, жінки, людей і навіть самого себе; страшно од того, що буде далї, а те що буде — повинно буть, тілько невідомо що. І не вірить ся йому, що воно буде і знає добре, що повинно буть.

Зими ще наперед багато, а у нього Біг-ма уже картоплї в погрибі, дїтям їсти нїчого. Думка ся мучить Петра і кидає в жар, бо Петро добре знає, що се не жарти, що він батько своїм дїтям і що їх треба годувать. Без картоплї дїтям нїяк не можна обійтись.

Зимою, коли ще немає в садку гірчаю та лопуцьків, дїти живуть переважно картоплею. Петро знає, що вони від картоплї пузатїють і розводять глисти, тілько що-ж опріч картоплї, їсти зимою?

У людей, правда, є солоні огірки, цибуля, капуста, пшоно і борошно пшенишне на галушки. Та то-ж у людей, а у Петра Бігма. І досадно, що нема де взяти без грошей. Де можна було—уже взято; взято в позику і так — за спасибі і на одробіток, взято не тілько картоплю та капусту, а й хлїб і топливо.

Докучило жебрать і литкать уже. Тяжко і соромно Петрови се робить. Нема уже одваги і терпіння. А їсти треба.

Він пробував уже по два днї не їсти, звів ся на скіпочку, але нїчого не виходить — хочеть ся.

У нього було б таки стало картоплї аж до нової, та Гапка—жінка Петрова, виносила на базар. „Виносила, бо треба було“,—каже Гапка, коли Петро з досади стане докорять їй за се. І Петро знає, що „треба було“, і йому нїяково. „То давай хазяїне грошї навіщо треба, то я не буду нїчого з дому носити на базар“,—мовить Гапка. Уразливо і боляче Петрови слухать таке, та мусить.

Він сердить ся, злить ся, лаєть ся, і сам не знає за віщо. Він добре знає, що в хату треба соли, сїрників, гасу, дьогтю, глини і т. и., і добре знає, що як би Гапка не продала на базарі картоплї, то їли-б несолоний борщ і поночі в хатї сидїли-б, але щож ти зробиш?

Коли злиднї пищать і світять ся зо всїх кутків, коли досада

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і зло тебе розбірають, то треба-ж когось хоч вилаять, все таки одійде від серця.

Воно, правда, у Петра є три десятини поля і десятина садка, і де-які сусіди-розумовичі кажуть, що як-би, мовляв, я на Петровім місці, то жив би он як! Може й так, тілько-ж і Петро не ворог собі, веде хазяйство як найкраще, а що воно не удаєть ся, як людям, то що-ж він винен? Так складають ся обставини.

Воно постоянно так ведеть ся, що недостатки чужі виднїше, нїж свої, і Петро дуже не любить, коли його недостатками розумовичі цвікають йому. „Хочеть ся тілько говорити, а й у самого злиднї аж торохтять“,—одгризаєть ся Петро.

Що-ж із того, що поле є — не будеш же гризти його зимою. А лїтом придбать? Се, скажем, можна було-б, тілько як би-ж воно не було в застанові за процент у самого Миколи Покотька за сто пятьдесять карбова́нців.

Уже років пять, як Петро взяв сей хамут на шию, і нїяк не спроможеть ся вприснуть. А вприснуть дуже-дуже трудно, коли в руках немає своєї земельки, коли в хатї нема хлїба, нї до хлїба, нї топлива, нї певного заробітку.

Петро позичив сто пятьдесять карб... „бо треба було“, мовить він, коли Гапка почне гризти його, що так багато напозичав ся, що поле все пішло в застанову.

І Гапка знає, що треба було, бо Пистину — дочку свою — треба було заміж оддати, та ще й не аби за кого, а за самого Омелька Швайку.

Бог його знає, так з тією свальбою скрутно приходить ся, що як немає карбованців сімдесять пять, то й свальби не затівай. Розумовичі кажуть, що свальбу можна зробить і дешевшу. А нехай попробують, та ще коли сватаєть ся Омелько Швайка. Москаль хоч куди! „Ти мінє, мой тьостїк, сматрі,—мовить Швайка до Петра,—штоби водки біло у тібя довольно, кагда я пріду со сватамі, а не то — так я і Пістіну твою перікіну через стол аж к чортовой матері. Ти віть знаеш за каво оддаеш“. Щеб пак не знать!

Що ти в світї робитимеш? Тут не тілько поле застановиш, а й душу, як-би хто взяв.

Мужик дуже падкий на поле, але коли Петрови треба було збуть своє поле, то попобігав він сердешний. Нїхто не дає грошей стілько, скілько йому треба, та й годї.

Нарештї, уже аж після змовин, Бог послав таки доброго чоловіка Миколу Покотька, котрий згодив ся взяти поле і дать грошей навіть більше, нїж Петрови треба на свальбу. І не торгував

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ся, спасибі йому. Сказав Петро, що просив-би сто карб., а Покотько йому: „хоч і сто пятьдесять. А Петрови сього й треба.

Воно, скажем, стільки не треба на свальбу, але коли чоловік дає, то чом не взять? Пригодять ся.

І слава Богу, Петро взяв аж 5-ро відер горілки, два кульки петльованого борошна, три пуди гавядини, і таки по людському оддав свою Пистину за Омелька Швайку. Весело було.

Петро не всї гроші стратив на свальбу, сїмдесять руб. зосталось. Ну то що-ж? Найшлась і на сї дїрка. Петро уже давно подумує зопясти хоч яку-небудь клуньку, а тепер гроші є — саме черга. Хочеть ся-ж як найкраще, бо без клунї нїяк не можна обійтись. За вік уже ввірилось йому без неї, а більше всього через окаянні кури.

Привезеш той сніп до дому, положиш на дворі, то кури геть обскубуть, і дощ мочить, гниє, пріє. А як таки клунька є, то сховаєш той сніп, і він лежить тобі сухенький, цїленький і, не дивлячись нї на яку погоду, можна молотить.

Так Петро собі й міркував, але, як то кажуть: чоловік розмишляє, а Бог роспридїляє. Думалось так, а вийшло инакше.

Зробив Петро клуню, та немає чого складать — поле в застановi. Щоб було застановити тілько півтори десятини за 80 карб., як казала Гапка і згожував ся Покотько. Ну, то клунї не було-б. Петрови уже здаєть ся, що лучше-б не було клунї та хлїб був. Але що-ж ти зробиш? — є каяттє, та немає вороття.

Досада, Боже яка!

А тут ще й Гапка допікає до живих печінок.

— От і добре, — каже, — тепер кури не обскубають стіжків.

— Одійди, — кричить Петро, — не муч мене!

— Оттакої... ще що видумай... Ще я й мучу... Я таки постоянно кажу, що ти добрий чоловік — спроміг ся таки на клуню для горобцїв, все таки є де їм зімувать і плодить ся.

Не дивлячись, що Гапка казала се без нїякого докору, а просто жартуючи, Петро звичайно дуже злив ся і лаяв ся і не раз уже по зубах тяпав. Гапка уже давно знає се, і тепер тілько зайде балачка про клуню, чи про поле, то вона стає напоготові, щоб, як що до чого, то утїкти і уже оддалека накрутить йому дуль і вилаять так, щоб аж моторошно стало. Звичайно, в такім разї Гапка десь переховуєть ся якийсь там час, поки Петро пересердить ся, та й знову за своє.

Коли долї нема та ще й жінка лиха — пропав чоловік. Так думає Петро, коли розсердить ся, коли злиднї допечуть до самого

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

серця, коли Гапка, як і сам Петро костричить ся і готова видрать очі, а коли по доброму — і Гапка добра.

Скілько Петро не думав, скілько світом не нудив, де добуть картоплї — нїчого не виходить, тілько голова розболїлась.

II.

Микола Покотько проснув ся як раз о-півночі. Се він добре знає, бо годинник тілько що продзвонив 12. Він би може й не проснув ся, та щось йому приснилось таке, що він крикнув і сам себе збудив. Проснулась і Параска — Миколина жінка. Вона піднялась на полу, перехрестила в темноті Миколу, сказавши: „Христос і святий Миколай з тобою", та й знову заснула.

А Миколї чогось зараз не заснулось.

Він підвів ся, сїв на лежанцї, спустив ноги і став чухать груди, заклавши в пазуху руку.

В хатї стало уже нїби видніти. Мабуть місяць зійшов. І чогось Миколу скортїло на двір. Він лїг на другий бік, але чогось нїби аж тягне на двір. Не лежить ся.

Взув ся в валянки, накинув на плечі кожуха і пішов.

Половина місяця тілько що появилась і ще не встигла виплутатись з поміж гилляк, а на дворі уже багато повиднїшало. „Мабуть весна ще не швидко, холодно", — думає Микола.

Коли Микола вийшов за причілок, то враз почув і побачив, що хтось побіг від погріба, а ляда одчинена. „Що за бісів батько, — думає Покотько.—Невже хтось добірає ся до погріба, невже є такий злодій, що й мене не боїть ся? Бідний же він буде, як піймаю".

Микола Покотько здоровенний чоловяга, смуглий, з горбатим носом і здоровенною трохи не до пояса чорною бородою, в котрій уже світять ся срібні волокна. Се не звичайний чоловік, а просто страховисько всього села. Один його погляд наводить лякає людину, заставляє тремтїть і примушує поступити ся там, де Миколї треба.

Покотько знає се і тепер дивуєть ся, хто се насмілив ся, хто се його не боїть ся.

На всякий випадок Микола взяв притику в руки, підійшов до погріба і прислухав ся. Чує, що хтось нїби нагортає в мішок картоплю.

— Що так довго там? — потихеньку питає Микола, змінивши голос.

— Та чого-ж довго? Один уже набрав, а другий зараз доберу та й гайда, — чує Микола із погріба такий же здержаний півшепіт.

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Хто-ж се такий?—думає Покотько.—Не може буть, щоб він".

— Хіба два тільки візьмеш? — здержано питає Покотько.

— Не хочу більше... Аби дітям було хоть потроху.

— Та бери мішків пять. Я постою... Що там двох? — на два тижні, а там знову добувай... бери-бери, той чорт бородатий спить, безпешно.

— Боюсь... А як вийде!?.. Не доведи, Царице Небесна.

„Що ти подумаєш? Петрів голос та й годі",—думає Покотько.

На хвилину він образив ся, що у нього крадуть, хотів уже скочить прямо в погріб і схопить злодія, але здержав гнів і підлагожував ся під чужий голос.

— І то правда... Бог не без милости... поможе нам... Шукай, там повинна бути наливка... Берім уже, якось то буде.

— Ну її к чорту, не хочу.

— Так шукай, там є діжичка масла пудів зо-три... Продамо — гроші будуть... як раз масляна до речі.

— Не хочу... Як би тут було жито ..

— Жито у нього на горищі. Можна продрать стріху і набрать. Воно над коморою,—не почує, може йому закладе на той час.

— Не хочу... ну його... страшно... А що не чути?.. Так на—лови за гичку.

— Давай швидче.

Покотько взяв за гичку і витяг попереду один мішок, потім другий і став коло них. Петро Оверченко так поспішав ся, що коли виліз із погріба, навіть не глянув, хто перед ним стоїть. Йому все думаєть ся, що його товариш.

— Бери швидче на плечі, та тікаймо, — шепоче Петро.

— Та я-ж хочу тобі піддать, — шипотить Покотько. — Бери швидче.

Покотько взяв одною рукою мішка і положив Петрови на плечі в надії, що той оглянеть ся і побачить, хто перед ним. Але Петро поспішає; оглядатись ніколи. Покотько взяв його за комір і придержав.

— Ні, брат, підожди... Ходім лишень до господи, — мовить Покотько уже своїм голосом, але Петро не хоче вірити, що коло нього Покотько і каже:

— Та ну, не шарпай... і охота тобі... тікаймо швидче.

— Та що ти, чорти-б твого батька... Заходив ся зо мною жартувати, чи що? — сердито крикнув Покотько.

Коли Петро підняв голову, побачив те саме страховисько, що його більше всякого лиха бояв ся.

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мішок упав у нього з плечей: Рвануть ся, вирватись і утїкти — нїчого й думать. Йому раптом одняло руки і ноги. Рот сам собою роздзявив ся, чуб на голові підняв шапку, язик став мов деревяний, а ноги нїби приросли до землї.

Місяць уже виплутав ся із за гілляк і світить прямо в обличчє Петрови. Микола уже пустив його комір і стоїть перед ним спокійний і величний, але суворий і грізний. Постать Петрова перед ним—нїкчемна, незграбна, нїби тільки що вимокла в бразї. Покотько не тілько бачить се при місяцї очима а й почуває всею своєю істотою.

— Ну, так чого ж будемо стоять? Ходїм до хати, чи що,—спокійно, але настойчиво мовить Покотько.—Ходїм побалакаєм.

Петро стоїть, мов деревяний.

— Коли не підеш сам... понесу на руках.

Покотько взяв його за руку і рушив з місця. Тілько тепер заворушив ся він і кров гарячою хвилею шугнула по тїлу.

— А-ах... Боже мій... Що-ж се я наробив?—мовить Петро нїби не своїм голосом, бо щось нїби заткнуло горло. — Миколо, голубчику... Дмитрович... Не буду більше!

— Я знаю, що не будеш. А в хату таки ходїм.

— Чого-ж я туди піду?

— По чарцї випєм, не знаєш чого.

Не дивлячись на спокійний і ласкавий голос Покотька, Петро не йме віри, що Микола не битиме. „Се він заманить в хату, щоб нїхто не чув і там уже дасть одного стусана під ребро—і доволї, тодї уже не полїзу і в свій погріб“,—думає Петро.

— Боже мій!.. Миколо... Голубчику, братїку, помилуй мене... Не сироти моїх дїток...—І бух йому в ноги.

— Та хіба-ж я зїм тебе, прицуцькуватий? Встань, я не хочу сього. Се тебе не помилує.—Він взяв Петра за руку і підняв як дитину.

— Дїтям нема чого їсти... я не пішов би... побий мене Бог.

— Я знаю. А все таки не погордуй зайти до господи.

— Куди тут гордувать... Христом-Богом молю... і святим Миколайом... змилуйтесь хоть над дїтками... Бийте мене по пицї, бийте занозом по спинї, по плечах, бийте різками по голому тїлї, не бийте тільки колїньми під груди та кулаком по вухах. Не нївичте, не вкорочуйте віку.

— Та чого тобі здаєть ся, що я тебе буду бить?—аж нїби сердито мовить Покотько.—По собі догадуєш ся, чи що!? Значить, ти як-би піймав злодія, то зараз би віку вкоротив йому? Гаразд!! Я

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

не буду бити. Ну, гайда! Картопля нехай постоїть, візьмеш, як випєм по чарці.

Не хотілось Петрови, але мусів скорить ся.

— Ти спиш, Параско?—питає Микола, ввійшовши в хату з Петром. Світи лишень, бо я привів і гостя. Якого? Світи та й побачиш. Пізній гість.

Коли Параска засвітила і побачила Петра Оверченка—свого близького сусіду, вередливо закопилила губу та й знову лягла на полу і натягла кожуха по самі вуха.

— Спати час! а він з гостями. Не можна на завтра одкласти.

Не дожидаючи поки Петро відкаже, Параска спокійно закрила очі і повернулась до стіни. Як би вона придивилась до Петрового обличчя, то мабуть уважнїйше роспитала б, на що се він привів Петра. Сухе обличчє його перекошено жахом і біле як стіна. Маленька ріденька чорна борідка його неспокійно ворушить ся, навіть тремтить, а глибоко впалі і широко роскриті очі злякано бігають то на Миколу, то на Параску, то на двері, то ще куда небудь. Йому все здаєть ся, що Покотько ось-ось заходить ся бити.

А Микола Покотько, таки не жартуючи, достає з мисника пляшку з горілкою, настояною на корінні, і ставить на стіл. Нарізав паляниці і доброго сала на тарілку і привітно посунув до Петра.

— Та ти справдї будєш пити горілку?—здивовано питає Параска.

— А то-ж як? — жартую чи що? І ти хочеш? Вставай випємо.

— Ще що вигадай.

— Ну то ми з Петром. Се я вийшов на двір, побачив його та й зазвав. Спать, думаю, не хочеть ся, посидим, побалакаєм. Ну будьмо здорові,—наливши чарку, мовить Микола до Петра.

Петро злякано подивив ся і мовчки кивнув головою. Розум його не в силї зрозуміти Миколу Покотька.

„Що ж се таке, Господи?—думає Петро.—Справдї, хоче почастувати, поглузувати, а потім пришешелить. Коли так, то краще зразу-б...

Серце у нього так стукало, що аж диханнє перебивало і кололо в спинї.

— Ну чого ж ти мовчиш?—балакай. Все одно в моїх руках уже. Що схочу, те й зроблю з тобою,—пошепки мовить Микола, держучи в руках повну чарку.

Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Петро пильно подивив ся на нього; погляди їх зустрілись і на хвилину нїби впялись один у другий. Щось таке незрозуміле але доступне для почуття передалось Петрови і розлилось по тїлу, мов хвиля, і нїби витїснило трохи того переляку, котрий паралїзував його тїло і розум і котрий заставляв тремтїть перед Покотьком.

Він побачив на Миколї спокійне величне і разом з тим владне обличчє — і тільки. Він добре примітив, що в його рухах нема нї похапливости, нї тримтїння, а в очах нї злоби, нї ворожнечі, нї того хижого вогоньку, котрий звичайно буває у людини, коли вона розлютована і горить бажаннєм смертельної помсти або самооборони.

У Петра одлягло трохи од серця, язик і все тїло його стало ворушить ся вільнїйше, тілько серце ще бєть ся і перебиває диханнє.

Випивши чарку, Микола поморщив ся, крєкнув, закусив, налив другу і подає Петрови.

— Мо-о-оже б я о-о-обійшов ся... Не мо-о-ожу,—мовить Петро. Серце його так стукало, що розбивало слова.

— Пий,—велить Микола.—Коли зміг залїзти в погріб і набрать картоплї, то зможиш і випить.

Петро взяв чарку, рука його так тримтить, що аж горілка хлюпаєть ся.

— За ваше здоро-о-вя,—злякано прошепотїв Петро.

Він випив, скривив ся, тілько не крєкнув і протягнув Миколї порожню чарку. Микола, не одбіраючи, налив другу.

— Пий другу та закусюй і будем балакать,—мовить Микола.

Петро жалібно подивив ся на нього, скривив ся, але побачивши владне обличчє не посмів відмовитись.

Параска, почувши, що гість якось незвичайно веде себе і що Микола якось чудно поводить ся з ним, не так, як з гостем-сусїдою, враз прочумалась, сїла на ліжку і пильно дивить ся.

— Що-ж се таке?—питає вона.

— Спи отам нишком,—кинув Микола.

Але вона уже не лягала, сидїла і пильно дивилась.

— Тепер скажи менї, Петре, чого ти полїз до мене в погріб? —спокійно, нїби аж ласкаво, питає Микола.

— Я уже вам казав, що картоплї дїтям...

— Значить, ти полїз до мене красти?

— Та уже-ж так... Хоча... хто його зна... Тяжко менї було на се рішить ся, а ще тяжче осе сидїть перед вами... Одрядїть мене

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

до урядника або простїть. Присягаюсь, що більше сього не буду робить і дїтям закажу.

— Я знаю... Ми обійдемось і без урядника... Ну, а чом же ти не схотїв брать ні наливки, ні масла, міг би набрать там карбованців на сто?

— Не хотїв нїчого, опріч картоплї дїтям... Все те менї не потрібне...

— Ну, а як у тебе дїтям їсти нїчого, то ти міг би ще полїзти, і може уже не за двома.

— Про се ще не думав... тілько... я не злодїй... Я нїколи не крав, поки засївав своє поле, а се одколи ви держете моє поле... трудно менї, дїти голодують.

— Так... Се погано,—замислено мовить Покотько...—Ну, так як же по твойому?.. Значить я примусив тебе.

— Та борони, Боже!.. Чого ж ви мене примусили? Я забрав гроші... я просив, менї треба було... Я сам оддав поле...

— Ну да... так то так, але ж ти гроші стратив, а поля нема, дїти голодують, топить нїчим.

— А так.

— Ну значить... Я держу твоє поле, користуюсь ним і буду користуватись, поки ти оддаси менї всї гроші, а ти бідуєш і думаєш: „як би то те поле було“!..

— А так.

— Виходить значить—я тебе скривдив... чи як би там сказати... Одним словом через мене ти бідуєш.

— Та нїж бо.

— Е-е, не те. Так ми нї до чого не добалакаємось... Ну добре: а ти радїєш, що оддав менї землю?

Дивлячись на спокійне і не зле обличчє Покотька, Петро упевнив ся, що він уже не битиме його, опамятав ся од ляку і став сміливійший.

— Тодї як брав гроші — було добре, а коли стратив гроші та їсти стало нїчого, тодї... і не рад уже.

— Ну, значить так і є — я ворог тобі, я дурно держу твою землю. І ти пішов до мене в погріб не як би красти, а ніби якось так набрать, що вона мов росла на моїм полї — не гріх буде... Украсти мов у багатого — не гріх. Бідняки-недотепи, лидацюги і злодїї—всї так думають, а нас, заможнїйших називають кихтями, не люблять, і навіть шкоду роблять. „Чорт його не візме,—кажуть,—нехай трохи почухаєть ся“. Одно тілько вони забувають, що за-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

можний і чесний мужик працює здорово, ночи не досипає та все запобігає, потом обливаєть ся. Опріч того він уміє хазяїнувать. А недотепа — не уміє і навіть не хоче уміть хазяїнувать. Через те багато їх бідних. Лидацюга—лїнить ся робить, і теж бідує, а злодій замість того, щоб робить — волить украсти, і так само нїколи нїчого немає, бо чужа праця не йде рукою.

Поки Покотько балакав про свої відносини з Петром, вид у нього був спокійний і рухи тїла нїби розмірені, а коли дійшло до хазяйства, він нїби схвилював ся. Рухи стали жвавіші, впоперек лоба до самого носа лягло дві складки, товсті брови якось насупились, а очі блиснули сердитим вогнем.

Петро примітив се і очі його знову злякано забігали.

— Ну от, взять хоть нас з тобою. Та виходить те, що ти повинен буть багатший за мене. Тобі ж батько твій покинув чотири десятини землї, пару волів, корову, вівцї, хату, словом справжнє хазяйство, тодї як менї досталось од батька тілько половина сього всього, бо нас два брати. Дїти однаково: у тебе є—і у мене були. Тепер же сам бачиш, яке у мене хазяйство, а у тебе дїти скліють голодні. В чім же річ? В тім голубе мій, що треба робити, треба уміть хазяїнувать, треба уміть скотинку доглядать... Та що там казать! Гарне хазяйство—се мудра штука, брате. Ну добре: по всьому видко, що ти хотїв би як найшвидче зайнять своє поле. Скажи менї, як би ти хотїв се зробить?

Тепер вираз обличчя у Покотька знову не злий, тілько напружений, замислений. Видко, що він щось думає, тілько не зле.

— Я б хотїв,—мовить Петро...—Як би де взять грошей та оддать ьам і засївать свою землю.

— Гаразд! Де ти візьмеш грошей? Скілько ти винен?

Петро нїяково заморгав очима, кашлянув і заворушив ся на лаві.

— Сто пятьдесять карбованцїв,—мовить...—І думаю, що як би ви приймали по карбованцю в місяць, я росплатив ся б...

— Ха-ха-ха-ха-ха-а!—зареготав ся Покотько, взявшись за боки; борода і товстий живіт його так і підскакують, а чистий і сильний регіт його роскотив ся по хатї і так сколихнув повітре, що аж лампа замигала.

— То стривай же... то підожди-ж... То через скілько-ж се років ти зо мною росплатиш ся?.. Через... через... Так-так... Підожди... стопятьдесять місяцїв... Через стопятьдесять місяцїв... Се буде дванадцять з половино років... Ха-ха-ха-ха-ха!.. Се ти, брат, здорово.

Петро й собі попробував засміять ся, але тілько оскалив ся,

Generated on 2015-08-08 05:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

обличчє трошки перекосилось та й знову насупилось. Йому здалось, що він сказав таку дурницю, що Микола буде постоянно сміять ся з нього і ні за що в світї не згодить ся на таку росплату.

Покотько здивовано низнув плечима і пройшов ся по хатї. Вся велитенська постать його двигаєть ся рівно і жваво, а обличчє веселе і добре, тілько не тїшить се Петра. Він скоса дивить ся на нього і думає про те, як би швидче вибрать ся з хати. А про те, що Покотько згодить ся на таку росплату — і думать нїчого.

І в душі у нього піднялась така ворожнеча на Покотька, що аж руки затремтїли і щось підкотилось до горла. „Нї, брат,—думає Петро—коли-б ти мене пустив тілько з цїлими ребрами, я підведу тобі такого візка, що тілько ахниш... Я примушу тебе згодить ся на таку росплату... Не дивись, що я такий миршавий".

— Так-так,—мовить Покотько, ставши перед Петром і дивлячись на нього пильним поглядом, котрого Петро не видержав і нїяково заворушив ся по лавї.—Значить таки було-б зручно, як би я згодив ся на таку росплату.

— А ще б пак!.. Може-б воно й иначе вийшло, може-б я платив вам і більше... Може-б по два, або й по три карбованцї в місяць вийшлоб... Я тілько так кажу.

— Так-так... я знаю... Тобі се вигідно, тобі... Ну, а як же менї? Ти-ж у мене брав не по карбованцю в місяць, а всї 150 разом. Тепер скажи, де ти знайдеш такого дурня, щоб згодив ся на таку росплату?.. Але слухай, Петре: Я знаю і бачу, що ти уже мій, а я твій ворог... Нї-нї, не кривись, не виправдуй ся, се так завжди буває; грошї постоянно вкидають чоловіка в погане становище. Я знав се ще тодї, коли давав тобі грошї, бо знав, що береш їх не на таке дїло, яке приносить користь.

Я знаю і бачу: коли ти уже попав ся менї в руки на такім дїлї — ти уже не думав жить на світї, бо сам знаєш добре, що зробив, сам розумієш, що зробив би ти, як-би піймав у себе злодїя. Але я, як і сам ти бачиш, не займаю тебе і не викажу. Значить, я не такий страшний, як мене малюють. Може се через те, що я сам се розумію. Я мабуть сильний, а сильний рідко коли обідить безсильного. Він любить забавлять ся своєю силою, бо знає, що його не обідять, що його боять ся, тодї як він нїкого не боїть ся.

Малосильний більше робить шкоди, бо він боїть ся, щоб йому не пошкодили, та сам намагаєть ся зробить її другому, щоб

Generated on 2015-08-08 05:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ворога обезсилить, або й так зігнать злість. Як-би ти був пішов красти не до мене, а скажім, до Панаса Вертути та він би тебе піймав — знай, що віка-б тобі вкоротив, як тільки ти показав би голову із погріба.

Менї тілько дивно, що ти такий хрущ не побояв ся лїзти до мене красти. Не міг же ти думать, що я коли піймаю, то поглажу по голові? Га?

І Покотько знову видивив ся на Петра пильним поглядом. Петро знову не видержав його погляду; на хвилину затлїпав очима, заворушив ся на лаві і каже:

— Я думав, що ви, як чоловік сильний і страшний для всїх, знаєте, що вас боять ся, то не подумаєте, що хто небудь осмілить ся піти до вас красти, і через те не дуже доглядаєте свого хазяйства.

— Ага, се он воно що... Значить, є люди, котрі чигають уже на мою.. самонадїю... чи як би його сказать... через котру я не допускаю навіть думки, що хто небудь насмілить ся піти до мене красти... Так знай же, що вони помиляють ся: хазяйство своє — я доглядаю.. І знай — запиши собі на лобі — що коли ти, або хто другий попадеть ся менї — уже не гнївайтесь.

Таке несподіване поясненнє Петра кольнуло Покотька. Вираз обличчя у нього враз перемінив ся; од половини лоба до носа лягло дві, уже відомі Петрови, морщини, очи звузились і блиснули злим вогоньком, а здоровенні вуса заворушились.

Він глянув на Петра, і один сей погляд примусив його затримтїть. Його перше кинуло в жар, потім ніби хто снїгом обсипав. Аж тепер він упевнив ся, що з Покотьком жарти короткі, що не слїд би було казать йому сього. „Се він трохи позабавляв ся своєю силою, потїшив мене, але от зараз піймає за вязи одною рукою — і каюк“.

Петро ясно зрозумів своє становище! Покотько забавляєть ся над ним своєю силою. І йому здаєть ся, що се ще гірше, нїж би він заразом пришишелив його, або оддав урядникови.

„Що було-б не казать,—як блискавка проносить ся у Петра в голові.—І нащо було казать, що я хочу добуть десь грошей та росплатить ся з ним. Коли се воно буде, де я візьму такі гроші? Виплачувать по карбованцю в місяць? Яка дурниця! А як би й згодив ся, то хіба-б я виплатив? Пройшло уже пять лїт, як оддав йому поле, а скілько я виплатив йому? Нї копійки. Уже мабуть місяців пять, як бачив я у себе в хатї цїлий карбованець. Хіба дїти піднїмуть ся та будуть зароблять“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Покотько разів два пройшов ся по хаті з насупленими бровами, нїби щось важне обдумуючи.

— Он воно як... От анахими,—мовить Покотько...—Зло бере... просто зло і досада бере, що на світї так багато дурнїв, а ще більше зло бере, що сї дурнї роблять шкоду, придумуючи такі неймовірні заходи. Я се не про тебе кажу, Петре. Багато є ще й не таких.

— Але-ж ви самі питали мене, як я насмілив ся піти до вас.

— Та сам-же. Через те я й не сердюсь на тебе. Ти тілько сказав менї за других.

Вираз обличчя у Покотка знову змінив ся на величний і владний і разом з тим добрий. Він пилно подивив ся на Петра і, нїби зрозумівши його думки, сказав:

— Ну добре — я згоден і так росплачувать ся, як ти хочеш, тілько-ж чи вийде що із сього? Щось не вірить ся менї. Я держу твою землю уже пять років, а скілько ти менї виплатив уже? Нїчогісїнько. І пройде ще 15 років, і можна сподївать ся того-ж самого. Хіба дїти піднїмуть ся та будуть зароблять... Тілько-ж треба й на дїтей — треба буде заміж оддавати... защо...

Петро дивить ся і тільки очима лупає, нїби він і не чув, що Микола задоволняє його бажання. Мабуть не тїшить його Миколина уступка.

— Що, зрозумів?—мовить Микола посміхаючись.—Ото нїколи не закладай поля за процент. Невидержка тобі, треба грошей—запродай на рік — на два. Оддержить чоловік — та й знову земля твоя...

Покотько ще разів два пройшов ся по хаті, почухав потилицю і замисленно став проти Петра. Обличчє його спокійне, веселе, нїби він зробив щось таке, що радує не тілько його а й других.

— Тепер от що я тобі скажу,—мовить Покотько,—хоч я і згодив ся на твою виплату, але знаю, що злиднї твої — не утихомирять ся од сього. Ти однаково будеш зо мною вередувати... Се мене нї знобить, нї гріє — я не боюсь, тільки я хотїв би жить по доброму. Так от: для того, щоб ти зо мною швидче росплатив ся... зробим от що: займай осе з весни своє поле... грошей менї—ти не винен.. За пять років я заробив з твого поля чистими грішми пятьсот карбованцїв—буде з мене... Тепер забери собі ту картоплю, що набрав... прийди завтра — набери ще два — три мішки жита,— а зараз іди спати.

Петро дивить ся на нього здивованим поглядом і не йме вірн. „Що-ж се таке?—думає Петро.—Нові жарти, насмішка? Але згодом упевнив ся, що той не жартує.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Та що-ж се таке, Миколо Дмитрович?.. Значить, я весною займу своє поле? Значить, лїтом уже буде в мене хлїб?.. Та що-ж се таке Господи! Се за те, що я поліз до вас красти?.. Ворогови свойому даруєте?.. Боже мій!.. та як же се менї дякувать вас... Нї, я не ворог вам... і не був ним... тільки... Пїдмовив нечистий.

І бух Покотькови в ноги.

— Не буду красти нїколи, поки житиму на свїтї... Простїть менї, Дмитрович... І не кажіть нїкому про мій гріх.

— Добре-добре... Не роби сього... Не люблю плаксів... Іди собі... Та не забудь прийти завтра по жито.

МИКОЛА ЗАЛЇЗНЯК.

Сучасна велика індустрія й її значінє.

І. Проблєма індустріяльної концентрації.

1. Фінансова концентрація.—2. Технічна концентрація.—3. Орґанічна концентрація.—4. Місцева концентрація.—Концентрація петропалю.

Ми бачили, що технічний поступ хоч і не знищив давнїйших способів продукції, але знищив їх значінє в економічнім житю. Але він мав великий вплив також на обставини житя самих великих підприємств.

Тут на сам перед ми стрічаємо ся з проблємою концентрації в великій індустрії. Чи дійсно меншість, що складаєть ся з великих фабрикантів, концентрує в своїх руках знаряди продукції, кермованє індустрією й зиски продукції? Се питанє й досї є предметом горячої полємікы, бо воно має не лише науковий інтерес. Таке чи инше його розвязанє має рїжні консеквенції практичного характера. Соціяль-демократи кажуть: концентрація, яка відбуваєть ся в індустрії, є вступом до будучої соціялїзації продукції. Сучасна економічна еволюція веде просто до колєктивізму. Ми можемо лише тїшити ся і сприяти прискореню сього руху. Їх противники, між ними також анархісти й инші соціялїстичні напрями, відповідають: концентрація індустрії є міт. Число дрібних підприємств зростає, а не зменшуєть ся. Сучасна індустріяльна еволюція іде в иншім напрямі і в инших формах, нїж твердять соціяль-демократи.

Як на нашу думку, обидві сторони хибно ставлять справу, коли думають, що осягненє нового ладу залежить від того, в якім напрямі

Generated on 2015-08-08 05:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

піде розвиток великої промисловости. Ся справа далеко складнїйша і тут в гру входять не лише обставини чисто економічного характера, але також історичного, політичного, національного і т. д.

На сам перед треба підчеркнути, що соціяльні явища не є ті самі в ріжні моменти, в ріжних країнах, у ріжних народів. Тому не можна розглядати індустрію, як щось однородне і скрізь однакове. В дальшім викладї ми постараємо ся висвітлити се питанє з ріжних сторін.

1. Фінансова концентрація. Машинофактура, як і її попередниця, мануфактура, може мати дві форми: вона може бути розкиданою і сконцентрованою. Але лише ся остання форма користає з усїх здобутків техніки і тому вимагає фінансової або капіталїстичної концентрації.

Централїзована фабрика вимагає дуже богато гроша на само уряджене, вимагає великого закладового капіталу: на закупно ґрунту під будинки, на будову сих будинків, уряджене способів комунїкації, які доставляють їй матеріял або вивозять її вироби. Наприклад французька фірма гармат Крезо (Creusot) має 300 кільометрів власної залїзниці, 1.500 ваґонів, і на самий транспорт платить одному перевозовому товариству 30 мілїонів, франків річно. Власники нафтових жерел мусять будувати кольосальні резервоари й на десятки кільометрів прокладати рури, щоби доставити нафту до рефінерії. Одна анґлїйська фірма має 25 кільометрів залїзниці, 60.000 фурґонів, витрачає річно чотири і пів мілїона на транспорт і платить понад 7 мілїонів податку. Можна навести богато прикладів, коли самі підготовчі роботи забирали десятки мілїонів гроша, і доперва тодї можна було приступити до властивої продукції.

Далї, сучасні, великі машини коштують дуже дорого. Одна помпа до вичерпуваня коштує коло 2 мілїонів, одна удосконалена доменна піч, що виробляє денно від 160—170 тон металю, коштує коло мілїона. Одна машина, що переносить тягарі вагою до 600 тон, коштує більше, як 1.200.000 франків. До того всї сї машини дуже недовговічні, бо техніка безперестанно й швидко поступає наперед, і треба заводити нові машини, щоби витримати конкуренцію.

Коли фабрику вже уряджено, треба пустити її в рух. До коштів заснованя приходять кошти обороту. Треба купувати паливо, матеріял, освітлювати, огрівати, оплачувати робітників і урядників, амортизувати позичений капітал. Далї приходять кошта продажи (рекляма, аґенти і т. д.). Щоби витримати подібні видатки, треба мати величезні капітали. Тому велика індустрія в своїм розвитку переходила через ріжні фази.

З початку се був індівідуальний капітал. Між першими мануфакту-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ристами, які потрафили перетворити свою фабрику в машинофактуру, богато було таких, що заразом були і власниками і директорами свого підприємства. Завдяки висшости своїх знарядів продукції вони були в боротьбі зі своїми конкурентами в такім самім становищу, як військо, узброєне мітральєзами супроти противників, що мали лише старі бронзові гармати. Маючи монополь, вони нагромадили величезні капітали. Так було з анґлїйськими фабрикантами, які в кінці XVIII ст. і перші 25 лїт XIX ст. були виключними доставцями цїлого світа, навіть европейського континенту, на якім війна задержала індустріяльний поступ. У Франції промисловцї мали свої золоті днї пізнїйше, за часів панованя Людвика-Филипа. Тодї рухома власність остаточно взяла перевагу над земельною власністю і ще не потрібувала бояти ся робітничої кляси, яка не мала тодї нї виборчого права, нї права орґанїзації. Се був час фабричних баронів, „великих феодалів сучасного ладу", як охрестили їх у Франції соціялїсти. І справдї, вони стали силою і брали живу участь в кермованю публичними справами, в видаваню законів і уложеню відповідних торговельних трактатів. Очевидно, що вони використовували свою полїтичну силу й направляли полїтичне житє країни так, щоби се як найкраще відповідало їх економічним інтересам. І Франція не була виїмком. Те саме стало ся в усїх країнах, де повстала і розвинула ся велика індустрія.

Перше поколїнє сеї індустріяльної аристократії проявило велику енерґію й силу волї. Його заходами повстали численні висші технїчні школи, бо розвиток технїки посунув ся вже так далеко наперед, що годї без довгих і спеціяльних студій вести підприємство. Але тут проявив ся своєрідний закон природи, що в другім—третім поколїню ся аристократія вироділа ся і звичайно вже не була здібна до активного веденя підприємств. Маючи величезні доходи, сї ледаща чим раз більше властиве ведене інтересу передавали директорам і інженїрам, людям, що виходили здебільшого з кругів середної й дрібної буржуазії. Сей факт, разом зі збільшенєм загальних коштів продукції, привів до другої фази: до колєктивного капіталу.

Властиво великі товариства капіталїстів істнували вже давнїйше. Але вони не мали майже нїякого значіня, і ся форма не могла розвинути ся. Се тому, що істнувала необмежена відповідальність учасників. Таким чином в разї упадку підприємства або просто лихого ходу справ, учасники були обовязані покрити всї страти, виконати всї зобовязаня під загрозою лїцітації їх приватного майна. В XIX ст. се все змінило ся; в Анґлії в 1835 і 1855 р., у Франції в 1863—67 рр. заведено обмежену відповідальність. З сього часу акціонер відповідає не цїлим своїм маєтком, а пропорціонально до висоти своїх акцій—він має свободу ризикувати в більшій або меньшій мірі.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З сього часу датується ся величезний зріст анонімних акційних товариств. Вони захопили в свої руки рішучо все: банки, асекурацію, транспорт, торговлю, пресу і т. д. Ми розглянемо тут лише відношенє сеї форми до індустрії.

Ся форма мала двоякий результат: певну демократизацію індустріяльної власности і переміну її у колєктивну власність.

З одної сторони се є мобілізація зовсім дрібних капіталів, які досього часу перебували без жадного руху й користи в сховках своїх власників. Тепер сі капітали увійшли в загальний оборот і їх значінє в економічнім житю годі легковажити.

З другої сторони індустріяльна власність, розкидана таким чином між великим числом осіб, змінила свій характер. Се є власність фраґментарна, молекулярна, колєктивна, яка опираєть ся на листку паперу і завдяки сьому з великою легкістю переходить з рук до рук. Вона не дає власникови нї привілеїв ні впливу, лише дохід. І справді, дрібні акціонери і власники облїґацій (акція дає змінний дохід, облїґація—установлений наперед) се рантьє, яких оплачує підприємство, якому вони позичили свої фонди. Се, щоби так сказати, наймані капіталїсти. Сей факт має велику вагу. Він розділює від себе компетенцію і капітал, дирекцію і власність. Тепер лише наймлені спеціялїсти кермують працею. Правда, в теорії збори акціонерів мають право контролї, але в дійсности вони виконують її лише посередно, при помочи адмінїстраторів—властивий догляд є в руках фінансової олїґархії, яка про все рішає і від якої залежать платні спеціялїсти, що ведуть підприємство.

Як би там не було, але анонімні товариства незвичайно вбили ся в силу і творять дуже значну частину публичного добра. Першого лиця 1907 р. на паризькій біржі вартість французького рухомого капіталу виносила 63 мілїарди 734 мілїони, з того 82,5% з означеним доходом (облїґації), а 17,5% з неозначеним доходом (акції). В Анґлії в часї від 1895—1900 р. число товариств з обмеженою порукою потроїло ся. В Злучених Державах, в Масачузетсї, в часї від 1885—1895 збільшенє виносило 77%. Та особливо велике число таких товариств в Нїмеччинї.

Одначе еволюція капіталів не спинила ся тут. Конкуренція чим раз далї зростала все більше, загострювала ся — товариства також вступали в боротьбу не на житє, а на смерть між собою. Кінець кінцем вони спробували еднати ся між собою, щоби злученими силами бороти ся за кращі умови істнованя або навіть щоби здобути монополь на ринку. Так повстав цілий ряд орґанізацій, які називають ся рінґами, картелями, сіндикатами; се все союзи союзів, які ріжнять ся лише степенем злуки, аж поки в т р е с т ї не зливають ся в о д н о величезне підприємство.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Трести повстали в Америці і процвитають там. Але вони добре акліматизували ся також в Німеччині й Анґлії. Їх мало лише у Франції, бо там на перешкоді стоїть законодавство. Для трестів надають ся всякі галузи продукції: нафта, цукор, горілка, уголь, сталь, шкіри, вовна і т. д. Є невеликі трести, яких капітал не перевисшує 20 міліонів, але є й велетні, що мають по богато міліардів. Наприклад сталевий трест, що повстав на початку XX ст., уконституував ся, маючи 7 міліардів 200 міліонів франків, з того 5.300 в акціях. Він виробляє продуктів річно на 3 міліарди франків, його чистий річний дохід виносить 500 міліонів. Він повстав наслідком злитя 11 компаній, з яких деякі вже були трестами. В 1899 р. в Злучених Державах числило ся 353 трести, що репрезентували 29 міліардів капіталу. В 1900 р. вони мали вже 50 міліардів капіталу, і з того часу так зросли, що дуже непокоять публичну опінію і власти. Тут уже нема мови про дрібних акціонерів; тут розходить ся о велитенські орґанізації, з яких кожда є в руках лише кількох, а часом навіть одної особи. Сї орґанізації борять ся між собою, єднають ся, роблять спільні виступи, як справжні держави, і їх діяльність відбиваєть ся на населеню не менше, коли не більше, ніж відповідна діяльність самих держав. Протягом останніх двайцяти пяти літ повстали цілі промислові королївства, що тримають в залежности від себе міліони й десятки мілїонів людей. Є сталевий король, нафтовий, король залїзниць. Перед богатствами і властю міліардерів, як Вандерґільд, Ґульд, Карнеґі, Рокфелер поблїдла слава Ротшельдів.

Ми не думаємо тут обговорювати питане про трести, розглядати їх добрі й лихі сторони, бо се виходить поза нашу тему. Ми спинимо ся лише на наслідках, які вони мають на продукцію. Насамперед, вони зменшують ризико продукції, бо скасовують конкуренцію між окремими підприємствами, які перетворюють в одно велитенське підприємство. Вони заводять лад там, де досї було безладде. Вони уреґульовують продукцію, пристосовуючи ся до потреб споживаня, бо управа трестів докладно обчислює річну скількість продукту, яку є вигляди продати. Таким чином вони можуть продуктувати пропорціонально до попиту, а не навманя, як се роблять окремі підприемці, що не стоять в звязку між собою і не знають, кільки хто думає виробити. Але вони не лише зрівноважують продукцію, але також поліпшують її. Їх величезні капітали й розміри дають їм можливість заводити відразу всї здобутки техніки, вони по-просту закривають свої відсталі фабрики. Маючи менші загальні видатки, бо трести концентрують свої заклади, свої бюра, свою рекляму, свої торговельні аґенції, вони можуть зменшувати ціну продуктів і таким чином змушують підприємства, що не належать до них або дорівнувати їм, або капітулювати і звивати свою діяльність. Одним сло-

Generated on 2015-08-08 05:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вом, трести доводять до максімума користи, які дає велика промисловість. Инша річ, що знищивши своїх противників, здобувши монополь на ринку, вони підвисшують ціни, які перед тим знизили. Инша річ, що часом вони не нищать, а навпаки — доводять до крайних границь конкуренцію, бо вступають в боротьбу між собою, і ся боротьба потрясає цілу суспільність.

Ми бачили, які форми приймає орґанїзація капіталів. Поруч неї народжують ся продукційні товариства, основані не на капіталїстичних, а на товариських підставах. Проби, які вже від довшого часу робили ся в тім напрямі в ріжних країнах, поки що не довели до добрих результатів, але се ще зовсім не значить, що ся форма продукції не має будучности. Вона успішно розвиває ся в Анґлії, бо опирає ся там на величезних споживчих товариствах.

Усї форми великої продукції — анонїмні товариства, трести, кооперативи — ведуть до соціялїзованої індустрії, себ-то такої, що опирає ся не на приватні капітали, а на публичні каси, що істнує коштом і на користь усїх горожан і ґруп даної території. Такою ґрупою може бути громада, край, нарід, держава. Ми вже бачимо, що продукція сїрників, тютюну, соли, алькоголю є монополем держави в певних країнах. Богато міст також провадить соціялїзовану економічну дїяльність — достава води, світла, молока, мяса, засоби комунїкації, будова домів і т. д. І досвід показує, що сього рода дїяльність розвиває ся дуже успішно.

З усїх тих фактів видко, що капіталїстична орґанїзація завершує ся на наших очах; фінансова концентрація великої індустрії майже завершила ся.

2. Технїчна концентрація. Поглянемо тепер, що уявляє зі себе машинофактура в своїй матеріяльній конституції.

Тут насамперед треба сконстатувати технїчну концентрацію, себ-то збільшене числа і сили способів продукції — машин і знарядів. Вичислено, що в часї від 1870 —1880 число парових кінських сил зростало о 365.000 річно або о 1.000 на один день для цілого світу. Парова кінська сила рівнає ся силї 21 чоловіка. Таким чином се збільшене механічної сили, се все одно як приріст 21.000 робітників денно або 7.665,000 річно. Для самої Франції статистика показує, що в 1869 р. було 320 000 парових сил, а в 1908 р. вже 2.660,000. Але вона не виказує ще богатьох міліонів сил, які дає електричність, вода, вибухові ґази. Те саме ми бачимо і в инших країнах. В Нїмеччинї, в Обергавзенї, одна металюрґічна фабрика, що належить до акційного товариства з основним капіталом в 24 міліони марок, користає з 100.000 парових сил.

Generated on 2015-08-08 05:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сила машини зростає разом з їх числом. Се особливо проявляєть ся в металюрґії. Один молот на фабриці Крезо важить 150.000 кільо. Він обробляє сталеву масу, що важить 50.000 к. До сеї технічної концентрації, про яку ми згадали лише, не нагромаджуючи дальших прикладів, треба додати ще орґанічну концентрацію великої індустрії.

3. Орґанічна концентрація. Машини, як ми вже згадували, дуже часто зменшують поділ праці. Автомат за один раз виконує кілька чинностий, які давнійше виконувало кілька або й кільканайцять робітників з ріжними інструментами. Наприклад замість того, щоби шпильку обробляло кілька робітників — один, що розтинає дріт, другий, що загострює, третій, що виробляє головку, четвертий, що полірує і т. д. — всі сі операції роблять ся в череві одної машини, яка ковтає залізний або сталевий дріт. Але коли таким чином машина компонує чинности, які давнійше були розложені, то з другої сторони велика фабрика відроджує поділ праці в иншій формі. Ся праця розкладаєть ся між ріжними майстернями, через які переходить продукт перед остаточним викінченем. Кожда майстерня має свої машини й кожда машина виконує лише частину поставленої задачи. Всі майстерні координовані між собою що до числа машин, робітників, швидкости, що до руху, щоби продукція ішла скрізь рівномірно і без перерв. Так повстає живий орґанізм, орґани якого, як орґани людського тїла, взаїмно залежать від себе, виконуючи ріжні чинности. Підприємство має мозок, руки, ноги, инакше кажучи—має орґани управи, фабрикації й порушуючої сили. Описуючи копальні в „Жерміналь“ або сучасний універзальний склеп в „Для щастя дам“, Золя дуже влучно уподібнює їх до живих істот, які живлять ся людьми, грошима і всякими предметами, а в замін викидають зі себе маси продуктів.

Візьмім яке небудь велике підприємство, наприклад копальню угля. Сама робота під землею дуже розгалужена і числить коло 26 спеціяльностей (рубанє угля, перевіз, укріпленє коритарів, освітленє і т. д.). Далі приходить робота на поверхні землі, яка числить около 18 спеціяльностей (догляд за машинами, за мотором, ладованє угля в ваґони і т. д.) Се все доповняє торговельна частина, до якої відносить ся перевіз і продаж продукту, а також закупно матеріялу, потрібного для копальні і нарештї частина адмінїстраційна. І все се, розділене на серії, гієрархізоване, одушевлене житем, направлене до одної цїли, виконує свої чинности гармонійно на підставі докладно простудіованих і строго додержуваних правил.

Нема сенсу наводити инших прикладів, бо скрізь повторяєть ся в головнім те саме, міняють ся лише деталї. Розуміють ся, орґанізація трестів ще складнїйша. Сталевий трест в Злучених Державах має окремі

Generated on 2015-08-08 05:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дирекції для копалень вугля, мінералів, каміня, кораблїв, доків, пристаней, залїзниць, фабрик і т. д. і орґанїзує в процесї продукції 168.000 робітників. Тут в повній силї стверджує ся закон Герберта Спенсера, а саме — інтеґрація ріжних елементів, з яких складаєть ся підприємство, іде в парі з діференціяцією чинностей між ріжними ґрупами, які се підприємство вяже в одну цїлість.

4. Місцева концентрація. Ся орґанїчна концентрація часто потягає за собою другу, а саме місцеву концентрацію, яка відносить ся і до будинків і до персоналю.

Майстернї, через які мандрує виріб в процесї виготовленя, мусять бути зближені між собою. Тому великі фабрики займають велитенські будови і простори, часом в кілька квадратових кільометрів. Наприклад обвід майстерень фірми Круппа в Есенї виносить 10 кільометрів. В Обергавзенї металюрґічна фабрика займає простір в 400.000 квадратових метрів; Крезо у Франції — 400 гектарів. Такі великі простори коштують дуже богато. Се пояснює, чому велика індустрія рідко осїдає в містах, а волїє передмістя або й околиці міст. Сучасна велика фабрика, як монастир або замок в середнїх віках, стає зерном великих аґлюмерацій. Навкруги неї ґрупують ся будинки для робітників і склепи. Коло одної фабрики часто повстають в сусїдстві инші, яких притягають сюди або сприяючі умови для заложеня або потреба в продуктах уже заснованої фабрики. Навкруги фабрики повстають залїзничі двірцї, доки, склади, морські й річні пристанї. Дуже часто фабрика закуповує усї околиці для красшого використаня. Так повстають промислові округи з дуже густим населенєм, де міста й місточка ростуть як гриби. Прикладом може бути Саксонія, а ще більше Бельґія, де населенє густїйше, нїж по инших державах Західньої Европи (251 ч. на квадратовий кільометр). В Анґлії Манчестер, місто вовни, числив 22.481 мешканцїв в 1773 р., 50.000 в 1790 р., 95.009 в 1801; в 1910 він числив 649.000. Бірмінґам, місто залїза, мав коло 30.000 мешканцїв в 1760 р. і 558.000 в 1910. В Росії, в часї від 1867 — 1897 Лодзь зросла на 872, а Владикавказ на 1.205%. В басенї Рур в Нїмеччинї на невеликім просторі громадить ся 11 мілїонів людности і 12 міст, з яких кожде має свою індустріяльну спеціяльність і числить понад 100.000 мешканцїв. Зрештою, се вже відома річ, що міста з незвичайною силою притягають населенє з сїл. Великі фабрики, се кольосальні пявки, що годують ся кровю сусїдуючого з ними населеня.

Але в сей процес вмішуєть ся останнїми часами транспорт і елєктричність. Се вже давно зауважено, що пара концентрує, а елєктричність децентралїзує. Се значить, що підприємства, які беруть свою моторову силу від електричности, не мусять бути сконцентровані коло одної обєднуючої їх фабрики. Се тому, що елєктричність при помочи дро-

Generated on 2015-08-08 05:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ту може на сотки кільометрів переносити моторову силу. Таким чином в сім випадку нема ні потреби ні користи в місцевій концентрації, хоч концентрація фінансова і орґанічна лишаєть ся в повній силї.

5. Концентрація перзоналю. Лишаєть ся дослїдити ще концентрацію перзоналю. Се річ відома, що з розвитком індустрії все більша й більша частина населеня посвячуєть ся сій дїяльности, коштом, очевидно, инших галузей людської дїяльности. В Злучених Королївствах Великої Британії ся діспропорція між перзоналем індустріяльним і перзоналем рільничим така велика, що вже давно чути голоси, які вказують на велику суспільну небезпеку сього явища. Ся загальна табличка дає процентове відношенє між ріжними галузями економічної дїяльности, яке істнувало в 1911 р. для головнїйших країн світа.

	Англія.	Злуч. Дер.	Франція.	Німеччина.
Рільництво	12	35,8	41,4	35
Торговля	11,9	9,9	6,5	6,3
Транспорт	8,2	5,6	2,9	2,9
Властива індустрія	33,6	16,5	22,5	26,2

В Прусах в 1843 р. 61% людности працював в рільництві, 23% в індустрії і 2% в маґазинах і транспортових підприємствах. В 1895 р. цифри змінили ся: 36% в першій катеґорії, 38 в другій і 11 в третій. В Німеччині маємо таке процентове відношенє (на 1000 ч.):

	Рільництво.	Індустрія.	Торг. і тран.
1882	425	355	100
1895	357	391	115

Франція дає анальоґічні цифри, хоч тут рільництво займає важнїйше жісце:

	Рільництво.	Індустрія.	Торг. і тран.
1866	522	336	70
1896	471	354	92
1906	448	365	82

Не будемо наводити дальших прикладів, бо скрізь бачимо те саме явище; зміняєть ся лише коефіцієнт швидкости сього руху.

Ще один факт треба зазначити. В кождій країні істнує невелике число фабрик — велитнїв, де число робітників доходить до величезних розмірів. Наприклад в 1826 р. фірма Крупа в Єсені числила 4 робітники, 99 в 1843, 13.000 в 1880, 68.191 в 1910. Фірма Крезо числила 1.500 роб. в 1785 р., 3 000 в 1847, 9.500 в 1855, 14.000 в 1878, 16.000 в 1885 і т. д. Товариство Gutehoffnungshütte (хата доброї надії по нашому) в Оберсгавзені займає 23.000 робітників в одній лише фабрицї. Те саме можна сказати про Пітербурґ, Ґлязґов, про державні арсенали і т. д.

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Але абсолютний і відносний зріст числа індустріяльного перзоналю, чи в його цїлости, чи в окремих величезних підприємствах, ще нїчого не говорить. Треба докладнїйше прослїдити, як розкладають ся сї маси робітників між великою, середною і дрібною індустрією. Лише сей дослїд дасть відповідь на спірне питанє: чи число дрібних підприємств зростає, чи робітниче населенє все більше й більше концентруєть ся в великих підприємствах.

Насамперед треба означити, що треба розуміти під сими понятями велика, середна, дрібна індустрія. Се тяжко зробити. Був час, коли фабрика, що мала 25 робітників, уважала ся великою. Оцїнки міняли ся, і без сумнїву й далї будуть зміпяти ся. Ми приймаємо тут таку міру. Підприємства, де підприємець працює сам, уважаємо за зовсїм дрібну індустрію. Дрібною індустрією називаємо таку, де число робітників не перевишає пяти, середною — таку, що займає від 6—50 робітників; велика індустрія займає решту, хоч і тут виріжняють ся ріжні кетеґорії — від 50—100 роб.. 100—200 і т. Дуже великою індустрією будуть для нас ті підприємства, що займають понад 1.000 робітників.

Повстає тепер питанє, що ще треба знати, щоби дійти до певних і докладних висновків. Треба мати такі дані: 1) число підприємств кождої катеґорії і зміни сього числа, не лише абсолютні, але також відносно до загального числа індустріяльних підприємств; 2) цифру перзоналю в кождій з сих катеґорій й її відношенє до загального числа населеня занятого в індустрії; 3) економічну вагу кождої ґрупи підприємств, яка вимірюєть ся чи то з огляду на вложений капітал, чи то з огляду на вартість або скількість доставлюваних на ринок продуктів.

Лише з розгляду і порівнаня сих трьох елементів можна зробити висновок, чи є концентрація, чи нема. Але навіть посїданє сих даних (до якого зовсїм не легко дійти) ще не усуває трудностей. Се тому, що вони дають можливість ріжних інтерпретацій.

Коли наприклад в одній катеґорії число підприємств зменшуєть ся, а число перзоналю зростає, а також зростає вартість і кількість продуктів, тоді нема сумнїву, що тут відбуває ся концентрація індустрії. Але сей процес, як і инші, рідко відбуваєть ся з такою виразністю. Може бути зменшенє числа підприємств, перзоналю і скількости продуктів: се вказує на занепад даної катеґорії індустрії. Може бути зріст усїх сих трьох даних, і се вказує на розцвіт даної катеґорії.

Але може бути також зменшенє числа підприємств і паралєльне зменшенє перзоналю, а заразом та сама або й збільшена скількість продукту. Се значить, що в сій катеґорії індустрії з меншим числом людей і фабрик осягають ся рівні або й висші результати, нїж давнїйше. Се

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

є знаком, що тут заведено нові способи продукції, які часово зробили непотрібними і викинули з майстерень певне число робітників. Ось кілька прикладів. У Франції в 1866 р. текстільна промисловість займала 1.071.834 чол.; в 1906 вона займала лише 913.989 ч., а що рівночасно продукція значно зросла, то се треба приписати поліпшеню способів продукції. В підприємстві Крезо перзональ в лїярнях і майстернях виносив понад 6.000 ч. в 1869 р. і зменшив ся до 4.580 в 1878 р. Тим часом річна цифра обороту зросла за сей час з 35 мілїонів до 52. У Франції в часї від 1881—1890 р. продукція цукру подвоїла ся, а число робітників зменшило ся на 11%.

Трудности особливо збільшують ся тому, що не можна покладати ся на статистику, а часом не можна взагалї робити на її основі які небудь висновки. Насамперед не завсїгди можна робити порівнаня в часї. Се тому, що в ріжних відступах часу статистика робила ся на основі ріжних прінціпів. Ще тяжше з тої самої причини робити порівнанє між ріжними країнами, бо тут ріжниці методів ще більші. У Франції наприклад статистика часом розріжняла дрібних підприємців від робітників на дому, часом змішувала їх в одну рубрику. Далї, у Франції під підприємством розуміло ся зєднанє певного числа осіб, що працюють разом в одній громадї. З сього виходило, що особа, що працювала сама і на свій рахунок, не уважала ся за підприємство; так само майстернї одного підприємства, але розложені, по ріжних місцевостях, уважали ся за окремі підприємства. Натомість в Нїмеччинї підприємство обіймає всї незалежні підприємства, хоч би там працювала лише одна особа. Ще менше є даних і ще менше можна на них покладати ся що до економічної вартости фабрик. Насамперед се дуже дискретна область, яку дуже пильнують підприємцї; крім того самі статистики уживали ріжних крітеріїв: вложений капітал, скількість продуктів, їх вартість.

Після сих застережень можемо розглянути доступні для дослїду факти, обмеживши ся на кількох країнах.

В Нїмеччинї три великі переписи (1882—1895—1907) дають можливість встановити такі факти:

Протягом двайцяти пяти лїт число індустріяльних підприемств з 2.603.536 зменшило ся до 2.355.568, а що продукція за сей час страшенно зросла, то з сього можна зробити висновок про загальну індустріяльну концентрацію. Але в яких категоріях відбула ся вона? Насамперед в зовсїм дрібній індустрії. Число самостійних підприємців, що працювали без робітників і без моторів зменшило ся з 1.877.872 до 1.463.518. Инакше є з дрібною індустрією. Число підприемств, що займали від 2—5 осіб, зросло з 897.060 до 1.355.204, себ-то на 51%. Середна індустрія (від 6—50 робітників) зросла на 140%, велика

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

(від 50 далї в гору) — на 222%. Сей процент буде ще висший для підприємств, що займають більше як 1.000 робітників.

Що до перзоналю, він зріс в усїх категоріях, очевидно крім категорій, що складають ся з дрібних підприємців, які працюють без робітників і моторів. Ся категорія виносить 0,1 усеї маси продуцентів, тимчасом як давнїйше виносила чверть. Число продуцентів, занятих в дрібній індустрії, перейшло від двох десятих до двох десятих і пів. Та сама пропорція є для середньої індустрії. Нарештї велика індустрія займала давнїйше коло чверти цїлого перзоналю, а тепер більше як третину. Особливо великий зріст в категоріях, що займають від 200—1.000 робітників Тут 506 підприємств займало коло мілїона робітників або майже 7% цїлої індустріяльної людности.

Щоби мати певне представлене про наведені факти, треба би знати цифри продукції кождої категорії; треба би знати, скільки товарів постачає на ринок 506 підприємств, що займають мілїон робітників, і порівняти її з цифрою продукції 1.463.000 підприємців, що не уживають ні робітників, ні моторів. Одначе для такого порівнаня нема даних, і треба обмежити ся лише на таким сконстатованю, яке зрештою є дуже вимовне. В 1882 р. число робітників в дрібній індустрії перевишувало на 300.000 число робітників в середній і великій індустрії разом. В 1907 р. ролї змінили ся: число робітників в середній і великій індустрії на 3.675.000 перевишає число робітників в дрібній індустрії. Після сього тяжко заперечувати концентрацію індустрії взагалї, а з окрема концентрацію великої нїмецької індустрії.

Ось кілька прикладів для Злучених Держав Північної Америки. В металюргії в 1880 р. 1.005 підприємств виробляло продуктів вартости $69^1/_2$ мілїонів долярів; в 1890 р. 615 підприємств виробляло вартість 431 міл. долярів, хоч за сей час ціна продуктів дуже зменшила ся. Левассер дає таку табличку:

		Число підпр.	Доляри.
Бавовна	1880 . . .	2 689	98.000
	1890 . . .	2.489	136.000
Вовна	1870 . . .	936	196.000
	1890 . . .	905	293.000
Рільничі машини	1870 . . .	2 076	52 000
	1890 . . .	910	81 000

Як бачимо, число підприємств скрізь зменшило ся, але незмірно зросла загальна вартість вироблюваних продуктів, і се не зважаючи на те, що в тім часї ціна продукту дуже зменшила ся. Се не лишає сумніву, що розвиток машинїзму викликав концентрацію. Те саме треба сказати про такі галузї продукції, як виріб обуви, шкір, килимів, шовку і т. д.

В Анґлії ми бачимо подібну еволюцію. Спинимо ся трохи доклад-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нійше на Франції. Число підприємств в оброблюючій промисловости виносило:

1901 . . . . . 658.819
1906 . . . . . 665.617

Отже число підприємств, як бачимо, зросло. Але в якій категорії? Цифри вказують, що в категорії великої індустрії. І справді, число підприємств, що мають від 200—500 робітників, перейшло від 1.240 в 1901 р. до 1.363 в 1906; число підприємств, що мають від 500—1.000 робітників, від 291 перейшло до 360, а се означає дуже значну концентрацію робочої сили. Натомість число зовсім дрібних підприємців без робітників зменшило ся; число дрібних підприємств (від 2—5 робітників) зросло, правдоподібно коштом попередньої категорії. Середна індустрія лишила ся майже в тім самім стані.

Дальші таблички виказують число індустріяльної людности.

Загальне число активного населеня.	Чоловіки	Жінки.
1901 . . . . . 5.819.855	3.695.213	2.124.642
1906 . . . . . 5.979.216	3.724 907	2.254.309

Розложимо сї цифри:

1901	1908
Число підприємців.	Число підприємців.
533 498 чоловіків } 778.263 249 765 жінок }	543.966 чоловіків } 804 468 260.502 жінок }
Збільшенє виносить кругло коло 26.000.	
Служачі і робітники.	Служачі і робітники.
2 350.819 чоловіків } 3.578 514 1.227 705 жінок }	2 432.782 чоловіків } 3.392.230 959 548 жінок }
Збільшенє о 80.000 чоловіків.	Зменшенє о 268.000 жінок.
Без певного занятя	Без певного занятя
153.000 (около)	127 000 (чол. і жінок)
Ізольованих	Ізольованих
679.568 чол. + 906.512 жінок.	654.720 чол. + 1.000 481 жінок.

З сього виходить, що коли число підприємців обох полів зросло о 26.000, то число робітників зросло о 80 000, а число робітниць зменшило ся о 268.000. Се зменшенє треба поясняти по части наслїдком законодавства, що забороняє ріжну працю для жінок, почасти розширенєм розкиданої мануфактури, що видко з того, що в 1901 р. число ізольованих робітниць виносило 906.512, а в 1906 вже 1.000.481, отже зросло майже о 100.000. Ми бачимо, що навіть в оброблюючій індустрії концентрація, хоч і не дуже велика, помічаєть ся. Натомість вона проявляєть ся в дуже широких розмірах в індустрії здобуваючій і в торговлї.

Кінець кінцем треба прийти до висновку, що концентрація відбуваєть ся скрізь, хоч в ріжнім темпі в ріжних країнах і в ріжних категоріях індустрії.

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

II. Вплив машини на кількість, ціну і якість продуктів.

1. Кількість продуктів.—2. Ціна продуктів.—3. Якість продуктів.

Досї ми розглядали вплив технїчного розвитку на продукцію. Тепер поглянемо, який вплив має він на споживанє, яке інтересуєть ся отсїма трьома річами: кількістю, цїною, якістю продуктів.

1. Кількість продуктів. Кількість продуктів під впливом технїчного розвитку зросла безмірно. Деякі цифри вже стрічали ся в попередній статї і в сїй. Тут наведемо ще кілька прикладів. В Бельґії, в копальнях угля один робітник протягом року в часї від 1831—1840 виробляв пересїчно 92 тони; в десятилїтю 1881—1890 на одного робітника річно припадало 175 тон. В Злучених Державах Північної Америки один робітник, працюючи 13 годин денно, виробляв річно 9.600 вовняної матерії; в 1886 р. один робітник, працюючи 10 годин денно, виробляв 300.000 ярдів річно. Около 1880 р. один зручний робітник виробляв на мануфактурі за день 36 штук ґудзиків; в 1900 р. один хлопець при машинї виробляв 1.800 штук за той самий час. Кождий знає клясичний приклад Адама Сміта, який в 1776 р. сконстатував, що подїл працї так збільшує продукцію, що 10 робітників за один день виробляють 48.000 шпильок. Сто лїт пізнїйше, в 1888 р. машина виробляла 180 шпильок на мінуту, за день один чоловік при машинї виробляв 2.500.000 штук, а 10 чоловік—25 мілїонів, і до того машинові шпильки були кращої якости.

Тому не треба дивувати ся, що в деяких галузях продукції світова кількість вироблюваного продукту доходить до кольосальних цифр. Продукція угля виносила 491.000 тон в 1890 р. і 1.200.000 тон в 1908 р. Продукція руди виносила 18.440.000 тон в 1880 р. і 60.140.000 в 1909. В 1898 р. фабрики споживали 7 мілїонів квінталів вовни, в 1908—9 вже 32 мілїони. Продукція цукру, вироблюваного лише в Европі, за десятилїтє 1898—1908 зросла о 1.500.000 тон і виносить тепер около 6 мілїонів.

Сього вистарчає для ілюстрації величезного і швидкого зросту продукції під впливом нових способів. Наступають кризи, і в суспільности говорить ся про перепродукцію. Одначе тут треба розріжняти перепродукцію абсолютну і відносну. Перепродукція є абсолютною, коли сума вироблених продуктів є більша від відповідних потреб, скажім, коли вироблено 20.000 хлїбів або 20.000 столів там, де треба лише 10.000. Одначе така абсолютна перепродукція буває досить рідко, а найчастїйше трафляєть ся відносна перепродукція. Се тому, що людські потреби є досить гнучкі, коли не розходить ся о потреби абсолютно конечні.

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Припустимо, що вироблено 20.000 капелюхів, коли вистарчає 10.000. В сім випадку споживане може розтягнути ся до тої міри, що вичерпає всю надвижку. Се тому, що споживач може менше носити кождий капелюх або купити два, коли давнїйше йому вистарчав один. Подібні приклади можна обсервувати кождого дня. Перепродукція буває відносною ще тому, що серед широких мас споживачів повстають нові потреби або зростають в силї старі. Наприклад сто лїт тому білий хлїб, кава, цукор, добре вовняне убране були розкішю, з якої користали лише висші кляси суспільности; тепер з них користають як найширші маси споживачів. Нарештї відносна перепродукція може бути навіть для предметів, конче потрібних до житя, але не тому, що бракує бажань мати сї предмети, а тому, що бракує купила, того що в науцї називаєть ся силою закупна. І така перепродукція буває дуже часто. Товари дурно лежать і псують ся по складах в той час, як істнує велике число убогих людей, які були би щасливі, маючи їх, але мусять обходити ся без них, бо не мають за що їх справити.

Не машини витворили перепродукцію, вона істнувала вже давнїйше. Але велика індустрія спочатку збільшила перепродукцію, а потім обмежила її. Як пояснити сї два суперечні явища? Перепродукцію в значній мірі спричинює лиха орґанїзація продукції, те, що при пановаю конкуренції продукуєть ся на слїпо, маючи на метї лише збільшене зиску, а не заспокоєне означеної потреби. Підприємці, лихо поінформовані й ізольовані від себе, не знають сили і відносин ринку—і заливають його продуктами. Коли появили ся машини, кождий підприємець старав ся виробляти як найбільше. І справдї, машина коштує дорого, вимагає великого основного каніталу—тому треба надолужувати збільшеною продукцією. Але раз пущена в хід, машина продукує слїпо, й підприємець не хоче спинити роботи, коли бачить, що вироблено за богато продукту. Наступає кріза, й підприємець мусить або перечекати її, не спинюючи продукції, або продавати продукти по зменшеній цїнї; лише в крайнїм випадку рішаєть ся він на зменшене продукції. І все се тяжко відбиваєть ся на робітниках, бо в перших двох випадках підприємець зменшить плату, а почасти й перзональ, збільшивши число робочих годин, а в останнїм випадку викидає на вулицю значну частину своїх робітників.

Довгий час панувала думка, що кризи є конечним лихом великої індустрії. Одначе в процесї розвитку вона сама зробила кризи рідшими. Великі синдикати підприємців, трести й картелї до певної міри зрівноважили продукцію й споживане. Загально-державні, а почасти й міждержавні орґанїзації також працюють в сім напрямі, хоч треба зазна-

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чити, що все се лише початки, і не сучасний лад зможе усунути свої лихі сторони.

Нарештї треба зазначити ще один дуже важний факт. Велика індустрія не лише збільшила кількість продуктів—збільшило ся також число і ріжнородність самих продуктів, вироблюваних машиновим способом, і успіхи механїки й хемії приносять на сїй области все нові й нові здобутки.

2. Цїна продуктів. Цїна індустріяльних продуктів, як і їх кількість, дуже змінила ся. Цїна річей, себ то кількість монети, за яку їх можна набути, дуже змінчива, і сї зміни залежать від ріжнородних причин. Вона залежить від монети, яка обертаєть ся в світї або в даній державі, залежить від способів комунїкації, які облегшують доставу товарів туди, де на них є попит, залежить від подачі й попиту, инакше кажучи, від відношення між інтензивністю потреби й даною кількістю річей, що можуть сю потребу заспокоїти; залежить також від коштів продукції, які в свою чергу залежать від загальних видатків продукції, цїни матеріялу, норми заробітної плати і т. д.

Технїчний розвиток індустрії могучо впливає на два чинники, від яких залежить цїна продукції: на суму продуктів, доставлюваних споживачам, і на кошта продукції. З одної сторони велика кількість вироблюваних продуктів позволяє фабрикантови задовольняти ся меншим зиском від кождої одиниці продукту, бо сей менший зиск з огляду на велике число одиниць продукту виростає до великих розмірів. З другої сторони, зменшенє коштів продукції робить можливим зменшенє продажної цїни продуктів.

Чи се зменшенє справдї відбуваєть ся в великій індустрії? Ось кілька прикладів. В металюрґії в 1873 р. тона стали коштувала 80 долярів; по винаходї способу Бесемера вона коштувала в 1886 р. вже 20 долярів—цїна зменшила ся в три рази. Кільоґрам алюмінїя коштував 80 франків в 1886 р., тепер він коштує около 2 фр.—цїна зменшила ся в сорок разів. Метр меріносової матерії коштував 16 фр. в 1816 р., він коштував лише 1 фр. 45 с. в 1883. Те саме треба сказати про цукор, нафту, убранє, обув, вироби з залїза і т. д.

Одначе є й виїмки. Часом цїна продукту підносить ся, бо дуже зростає попит. Се можна сказати про мідь, потрібну для кораблїв і для електричних інсталяцій. В 1898 р. тона міди коштувала 1.300 фр., а в 1908 р. вже 2.200 фр., хоч за сей час продукція сього металю дуже зросла і зменшили ся кошта її виробу. Цїна терпентини, так потрібної в хемічній продукції також дуже зросла. Коли винайдено целюльоїд, що вимагає для свого виготовленя богато камфори, цїна її підскочила з 80 фр. до 1,200 фр. за квінтал. Часом при підвисшеню цїн грають визначну

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ролю великі товариства, які скуповують весь даний продукт, щоби потім без конкуренції продавати його по висшій цїнї. Одначе треба сказати, що загалом беручи, продукти, вироблені при помочи нових способів, коли сї способи стають загально уживаними, продають ся по дешевшим цїнам.

Від сього зменшеня цїн на машинові продукти користає цїлий світ, бо всї є їх споживачами. Одначе треба зазначити, що рівночасно істнує ще й инший процес—зросту цїн за мешканя і на продукти поживи, який викликає цїлі крізи. Одначе се питанє дуже складне і вимагає докладного розгляду, і тому ми лишаємо його на боцї.

Звернемо увагу ще на один факт, що споживач дуже часто в малій мірі користає з удешевленя продуктів. Наприклад, тона мила коштує 600 фр. по фабричній цїнї; в дрібній продажи вона дає 2.000 фр. Вичислено, що по дорозї з фабрики до хати споживача цїна продукту збільшуєть ся пересїчно в чотири—пять разів. Величезні суми, які таким способом переплачує споживач, припадають усяким посередникам—великим торговельним і перевозовим фірмам і дрібним купцям. Але се лихо залежить від самих споживачів, і розумно орґанїзована і широко розповсюджена кооперація споживачів усуває його.

Ми не будемо тут розглядати складну проблему зміни цїн і вплив сеї зміни на суспільне житє. Для нашої цїли вистарчає сконстатувати, що зменшенє цїн на машинові продукти демократизувало їх і зробило доступними для найнизших суспільних верств населеня. Се є безперечно великою заслугою машинової індустрії.

3. Якість продуктів. Инакше стоїть справа з якістю машинових виробів. Проти них виставляють такі закиди: їм бракує солїдности і краси. Хто не чув нарікань, що тепер нема тревалих матерій, меблїв, убрань, які колись переходили з поколїня в поколїнє? Хто не скаржив ся, що убраня треба купувати наново кождого сезону, що меблї не витримують перевозу на нове мешканє, що книги розлїтають ся на кавалки через які десять лїт? Наскільки-ж правдивий закид, що машинові вироби гірші від ручних?

Насамперед треба признати, що коли машина вперше заводить ся в якій небудь галузи продукції, вона рідко виробляє їх добре. Треба сказати, що машини також мусять мати час на науку, як і люди. Але з часом приходять все нові й нові поліпшеня, і якість продукту кращає. В богатьох випадках лиха якість продукту залежить не від машини, яка може виробляти й добрі продукти, а від підприемця, який обчислює свій збут на низші верстви населеня, і для осягненя дешевшої цїни продукту дає инший матеріял. Прикладом можуть бути вироби

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

знарядів і начиня з заліза. Тут машина може давати і чудові й лихі продукти—все залежить від підприємця. Навпаки треба признати, що в дуже богатьох галузях продукції машинові вироби безконечно перевишшають ручні. Се там, де потрібна велика точність що до розміру й ваги вироблюваних предметів, наприклад, в продукції годинників.

Машина має кольосальну силу, і тому є цілий ряд галузей продукції, істнованє яких немислиме без машин—льокомотиви, пароходи, виріб рельсів, рільничих машин і т. д.

Богато предметів щоденного вжитку лише машина зробила доступними для всїх людей—папір, сталеві пера, дешеві й добрі коси, пили і т. д. Хіба би було можливе без машини сучасне поширенє книжки, а особливо ґазети?

Нарештї сучасні машини можуть виконувати найтонші й найделїкатнїйші роботи—вишивки, коронки, чудові матерії з вовни.

Але все-ж машинові продукти мають одну хибу, яку годї усунути. Машина—се чудовий автомат, але все ж таки л и ш е автомат. Вона властиво не продукує—вона репродукує. Через се її вироби однородні, всї подібні до себе. Через се вона може заспокоїти пересїчні потреби, але не може відповісти всїй ріжнородности індівідуальних бажань. З одної сторони підприємець при машиновім способі продукції мусить виробляти і продавати масово. Тому він мусить шукати такий тип виробу, який припав би до вподоби пересїчній масї його покупців. Се позбавляє машинову продукцію всякої ориґінальности, всякої краси—тут усе сама банальність тим більше, що й робітник при машинї, се її раб, і його творча індівідуальність, яка мала місце в ручнім способі продукції, не впливає на машину.

До певної міри се може змінити ся лише тодї, як і публика і підприємцї свідомо направлять свої зусиля на артистичну сторону машинових виробів. Тут є ще богато до роботи, але треба признати, що ручна робота одна в станї давати справдї артистичні вироби.

III. Вплив машиновоï індустрії на инші галузї людськоï дїяльности.

1. Вплив на цівілїзацію взагалї.—2. Вплив на ріжні галузї дїяльности.—3. Висновки.

Еволюція індустрії, її перетворенє з ручної в машинову, мусїло мати очевидно величезний вплив на цівілїзацію взагалї і на ріжні галузї людської дїяльности з окрема. Спробуємо зазначити найважнїйші моменти сього впливу.

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

1. Вплив на цівілїзацію взагалї. Насамперед машинова індустрія сприяла розширеню й розвиткови міської цівілїзації, перейнятої меркантильним духом, в якій економічні інтереси мають більше значінє і більше кидають ся в очи, ніж се було давнїйше. Вона мала також великий вплив на звичаї й мораль. Сей вплив можна називати добрим або лихим в залежности від того, з якого погляду ми будемо робити оцїнку.

Під впливом сучасного індустріяльного розвитку житє безперечно стало активнїйшим, інтензивнїйшим; заразом воно стало вигіднїйшим. Давнїйше величезні маси народу, в усїх країнах, поза річами, які вони самі виробили, не мали нїчого і жили в курних хатах. Треба було доперва в палацах князїв шукати ріжних предметів люксусу. Для Европейцїв кілька столїть тому Схід був країною нечуваної, казочної роскоши. Слїд сього погляду ще й досї заховав ся в виразї—орієнтальна роскіш. Тепер бідолашний Схід під напором баґнетів і під грім гармати побирає науку від Европейцїв, і Турки або Китайці, вертаючи з Парижу або з Льондону, мають право зі здивованєм говорити про західну роскіш. Се одначе не усуває істнованя разячих суперечностей в сучасній каніталїстичній цівілїзації. Нема нїчого гіршого, як убогі квартали Льондону, сеї найбогатшої столиці цїлого світа. Хто не знає описів льондонських убогих верств, які лишив Дікенс! Та все ж, не зважаючи на сї контраста, можна сказати, що сума і осягнених і бажаних вигод і радощів, зросла серед усїх кляс населеня.

Правда, незадоволенє з житя і особливо незадоволенє з сучасного суспільного ладу не зменшило ся серед низших верств людности. Але се одначе зовсїм не значить, що сї верстви зовсїм не скористали зі здобутків сучасної цівілїзації. Навпаки, те, що вони вже мають, виробило у них бажанє мати ще більше, бо повстав цїлий ряд потреб і матеріяльного і духового характера, які вимагають заспокоєня. В 1789 р. Адам Сміт писав: „Французький робітник в своїм буджетї не має видатків на черевики й сорочку.“ Тепер індустріяльне населенє хоче мати просторе й ясне мешканє, добру поживу, читанє ґазет і книжок стало конечною потребою. Тепер навіть дикуни мають убраня з вовни й полотняні сорочки! Кава, чай, цукор—річи люксусові сто пятьдесять лїт тому—стали предметами щоденного споживаня навіть серед убогих верств.

Мораль, яка завсїгди йде в парі з економічним розвитком народів, також відчула на собі вплив загального зросту богатства й добробуту. Тепер уже нема мови про пановане аскетичної моралї, яка має на метї зменшенє людських потреб, яка хоче, щоби чоловік відкидав при-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нади земного життя для осягненя блаженства в небі. Сучасна мораль активнїйша, вона штовхає до боротьби, до здобутків. Її головний постулят той, що через постійну працю можна і треба осягнути вічний поступ і розвиток умов людського життя на користь будучих поколінь. Ся нова віра (бо се таки дійсно є віра), яка бачить золотий вік не в минувшині, як думали Греки й Римляни, не в небі, як думали середні віки, а перед нами і на землї, ся жива віра є справжньою душею сучасної індустріяльної цівілїзації. Се є ідеал, який підтримує, направляє й ублагороднює її зусилля.

Богато закидів висувають проти сучасної цівілїзації. Правда, житє стало активнїйшим, можна сказати горячковим. Та чи стало воно щасливійшим? Чи приємности, які дає сучасна цівілїзація, варті тої працї, яку треба зужити для їх осягненя? Чи та завзята конкуренція, яку ведуть між собою окремі народи й особи, краща від спокійного, повільного життя наших предків? Збільшенє потреб, хіба се не означує збільшеня рабства, хіба се не дає більше нагод до мук і терпінь, до даремних бажань? І на всї сї питаня дуже часто можна почути відповідь, яка звучить дуже й дуже некорисно для сучасної цівілїзації з її індустріяльним розвитком.

Кажуть ще—так, сучасне житє краще обставлене з матеріяльної сторони, вигіднїйше, гігієнічнїйше, хоч сього і не можна сказати про найважнїйшу силу сеї цівілїзації—робітничу клясу. Але чи стало воно вищим, кращим, моральнїйшим—в як найширшім розуміню сього слова? Адже не тяжко довести, що головна ціль сучасної суспільности, її девіз—„збогачуйте ся!“ Адже меркантильний дух охопив усї кляси населеня, погубно вплинув на штуку, лїтературу, не говорячи вже про пресу, він зробив полїтику продажною, втиснув ся в приватне житє, де шлюби оцїнюють ся, як товари й інтереси на ринку, нарештї мілїони людей змусив продавати свою робочу силу, як чистий товар, а підприємцям дав можливість визискувати робітників, як худобу.

Що відповісти на всї обвинуваченя? Треба признати, що вони в значній мірі правдиві. Але треба признати також, що не можна і не треба вертати до давнїйшого життя. Треба признати, що сучасна доба—се переходова доба, що плютократія є переходовою стадією від аристократії до будучої демократії визволеної працї, яка поки що робить перші орґанізаційні кроки. Треба признати нарештї, що поступ техніки ще не скінчив ся, як не скінчив ся також і розвиток моралї. В кождім разї одначе усї лиха, від яких терпить сучасна людскість, сотворені людськими руками, і від людських рук судило ся їм згинути. Сучасна цівілїзація дає можливість в скоршім часї й основнїйше се зробити.

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

2. Вплив на ріжні галузі продукції. Розглядаючи з окрема кожду галузь людської діяльности, можна вияснити, який вплив мав на них індустріяльний поступ новійших часів.

Торговля, яка колись викликала перші проби поставити індустрію на нові дороги, тепер в свою чергу незвичайно розвинула ся під впливом індустрії. Рільництво, індустріялізоване в деяких країнах, під впливом індустрії вийшло зі свого сну й порвало з традиційними способами продукції. Богато лиха наробила селянам індустрія, але вона ж дала їм силу, вона розбудила серед них могучий кооперативний рух. Наука, яка так богато причинила ся до розвитку продукції, часом скаржить ся на перевагу практичних занять, на те, що не цінять її найвисшої цїли—безінтересовного шуканя правди і уважають її за забавку, коли вона не служить утилїтарним цїлям. Але з другої сторони, власне успіх, який мало приміненє науки до індустрії, навчив суспільність цінити науку, не говорячи про ту активну поміч, яку дає науці індустрія і держава. Сучасне індустріяльне житє безконечно розширило програми викладів і в більшости европейських країн основно захитало давнїйшу систему вихованя, яка від часів Ренесансу робила знанє латинської і грецької мови основою науки в середних школах.

Штука не дуже велику вдячність має до індустрії, бо вона зводить її до ремесла. Але всеж і тут можна зазначити добрі впливи індустрії. Архітектура з новими матеріялами і при помочи машин творить будови, яких не знала ще людскість—пригадаймо лише мости, башти, модерні доми. Витворюєть ся нарештї, по довгих десятилїтях цїлковитого занепаду і крайної безідейности новий архітектурний стиль. Скульптура також творить завдяки новим способам індустрії величаві річи, то велетнїв з бронзи, що гордо панують над цїлою околицею (американська статуя свободи, статуя Ґерманії, памятник Вікторови Емануелю в Римі), то повні сили й напруженя фіґури робітників в металюргії і копальнях—сих страждаючих велетнїв модерних часів. Малярство також стараєть ся відтворити картини нового фабричного житя—сю атмосферу, густо насичену випарами, полумя вогнищ, коло яких метушать ся, мов у христіянськім пеклї, півголі робітники, їх суворі й вимучені працею обличчя, на яких видко слїди глубоких думок, а часом бажанє пімсти.

Лїтература, яка стоїть в як найтїснїйшім звязку з житем, не могла не відчути впливу індустрії. Індустрія зробила можливим ту величезну лїтературну продукцію, яка характеризує наші часи. Книжки і ґазети коштують тепер без порівнаня дешевше і розходять ся в мілїонах примірників. Та не лише на матеріяльну сторону лїтератури вплинула

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

індустрія, сей вплив проявив ся також в виборі тем, в зображеню нових почувань і ідей, які дає лїтература. Ми пригадаємо лише, з яким інтересом почали письменники студіювати й зображувати житє, почуваня й думки низших верств населеня, що терплять під режімом капіталїзму. Повстала навіть окрема галузь лїтератури—так званий соціяльний роман, який може похвалити ся іменами найбільших письменників ріжних народів. Драматична продукція і театр також не лишили ся в сторонї від сього руху. В нашій лїтературі пригадаємо лише „бориславські оповіданя“ Франка, твори П. Мирного, Нечуя-Левицького, Грінченка, Стєфаника, соціяльні драми Тобілевича, а останнїми часами оповіданя Винниченка.

Найбільше розвинула ся під впливом сучасного економічного розвитку економічна лїтература. Промови полїтиків, анкети, звіти, книги й брошури ріжних економічних шкіл і кружків—яку величезну бібліотеку можна би скласти з сеї области. „Скучна лїтература“—сказав одного разу про сю галузь Тер. Але й захоплююча заразом, бо деякі праці розходять ся в мілїонах примірників і викликають сотки палких полємік—успіх, який показує, яке глубоке заворушенє викликала сучасна індустрія серед як найширших кругів суспільности.

Нарештї, вона мала могучий вплив також на історичну науку. Повстав цїлий новий напрям економічного матеріялїзму, сучасне економічне житє навчило навіть педантичних істориків тверезїйшими очима дивити ся на минуле житє й краще оцїнювати його, змусило їх взяти ся до розробленя не лише полїтичної й умової історії, але також економічної й соціяльної в найширшім значінню сього слова.

3. Висновки. Деякі мислителї кажуть, що сучасний розвиток технїки вже майже дійшов до найвисшої точки, і що незабаром має наступити доба стаґнації, а може й занепаду цїлої сучасної цівілїзації. Їм треба пригадати, що власне останнє десятилїтє з його новими відкритями, вказує, що людскість стоїть на порозї нових, ще невиданих переворотів. Пригадаємо лише авіятику, нові здобутки електротехнїки, праці над радіо-активністю тїл. Але ми не маємо причин бояти ся занепаду цівілїзації ще й тому, що власне сучасний технїчний розвиток сприяє й посуває наперед умовий розвиток як найширших мас населення індустріяльних країн. Мало того, ми бачимо, як сучасна цівілїзація завойовує в наші часи цїлий світ. Японія, а останнїми часами Китай, той Китай, що цїлі тисячолїтя перебував в застою,—блискучі ілюстрації тої оживлюючої сили, яку має сучасна індустрія.

Мілїочи й десятки мілїонів залїзних рабів працюють тепер на чо-

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ловіка, і хоч богато лихих сторін має сучасний лад, одначе вже виразно видко, в якім напрямі йде загальна еволюція.

На закінченє ще кілька слів. В нашій суспільности дуже часто можна почути думку, що наш нарід є народом рільничим. Се правда, і з сим треба числити ся нашим політикам і партіям. Одначе зовсім хибні є концепції, які всю будучність нашого народу, всї свої надії покладають на те, що нас омине процес індустріяльної еволюції. На нашу думку, житє вже розвязало се питанє в тім напрямі, що і наш нарід вступив в нову фазу—діференціяції й повстаня нових суспільних кляс і ґруп. Богато людей вказує на лихі впливи сього розвитку для нашого народу—передусїм на денаціоналїзацію селян, захоплених у вир міського житя, і раді би спинити його. Даремні зусиля! В сім процесї лежить не занепад і вичерканє нашого народу з історії, а початок нової і блискучої доби в його житю. Бо лише дальша індустріялїзація нашого житя витворить національно-свідому, українську робітничу клясу, лише вона вирве її з інерції і змусить до орґанізації, нарештї лише вона викличе повстанє численної і заможної української буржуазії, без якої нема виглядів на розвиток української науки, літератури, штуки. І та національна робота, яку зробить ся буржуазія в области духового і політичного житя,—перетворенє етноґрафічної маси в свідомий нарід при помочи сотвореня й розширеня національної культури, здобутє національно-політичної самостійности—лише ся робота розчистить ґрунт і сотворить відповідні умови для здобутя нового соціяльного ладу.

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

НАТ. РОМАНОВИЧ.

Мандрівниця.

(повість).

Днї юности.

(Далї).

XVIII.

Хоч був у Василя і Надї такий плян, щоб все жити окремо, тільки дуже близько, та коханнє — особливо молоде й недосвідне — така сила, що вселяє в закоханих бажаннє як найбільшої близости і як найбільшої спільности у всїм. Закидають ся тодї теоретичні самостійність, безконтрольність.

І повернувшись від тїнистих берегів Бугу до Днїпровських круч, молода пара, цїлком природно, знайшла собі затишний куточок — дві невеличкі кімнатки з чудовим краєвидом на Днїпро — і зажила як молоде подруже.

Перед ними було багато працї, багато завдань. Недїльна школа, гуртки — ученичий і робітничий, з яким вони мали зблизити ся і працювати. І ще Василеви — лєкції унїверситетські, Надї — латинська мова, не кажучи вже про те, що кожний мав урок для заробітку.

— Ну, знаєш, Надю, отсе я роздїлив собі день між ріжною працею, — показав Василь Надї на папер, привішений над його столом.

— Ха-ха-ха, — засміяла ся Надя. — Знаєш, Василику, мене завжди смішать сї писані програми дня. Немов би людинї бракує сили волї, щоб і так виповняти всї свої завдання; ще треба, бач, записати і привісити перед очима, щоб нагадувало.

— Правда, в мене мало сили волї, — але ж ти, ти будеш мене завсїгди піддержувати, давати менї сили, правда, моя сестричко?

— Правда, мій рідний, — нїжно відповіла Надя, дивлячись йому в очі.

— І знов, Надю, в тебе такі сумні очі, такі повні жалю й туги. Ну, чому ж ти на мене так дивиш ся, так тужно?

— Та я й не знаю нїколи, як я на тебе дивлю ся. Менї так гарно дивити ся тобі в очі.

— Люба моя, не покидай мене нїколи! В мене ж нїкого нема! Дай менї ще того щастя, якого вже так багато дала. Я ж не маю де його взяти. А менї так зле, так тяжко, особливо тепер!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Надя знала як тяжко йому буває. Знала все його непривітне житє в міщанській неінтеліґентній родині, його непривітне дитинство з бійкою, лайкою, голодованнєм. Знала про розлад з родиною в нїжній юности його, знала, в якій атмосфері жив він останній час в родині, боронячи безпомічну матїр від бійки пяного велетня-батька. Знала, як ще в нїжній юности познайомив ся він з усїма брудними, потворними боками низин великомійського житя.

Знала Надя, як рано натягли ся струни душі його від жалю, розпуки і своєї безпомічности; як чуло відносив ся він до всїх „униженныхъ и оскорбленныхъ", і яке місце займали вони в його серцї, і яке скрівавлене було се серце.

Знала се все Надя. І якою дужою почувала себе поруч з ним. Він — її дитина. Дасть йому щастє, йому нещасливому, чулому, покалїченому житєм і такому гарному душею, такому палкому, правдивому, щирому.

— Мій рідний, як же я покину тебе? Ти ж не можеш без мене! Завжди буду з тобою!

— Надю, тепер перед нами розкрили ся нові ідеали, нові перспективи, і ми йдемо до сповнення їх, ми правильнїше починаємо думати йти. Нехай же сї думи швидче стануть реальними, нехай сї думи зроблять нас не нїкчемними безсилими ідеалїстами, а нехай зроблять з нас людей сильних, людей працї.

І я так вірю в тебе і твою любов. Будемо ж ми такими, як зараз, все наше житє, і тодї в нас хоч хвилини щастя, істинного, людяного щастя будуть.

В затишнім гнїздї молодого подружа закипіло житє. Приходили приятелї з гуртка і нові приятелї-робітники. Зявляли ся нові лиця. Нїхто не цїкавив ся, як їх призвища — сих нових. Хтось знайомий приводив двох-трьох незнайомих, рекомендував їх „товариш Петро або Степан, свідомий", і новоприбувші ставали бажаними гостями. Потім в свою чергу Петро чи Степан приводили нових товаришів, і авдіторія росла. Часто-густо відбували ся збірки, і десятки молодих голосів цїлими ночами до світу вирішали питання, яких було надто багато. Починаючи від інтеліґентських дїскусій про Чернишевского, Маркса, Геґеля, Фейєрбаха й Канта, Спенсера й Лясаля, про рїжні боляки інтеліґентського світогляду, інтеліґентської душі і кінчаючи виробленнєм теоретичних робітничих проґрам та практичними питаннями орґанїзования робітничих гуртків. Все тут кипіло мов у котлї.

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І Василева „програма“ щоденних праць переверула ся сама собою. Житє, що не рахуеть ся нї з якими програмами, проковтнуло її. На столї Василя тепер постійно лежав „Капітал“ Маркса, і писані його рукою конспекти промов до робітників, замітки з полїтичної економії, програма і оглав майбутньої робітничої ґазети. І сам він — добре як трапляв до університету раз на тиждень.

Надя жила мов у ві-снї, облича всїх сих людей, що проходили кожного разу нові й нові, маячили перед нею мов в калейдоскопі. Чуйно ловила вона палкі слова промовцїв, впивала їх і сама запалювала ся. І обуреннєм горіла душа її на всї кривди і несправедливости й муки, що терплять ті, які несуть на собі весь тягар житя культурного світу. І як ранійше підвисшено-поетично настроювали її юну душу гасла: свобода, рівність, братерство, — так тепер сї гасла йшли з самого житя і закликали її взяти в ньому участь.

Але ж вона була жінка, жінка юна, палка з неурівноваженою душею дитини. І над усе кохала Василя, хотїла його завжди бачити, мати, мати його всього. Не була вихована так, щоб вміти гармонійно себе дїлити між коханнєм і працею, а по повнім зближенню вся поринула в коханнї. Все їй треба було присутности Василя, його нїжности, уваги.

А він — віддаляв ся.

Їх кватира стала швидко „неконспіративною“; перестали ходити до них, збірати ся в них.

Та се нїчого.

Але й Василя майже нїколи не було тепер дома.

Білою, чистою пеленою лежить снїг в садку під вікном, такий засліплюючо-блискучий.

Надя дивить ся на нього. Походить, походить по кімнатї й стане біля вікна, дивить ся.

— Ну, й чого вона отак тиняєть ся? Чом не робить нїчого?

Надя сама себе не пізнавала. Де її енергія, завзятє, рухливість, цїкавість до знання, до працї? З того часу як з Василем вона, як його жінка, десь подїлась енергічна, самостійна Надя. А зявилась якась безвольна, безсила жінка.

Така невдоволена вона з себе: отак ось поринути в коханнє, не мати иншої думки, як думку про коханого, ловити його погляд... Чи се той шлях, про який мріяла?

Але — любить. Ну ось — любить...

Покохала — і всю себе вклала в коханнє... Ах, хиба ж мож-

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

на? — докоряє їй голос колишньої самостійної Наді. — Прийшло щось могутне, стихійне й охопило їй всю. І все, що досі складало весь світ її дитячої душі — любов до батька й матери, книжки, вченнє, мрії про перебудованнє світу, поволеньки усувало ся з її душі і нарештї далеко відійшло. Перед нею був тільки він, Василь, і його страждання. Така чула, нїжна душа була в нього, і він все страждав. Страждав від усього несправедливого на світї, всього важкого, що навкруги бачив, а бачив він його таки дуже багато.

І зігрілась його покалїчена душа в промінних Надїної любови.

А щоб загоїти ті рани, що нанесло йому житє, — скільки любови треба було в серцї мати і стати йому другом, сестрою і нарештї коханою. І коли вона з надмірної любови всю себе зовсїм йому віддала, не задумуючись, мов дитинї своїй втїху несла — чому відчула, що біднїйша стала, замість того, щоб багатшою стати. Саме тепер виявила ся в нїй безмежна нїжність і відданість; саме тепер хотїла бути з ним як найбільше. А він, який дав їй рік такого тихого ідилїчного кохання, який ще недавно казав: „готовий слїд ніг твоїх цїлувати, листячко, на яке ти ставала“ — він віддаляєть ся від неї, не шукає так її присутности як ранїйше.

— Нї, годі, се неможливо... Читати, працювати... Надя взяла книгу, сїла коло Василевого столу.

— Що се? наче хтось йде? Василь...—Прислухаєть ся.—Нї, кроки далї по сходах пішли...

Надя знов стала біля вікна, так нїби могла бачити Василя, як би він йшов.

— Ах, чому він не йде, чому? Коли без нього вона, одна, світ їй здаєть ся порожнїм.

Сутїнки раннього зимового вечора оповили всї кутки; ледве білїє снїг за вікном.

Надя вмостила ся на софі. Книгу взяла на колїна.

Що се вона! Темно-ж читати.

Лямпу засвітити .. сїсти при столі, читати... Нї, не хочеть ся... Хочеть ся, щоб Василь прийшов, сїв, голову на колїна поклав, говорив...

Тихо так, темно, самітно.

Десь з гори, крізь стелю чути акорди ґітари, мельодійні, гармонїйні. Що співають — не знає, самі тільки акорди — сумовиті протяжні.

Так нїби жаль за минулим... може за минулим коханнєм... Нї, не за минулим коханнєм, бо воно є й зараз, а за тим ранком кохання, що минув вже — ясний чарівний.

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Що се? ти в темноті, Надю? Що-ж ти робиш?

Надя й не чула, як Василь своїм ключем одімкнув двері.

— Ах, се ти, Василечку! — кинула ся вона до нього. Книга впала їй з колін на підлогу. — Чекала тебе!!

— Зараз, зараз буду вже з тобою, — обняв він її. — Ти моя рідна.

— Сядь, спочинеш трохи, тут так гарно, — пригорнула ся Надя до нього.

— Гарно тут... Але як би ти знала, як гарно й там, *з ними*. Стоїть—юрба... очі палають, душі рвуть ся назустріч моїм словам. Багато було сьогодня в мене слухачів. А ти ходила сьогодня в той гурток, що я тобі дав?

— Ходила, вчила писати. Але се не те, не те. Нецїкаво. Як би щось иное... але не вмію иншого...

— Вчись...

— А я тебе чекала...

— Ти моя гарна, рідна... Така гарна, — поцїлував їй руку Василь. — Ну знаєш, давай світити лямпу... на що нам темнота? світла і працї...

Надя руку поклала на голову йому, гладила волосє.

А торішні вечірні сутїнки, довгі вечори... Де вони?..

— Яка праця? Вже вечір.

— Ото-ж то, що вже вечір, а в мене статя не готова. Зараз думатиму над нею.

Рука Надї все голубила його голову. Увільнив ся й засвітив лямпу.

Надя мовчки пішла до своєї кімнати й зачинила двері.

Не цїкавив ся Василь, що вона робитиме. Він ходив по кімнатї й думав.

XIX.

І раз-у-раз так було, що Василя не було дома, а Надя тужила.

Десь далеко в минувшину відійшли чудові, поетичні зимові вечори, коли так гарно було в сутїнках сидїти та мріяти, почувати один одного поруч і мовчати і поринати в морі безмежної нїжности й пристрасти. І рік тихої іділлї і короткий час сих чудових зимових вечорів і лїтнього спочинку — минулось все на віки.

Може се така вже доля неудосконалених бідних людських істот надоїдати собі по зближенню а надто в житю все поруч, все укупі!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але Надї Василь не надоїв; вона все хотїла його бачити, все більше й більше хотїла з ним бути.

А він казав їй Надсоновськими словами.

„Не весь я твой! Меня зоветъ иная жизнь, иныя грезы

„Отъ нихъ меня не отозвутъ ни ласки женскія, ни слезы".

Так, се правда. Нехай се буде природне й зрозуміле. Але чому не казав їй того ранїйше, чому тодї весь був її?

Бувало правда, часом в кінцї минулої зими і на весні він спізняв ся на побачення з нею, захоплений розмовами з товаришами; а вона сидїла в його хатї в сутїнках і чекала, чекала...

Правда, часом він їй казав, що не можна кілька днїв їм бачити ся, бо занятий він дуже, і се болїло її. Але переносила все і не показувала, що тужить. Як би сам розумів се! А він не розумів і не бачив. Помічав і підкреслював і приймав як належне те, що вона його більше любить, нїж він її, що для неї на світї нїчого нема, крім нього, а для нього — цїлий світ.

Він не таїв, що иньші дївчата часом приємнїйші йому, з ними весело пустувати, жартувати; з нею ж гарно в тяжкі хвилї.

Радість нїс до иньших, переживав з иньшими, а горе, сум до неї нїс, з нею переживав.

Серце її все було розкрите для нього, коли-б не постукав до нього, з чим би не прийшов.

Був якось закохав ся в панночку одну, гарненьку, молодесеньку. Сказав Надї про се; пояснив, що її любить, вернеть ся до неї, відданий їй навіки і не може без неї.

— Знаю, любий, і люблю тебе; аби тобі гарно було.

І так завжди вона відповідала йому. Коли каяв ся, потїшала його; коли чорнив себе, в болото топтав, нїжно малювала перед ним його душу гарною і ясною і все давала йому рівновагу.

Але що се їй коштувало?

Про се нїколи не думала, не почувала сього. Любила його, його покалїчену душу, віддала себе для його щастя, його радости і все переносила.

Хотїла, щоб їй було гарно від усього того, від чого йому гарно. Очевидно, ломила себе, й шла наперекір своїй жіночій природї. Бо як йому було гарно не бачити її часом — їй від сього не могло гарно бути.

В нїй часто бороли ся почутя матери й сестри з почутем коханої: „все йому віддати", „аби йому добре було"—казали перші; „для себе, собі мати", — говорила остання.

І через те — страждання й туга.

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Се поетичне лїто на водах Буга було таким солодким нектаром для її душі. Василеви там легче жило ся, не було тяжких вражінь, все був веселий з нею, і вона була весела, щаслива і так багато мала рожевих надїй на будучину.

Але ті надії так і лишили ся надїями.

Коли зажили вони у-двох, Надя вся віддала ся коханню й коханому. Чомусь все відсунуло ся десь далї, цїкаво було те, що звязувало ся з ним. Правда, працювала в гуртку, вчила ся, але душа її Василем була повна.

І така була власть атавізму і ненормального виховання над сими двома молодими, ще не вповнї розвиненими людьми, що їх житє укупі стало звичайними подружнїми буднями пересїчної міщанської пари. Вимовило ся між ними тепер „чоловік“ і „жінка“, і з сими словами, як також і з спільним житєм в відносини їх увійшло щось невловиме, що псувало їх.

Вона була його жінка, і здебільшого дома сидїла, чекала його. Щось читає собі, а все прислухаєть ся до шуму на сходах, тремтить вся від очікування. Приходить він, її чоловік, її коханий, з якоїсь збірки або гулянки з товаришами, — і вона щаслива, ожила вся, милує його. А він приймає се все як належне, бере її любов, як приємний спочинок після праць дня. Вона займає відповідне місце в його серцї. „Не весь я твой“...

Се часто, надто часто говорив Василь своїй коханій Надї. А вона під ноги йому стелила ся. Не було такої образи—від найменьшого жарту до серіозної обиди, якої вона не дарувала б йому.

І все хотїла його бачити. А він бігав з лекцій на збірки, із збірок в робітничі гуртки, до товаришів, а то сидїв в своїй хатї і щось друкував.

Готова була зненавидїти Надя сї гуртки, сих товаришів, все, що відривало його від неї.

— Можна? — стукала Надя пізнього вечору до Василя у двері, змучившись, знудившись протягом цїлого порожнього, холодного дня без нього.

— Нї, я занятий, друкую. Прийду до тебе пізнїйше.

І він приходив.

Коли вона лежала з розкритими очима в ліжку, поринувши в невеселих думках, він приходив до неї і владно брав її, покірну й щасливу в свої обійми.

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В вісімнадцять років юнак переживає дужі і палкі сексуальні бажання, і Василь пристрасно полюбив тїло Надї, як тільки вона віддала ся йому, і ті втїхи, які воно йому давало.

І він завсїгди сміливо і владно йшов до неї в ночи, він, який у-день хвилинки не мав вільної для неї.

Вона, що безмежно любила його, ніжно, з роскішю розкривала йому свої обійми, хоч великої пристрасти в неї не було. Але яка щаслива була б, як би нїжність і увагу його почувала увесь час, увесь час!

XX.

Неспокійно починав ся осїннїй семестр 19... року.

Відбували ся гучні збірки в університетї, які часто розгоняла поліція, преривали ся занятя.

І в робітничих колах теж неспокійно. Влаштовували ся численні мітїнґи, з початку за Днїпром, куди переїздили човном і робітники і інтелїґенти і там до пізньої ночи, при світлї багатя провадили безконечні, палкі розмови.—Потім зимою, десь за містом, в гаях, серед снїгу збірали ся юрби робітників, свідомих і несвідомих з інтелїґентним промовцем на чолї і розставивши вартових на випадок козацьких патрулїв, що всюди їздили, чи гаючи на здобич, провадили там цїлі ночи.

Останнїй час перед Різдвом промовцем-аґітатором був Василь.

Він з головою поринув в се.

Не їв і не спав вчасно; або десь бігав, або сидїв замкнувши ся в своїй хатї і там чутно було стукотїннє машинки.

Надя силкувала ся бути спокійною і не турбувати його нї сумом своїм, нї тугою. Помагала йому в техніцї, часом заміняла його в занятях з його робітничим гуртком. Василь був дуже їй вдячний за її стриманість і щиро думав, що се все її як ранїйше, захоплює і що вона заспокоїла ся.

А вона все чекала його нїжного слова, його уваги до неї, до неї самої.

Дарма.

— Знаєш, Надю, отсе скоро знов буде демонстрація.

— Чула.

— А гарно се, знаєш... Тепер вже не те буде, що тодї, в маю. Тепер сили орґанїзовані і багато їх, сих сил!

— Да, се гарно, Василику,—заблищали її очі раптом.—Знов так іти руку в руку—і підхоплює тебе дужа хвиля.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Надю, ти не підеш зо мною!

— Василику!

— Ні, Надю, не підеш! Нехай краще одного мене заберуть, як мають забрати. А ти лиши ся! Ну хто ж, моя люба, буде про мене дбати, як нас обох візьмуть? Тобі треба бути на волі.

— А я так мріяла про те, щоб удвох йти,—зітхнула Надя, але скорила ся.

Весь січень вона дуже непокоїла ся. Василь все меньше ночував дома, все меньше й меньше говорив з нею. І вона тяжко страждала. Любов ще була з нею, але не було радости, веселощів, сміху. Порожнеча і сум.

І се все було таке дивне, таке далеке від року юної радісної іділлї, таке далеке від зимових поетичних вечорів, від чарівного літа таке лячно-далеке, що годї було зрозуміти бідним людським розумом і збагнути люблячим серцем.

Чей же все має свій кінець!

. . . . . І отже завтра, в неділю, в дванадцять рівно, всї станьмо товариші, як один. Чи всї готові? — Вигукував Василь стоючи на купі замерзлого снїгу, як на трибунї, оточений юрбою робітників.

— Всї, — у відповідь загудїло. — Завтра в дванадцять станемо всї на місцї.

І почали розходити ся.

— Прощайте, товариші! — гукав Василь.

— Прощайте, товаришу! — лунало у відповідь.

Василь попрямував стежкою до міста. Була дванадцята ночи. Снїг хрустїв під ногами, дужчав мороз. Задуманий, Василь поволї посував ся наперед.

Не піде до-дому, нї. Надя розкисла зовсїм. Наче не та дївчина стала. Смішні сї дївчата! Перед ним все житє, все його вабить, він хоче огню житя, а вона до своєї спідниці його пришити хоче! І мучить ся, що се їй не вдаєть ся. О, він любить її, любить... Скільки вона йому щастя дала! Сцїлила його хвору покалїчену душу. Дякуючи їй, він дужий тепер, він ожив. Дякуючи її нїжним материнським піклуванням, її терпеливости, її любови. І вона гарна. Душа в неї нїжна. Але чому ж така сумовита тепер? Чому так тужить? Що він відходить від неї? Любить її... але він — її дитина, яку викохала з такою любовю. А дїти преціньь завжди відходять. Вона — його кохана, його жінка, так! І кохає її. Але поза коханнєм є цїлий свїт безмежний, широкий, прекрасний!

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Пішов Василь до товариша, де ладили прапор, і просидів там до світу. Ранком дві години заснув. Коли прокинувсь — сонце заливало всю хату і сніг на улиці блищав. Люди в святочних убраннях десь весело спішили.

Оглянув заспаними очима кімнату. „Другого лютого, неділя", кинуло ся йому в очі на календарі.

„Неділя".

І минула ніч встала яскраво в його уяві. Промова, робітники...

Умив ся і швиденько вибіг з хати.

— Васильку, серденько!—кинула ся йому на шию Надя, коли він десять хвилин згодом влетів до себе в хату.

Була блїда мов полотно, з почервонїлими очами.

— На хвилечку забіг, Надю,—заглядаючи їй в очі сказав Василь.

Довго дивив ся і поцїлував; тодї обережно увільнив ся з обіймів.

— Прощай, Надю не сумуй! А скажи, все взяли з моєї хати?

— Приходив в ночи Петро і забрав що було...

— Гаразд! Але обдиви ся ще раз, чи нема чого. Ну, прощай, рідна!

Надя припала до нього; нарештї, зібрала всї свої сили і пустила його.

— Приходь же швидше, Василечку,—беззвучно прошептала вона.

Коли вийшов, довго-довго сидїла нерухомо. Сили покинули її. Те що може його заберуть, ще-б нїчого було. Коли щось внїшнє розлучає—се нїчого. Але щось душі їх розлучило, і віддалили ся вони з якихось внутрішнїх причин.

З яких же?

XXI.

Не вернув ся Василь.

Надя чекала його до ночи і в ночи

Пізно було вже, як задзвонив дзвінок. Надя метнула ся до дверей.

Високий блїдий студент стояв перед нею; обличє його видало ся їй знайомим, певне, колись давнїйше бував на дискусіях.

Коли замкнула двері і ввела гостя в хату, він сказав їй:

— Мене послáно вас сповістити, що Василя взяли...

— Взяли,—повторила за ним машинально Надя.

— І ось вам адреса, по якій можете занести йому записку...

— Добре, записку,—повторила знов Надя, взяла простягнений до неї паперчик і сховала в кешеню.

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ну, то прощайте, але що з вами? — раптом спитав студент вражений її покірливим виглядом і холодним спокоєм.

— Нї, нїчого.

І пішов студент, лишивши її саму, мовчазну, холодну.

Все сидїла біля вікна; наче не вірила й чекала.

— Може се помилка!

Ось же „його“ книжки, його статї, конспекти... Його стіл, його перо... все чекає його.

І вийшов він тільки сьогодня ранком. Певне, повернеть ся.

А як справдї забрали? Погано йому буде. Нервовий, вразливий, сміливий, гарячий — в важкій гнїтучій, кошмарній атмосфері вязниці.

Що ж далї буде? Се — перший крок, як любив він казати.

Озирнула ся Надя навкруги. Вона одна. Холодно на душі. Але ж і вчора і ранїйше холодно бувало. Василь був тут, в сїй самій хатї, вона була в своїй. І було холодно. Самітною і безпорадною почувала вона й тодї себе. Але тільки „себе“ такою почувала. Тепер же знає, що і він там так само себе почуває, що він там сам, безпомічний, самітний. Так і уявляла його собі в маленькій комірцї, де взад і вперед ходить він, переможений, змучений і звідки рветь ся до неї.

І цїлу нїч Надя не могла заснути: думки її всї вили ся біля Василя і серце за нього болїло.

Рачком знов надїя зявилась: може ось-ось прийде, може ночував в кого з товаришів... Але прийшли чужі, ворожі люде, перерили всї книжки й папери, все в хатї перевернули.

Се вже не була звичайна Василева хата, по їх відходї. Розкидані в безладю книжки й папери не чекали вже на нього; не почувало ся, що ось-ось він увійде в хату.

— Значить, він таки у вязниці, значить се правда,—впевняла себе Надя.—Він там, і треба щось зробити, щоб йому краще було. Так, студент в ночи дав адресу якусь,—згадала Надя про схований в кешенї паперчик. Витягла його і прочитала: Павло Шеремет, Іванівська 27.

XXII.

Коли Надя йшла до кватирі Павла Шеремета, ще на сходах почула вона бренькіт бандури, крик, жіночий сміх. І чомусь підійшла саме до сих дверей і постукала. Розчинили ся двері. В великій кімнатї, наповненій димом, закиданій обкурками, біля столу сидїло доволї величеньке і рїжномаїтне товариство. На столї сто-

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

яли пляшки (порожні рядами вистроїли ся вздовж стїни), лежала ковбаса, сир.

Надя, що прийшла до Шеремета в своїй справі, змішала ся побачивши таку компанїю і зупинила ся на порозї.

Той самий високий блїдий студент, що вчора приходив до Надї, підійшов і простяг руку.

— Менї Шеремета треба,—сказала Надя.

— Се я й є,—всміхнув ся він і додав:

— Заходьте, сїдайте. Бачте,—простягнув він руку вказуючи на стіл і на присутнїх.—Не лякайте ся, се ми тут бенкетуємо на руїнах, татарське нашествіє видержавши. Гляньте, гляньте, як зруйновано все в нас,—і він вказав на купи книг, паперів, що накидано було на ліжках, на підлозї, на фотоґрафічні картки, що в безладю розкинуто на столї.

Кімната справдї виглядала як після татарського нашествія. Все було порозкидане, стїни голі, вкриті цвяшками; тільки гарно виконаний портрет Шевченка гордо висїв під чистим, мов снїг білим вишиваним рушником і приязно дивив ся на всїх.

— Така річ, бачте, що взяли двох моїх товаришів (ми тут втрьох жили) і лишили мене сиротою. Та ще й—чи бачили таких,—просили самоварчик їм наставити. Втомили ся, мовляв, цїлу нічку в вас попрацювавши. Ну щож? Треба було й товаришам чаєм підкріпити ся. Наставили, ну і в компанії випили чай, та й з Богом... в... „арестанські роти". Тільки вони одїхали, а тут до мене прийшли товариші, які теж сеї ночи пережили татарське нашествіє, то ми й послали по пиво... випити з горя. А отсе перед вами приїхали до мене ще з мого села люде. То вже й по горілку довело ся післати. Бенкетувать, то вже бенкетувать... Ну, от в нас і весело!

Шеремет говорив з запалом. Видно було, що не мало пива з тих порожнїх пляшок перепало на його долю. І веселий був без краю.

Підчас всеї сеї промови присутні гомонїли собі і займали ся своїм дїлом, перекидаючи одну по одній порожні пляшки під стїнку. Оглядали ся часом і на Надю.

— Знаєте що, ви не лякайтесь нас і не тїкайте,—сказав Шеремет, помітивши змішанне Надї.

— Ви певне теж наш товариш по нещастю... В вас *були* сьогодня?

— Були, отсе раненько.

— Ну, то й гаразд. То й ви з нами посидьте за компанїю. А

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

скоро всї розійдуть ся, ми з вами поговоримо. Адже вам сумно дома?

І не чекаючи відповіди, він взяв її за руку і підвів до столу.

— Познайомтесь. Се мої товариші,—вказав він на трьох студентів з стрічками біля вишиваних ковнїрів —Се—Микола Галайда, іменуємий „Диня", се Кость Мироненко або „Хмара", а се Остап Кононюк або „Дядя".

Перші двоє підвели ся і привитали ся з Надею, а Остап сидїв і хмуро дивив ся перед себе.

— Ну, киньмо його; як то кажуть „въ послѣднемъ градусѣ" він, бо сумний щось дуже. А отсе з мого села — Микита Бігун, прегарний чоловяга,—ляснув Шеремет по плечі селянина в чумарцї, який схопив ся і нїяково простяг руку Надї.

— А далї дївчата, що з ним приїхали: Олена, Оксана, Текля, знайомтесь.

Дївчата в вишиваних сорочках і плахтах, з грубим намистом на шиї, з силою стрічок — по черзї здоровили ся з Надею.

— Отаке то,—зітхнув Шеремет, випиваючи велику чарку горілки і підливаючи Микитї та дївчатам.

— То вже й панночка з нами хиба випють, — загомонїли дївчата.

Надя злякано глянула на Шеремета, він їй хитнув головою і налив малесеньку приказуючи.

— Треба, хоч трошечки.

І зрозуміла Надя, що треба, дїйсно треба випити, щоб, певне, не образити дївчат. Мусїла пригубити. Дївчата зразу проковтнули свою горілку і просили Надю допити.

Але тут на Надїне щастє увага всїх обернула ся до Остапа-Дядї.

Він досї сидїв мовчки, похмуро, в одній позї. А отсе раптом грюкнув по столї так, що посуд і пляшки задзвенїли.

— Ну, Дядю то вже час прибрати, вже готовий,—сказав Шеремет товаришам, і вони всї в трьох підняли „Дядю", який не опирав ся, і як мертве тїло кинули на ліжко.

— Ну, а тепер, кумцю, потанцюємо,—гукнув Шеремет звертаючись в дївчачий куток і стаючи в позу,—а ти, Миколо, вшкварь гопака.

Микола взяв бандуру і почав награвати. Пошептавшись з подругами „кумця" вийшла.

Спочатку трохи соромлячись, несмїливо, а далї захопившись

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

танцем вистукувала дівчина черевичками дрібненько перед Павлом, який то гордо та неприступно, склавши руки на грудях, поволі пританцьовував, то мов вихор, доганяв дівчину, обкручував ся з нею і потім починав навприсядки.

— Ех, ходім, Теклю й ми собі,—взяв Микита за руку другу дівчину,—ноги не стоять спокійно.

І друга пара в захопленню закрутила ся пристукуючи закаблуками.

— А панич, чи то пак Павло, — поправив ся Микита — куди краще за мене танцює, правда, панночко? — звернув ся Микита до Наді, коли вже обидві пари притомили ся й сіли.

Надя лише всміхнула ся. Таким фантастичним їй тут все здавало ся, що вона придивляла ся пильно, з цікавістю і не розуміла нічого. Сей „Дядя", що мов дерево лежав на ліжку в мертвім сні, сі дівчата з Микитою, ся батарія пляшок... а сей Павло Шеремет, широкоплечий велетень з дитячими ясними очима, веселий, жартовливий, щирий... сі двоє його товаришів, особливо мовчазний Кость-Хмара, що ставав все поважнійший і мовчазнійший від алькоголю.

— Ходім вже, — мовила одна з дівчат. — Нам ще на Подол треба.

— Ходім, ходім,—схопив ся Микита, пізно вже.

Почало ся прощанне, і одна з дівчат спитала Костя: а коли ви нам дасте бумажки, які обіцяли?

Раптом студентови прояснило ся в голові і він ляснув себе по чолі.

— А так! обіцяв! Ну, зайдіть сюди, як будете до дому їхати.

З селянами вийшов і Микола, а Кость не міг вже йти.

— Лягай, Костику, ось на друге ліжко — сказав Павло, скидаючи з ліжка книжки. І він обняв його й повів.

Як сніп впав на ліжко Кость і заснув...

— Ну, як же вам подобаєть ся наша компанія?—мягко всміхаючись питав Павло Надю.

— Хиба я знаю? От уперше бачу таке. А гарно се, як ви з селянами просто поводитесь і як вони з вами...

— Се ж з мого села, я вам казав. Отсе наша аґітація, отсе наша пропаганда. Чули, як ся дівчина Олена питала про бумажки? Маємо звязки з селом, гарний там є народ. Ну, а товариші мої? ви їх, здаєть ся, ніколи не бачили, до вас на діскусії вони не ходили. Вони гарні хлопці, серіозні, працьовиті. Я вже як той бурлака поміж ними: нічого не роблю, по театрах украін-

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ських хожу, з артистками знайомлюсь. Ще хиба пісні співаю, випити люблю. А вони отсї товариші мої—байдиків не бють; рідко собі дозволяють так бенькетувати, як сьогодня. Та правда, їм і не можна; ось подивіть ся: впятеро меньше, ніж я, випили, і вже—мертве тїло,—вказав він на ліжка.

Налив собі келих пива.

— Ви мене з таким здивованнєм розглядаєте, мов звіря чудасійного,—сказав Павло Надї дивлячись своїми ясними очима просто їй в очі.

Вона змішала ся, хотїла щось сказати, але він не дав.

— Ну тепер до справ, до справ. Хочете зо мною вдвох піти передати Василеви одїж то що?

— Хочу.

— А записку як схочете передати, то менї дасте; я вже знаю, як переслати.

— Я напишу,—сказала Надя.

— То завтра я зайду до вас, і ми вдвох поїдемо, — сказав Павло.

Надя встала.

— Вже йдете? Ну, і я вийду з вами з сього шинку. Чисто як у шинку! — скривив ся Павло оглянувши критично всю кімнату.

Коли вони вже вдвох були біля дверей, з одного ліжка підвела ся чорнява голова і почуло ся:

— Бан-ду-ри-сте!—здавленим сухим голосом.

— Ну чого?—зупинив ся Павло.

— Дай води!

Напоїв Павло Костя, і той знов заснув.

— Нехай сплять собі,—бідні птенцї,—подивив ся на обох сплячих Павло і догнав Надю.

— Я чула, що вас кликано „бандурист“...

— Еге, так мене прозвали певне від того, що на бандурі все граю.

— А як звуть того чорнявого, що отсе ви його водою поїли?

— Се ж Кость-Хмара, а коли хочте, Кость Петрович Мироненко, за яким всї ґімназістки бігали і який від них тїкав, як і тепер від дївчат тїкає, закоханий в конспірацію.

Всміхнула ся Надя.

XXIII.

Павло Шеремет, Микола Галайда, Остап Кононюк та Кость Мироненко усї були вихованцї одної з провінціяльних ґімназій на

Generated on 2015-08-08 05:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Лівобережній Україні. Павло на дві кляси був старшим за товаришів і тепер вже рахував ся на другім курсі (рік у нього пропав на солдачину і вязницю) університету, а ті троє отсе тільки перший рік в університеті. В ґімназії в старших клясах були конспіраційні ґуртки для самоосвіти й дискусій над ріжними пекучими питаннями, які повставали в юних душах від читання творів Пісарева, Чернишевського, Спенсера, Толстого, Добролюбова та матеріялістів. Керував сими ґуртками Павло Шеремет, який мав безмежний вплив на товаришів. Його рішуча вдача, упевненість, начитаність та велика духовна сила, що світила ся в ясних очах його, покоряли йому душі, і ґімназісти вважали його своїм вчителем.

Українські тенденції здавна були в сій ґімназії, де вчили ся переважно дїти міщан та околишніх дрібних дїдичів, здебільшого стихійних Українців. В сій масі дїтей, що прийшли до школи з українською мовою, з тими стихійними симпатіями до всього свого, рідного, які встигла закласти в душу дитини рідна мати, губились кілька-десятеро дїтей повітової бюрократії. Одні з них скоро приєднували ся до товаришів, иньші, навпаки, ставили ся вороже і сміяли ся з „мужицької“ мови і демократичних тенденцій. Розуміеть ся, свідома діференціація відбувала ся вже в старших клясах.

Павло Шеремет походив з української шляхти, тепер вже доволї збіднілої, з невмирущими українськими традиціями. Батьки його мали невеличкий хутір, будиночок, трохи поля, лугів та лїсу — і хозяйнували як уміли. Будиночок мали старосвітський, старенький: низенькі стелї, невеличкі віконечка; всюди деревяні лави, вкриті килимами, плахтами. Божничок з старинними образами, портрети гетьманів запорожських з довгими вусами.

З селянами старий Шеремет жив гарно, любив поговорити з ними, радити їм.

До десяти років Павло ріс зимою в сім старосвітськім будиночку, слухав батьківські безконечні оповідання про запорожців, про панованнє тих та иньших над Україною, про козацьку відвагу й подвиги. Слухав співи матери й тїток про тіж самі історичні події. Різдво й Новий рік минали завжди гучно та весело. Приїздили дядьки й тїтки, багато родичів гостювати на день-два. Заводили національні танки, хорові пісні то безмежно-тужні, то веселі та швидкі, що аж ноги самі пританцьовували.

Лїтом Павло жив уже на левадах, в гайочку, ганяв по полях, сидів відпочиваючи під вербою над ставком, здебільшого в гуртї селянських хлопців. Вільним птахом лїтав лїтом по хуторі, часом

Generated on 2015-08-08 05:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

обідав десь в селянській хаті, помагав під час жнив обіди в поле носити. І все, що бачив, що чув навколо себе, жадібно вбирала його чиста, мрійна, дитяча душа.

Дуже нудьгував, коли повезли його в місто до ґімназії і там оставили. Але по-троху звик і вчив ся гаразд.

Приїжаючи на вакації читав книжки з невеличкої бібліотеки батька: Шевченка, Руданського, Енеїду, Наталку Полтавку, оповідання Квітки.

Коли був в пятій клясі, вмерли в один рік його батько й мати. І лишив ся він сам, з тіткою і молодшою сестрою. Сестру час було вже вчити; і от Павло сам мусів клопотати ся сим, бо тітка, ніколи не виїздючи з села, була несамостійна, ще й нею треба було опікувати ся. Почутє обовязку перед родиною наповняло гордістю душу шіснадцятилітнього хлопця і він відразу наче виріс. Хазяйство доручив тітці дуже компетентній в сій сфері, сестру повіз вчити ся, і літом вже як справжній господар, цікавив ся всім: і хлібом і рибою в ставку і садком і гайочком, товаром та коровами. Піддержував добрі відносини з селянами, які дуже його любили за його щирість, і мав приятелів поміж хлопцями. Читав з ними, співав.

В шостій клясі замість вчити ся, почав читати. Читанне будило нові думки, нові питання; і на сі питання знаходив відповідь в иньших книжках, які в свою чергу будили нові питання. І так стало ся, що ще кілька товаришів цікавили ся книжками. Почали всі разом читати і ділити ся думками. Павло відразу заняв визначне місце в гуртку силою своєї багатої індівідуальности і ентузіязму, який вносив в сі наукові занятя. І заразом з ним в гуртку укріпив ся той дух стихійної національної свідомости, який в короткий час змусив товаришів вернути ся до матерньої мови, яку потрохи забували, і з любовю відшукувати своїх національних скарбів в літературі. Швидко на столику кімнати, де провадили ся занятя гуртка, зявив ся „Кобзар“ Шевченка і по близшім знайомстві з ним став евангелієм гуртка. Розуміть ся, відповіди на всї численні питання доводило ся молоди шукати в російських книжках та чужоземних, перекладених на російську мову — де-ж була тоді українська наука та публіцистика? — але поринули всею душею в українську поезію, захоплюючись горожанськими мотивами та сатирами й лірикою.

Була тенденція в гуртку і говорити по українськи завсігди; але важко було додержати сього в наукових діскусіях, і все переходило ся на російську мову. Розїхавшись на вакації перепи-

Generated on 2015-08-08 05:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сували ся між собою теж по українськи, хоч часто-густо з великою бідою. Один Павло Шеремет писав по українськи гладко й легко, хоч і уживав закінчення так, як вони вимовляють ся: „хочетця, держиця".

Коли Павло Шеремет був в восьмій клясї, його увагу звернули на себе троє хлопців з шостої кляси: Микола Галайда, Остап Кононюк і Кость Мироненко. Всї вони ранїйше були найкрасші учнї, але вступивши до шостої кляси, стали майже останнїми. Закинули підручники, які і так уже досить довго забивали їм голови, і шукали більше пожиточної та свїжої духової страви. Складав ся у них невеличкий гурток, питали за книжками у товаришів восьмої кляси. Шеремет дуже зацїкавив ся шостикласниками і почав керувати їх занятями, впливаючи на них

Микола Галайда і Кость Мироненко походили з бюрократії, один з вищих її верств (як на повіт), другий — з дрібнїйших. Як той, так і другий дитячі роки прожили в містї, українську мову чули тільки від слуг і якось не задумували ся самі над сими питаннями національного характеру. Дитинство Костя, дуже важке й сумне в численній бідній неосвіченій родинї, зробило з нього мовчазного, замкнутого в собі хлопчика. І тільки веселий, щирий, випещений в родинї Микола знайшов шлях до його серця, і вони зблизили ся. Разом вчили ся і разом почали читати. Їх цїкавили фільософські питання, глибокі й незбагнені: питання про дух, про матерію, про житє, про справедливість, про любов, про мораль шарпали їх юні душі, ледве тільки вони переступили шіснадцяту весну. І тільки Остап Кононюк, що перевів ся в шосту клясу з якоїсь ґімназії на Київщинї і зразу заприятелював з ними, познайомив їх з Кобзарем, з Руданським, Грінченком, з своїми думками і мріями про рідну країну — і „фільософи" зацїкавились і захопились.

Остап Кононюк був син селянина з Київщини. І сїм років російської ґімназії, в якій так нївелїрують ся індівідуальности, не підігнали його під мірку пересїчного учня. Він лишив ся наївною, чулою дитиною рідних ланів, де йому колись журливу пісню співав струмочок і де разом з тим в його душі складали ся враження з селянського життя: спродаж останньої корови у бідного господаря, що немає чим заплатити податку, крики і лайка урядника і покірливо зїгнуті спини безотвітних рабів і т. п. Тужив він, коли під впливом сїльського вчителя віддали його до ґімназії, за своєю ненькою, що співала йому своїм тихим голосом ріжних пісень, що все приговорювала, як приїздив на вакації „вчи ся, вчи

Generated on 2015-08-08 05:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ся, синочку може й нам від того краще буде". А пізнїйше, то й тяжко йому було вертати ся у село, де було стільки горя і злиднїв. І говорив сам собі у відповідь на слова матери: „треба, треба, щоб вам краще було".

Розуміють ся, що рідна мова все була близша й милїйша, нїж та, на якій вчив ся. І коли якось на вакаціях Остапови до рук попав Кобзар, подарований йому сином сїльського попа, семінаристом, його наївні очі широко розкрили ся і душа впивала жадібно ті мельодії, що ховали ся за красою слів. „Се-ж наш поет!"— гукнув він у-голос, хоч в ту хвилю був сам у хатї. І багато перед ним виявило ся з минувшини народу, з його історії, його нещасливої долї. Такий був втїшений читаючи „Кобзаря", немов би приятеля щирого знайшов. Але не мав приятелїв, аж доки не стрів ся з Миколою та Костем. Зєднала їх обопільна симпатія і почали втрьох читати. Остап виливав перед товаришами свої думки, свої мрії і деклямував, натхнений, Шевченка і все Шевченка.

— Ну що, гарно, товариші, гарно?

— Еге, — тихо відповідали Микола і Кость.

— Ще хочете?

— Ще, кажи ще, — і жадібно ловили слова поета. Коли-ж часом Микола і Кость заведуть дїскусію, він сидить мовчки і слухає.

— Нї, ось ти менї скажи, Костю, як ми можемо вимагати від людини, щоб вона не була тим, чим вона є? Ну — людина лиха, багато поганого робить окремим індівідуумам і суспільности, але-ж людина не винна того, що вона так лиха, а не добра. Наслїдственність, окружаюча обстановка, всї внїшні впливи, яким подвергаєть ся людина, роблять її такою, як вона є. І, значить, людину не можна судити за лихі її вчинки. А при тім ми вважаємо, що людина свобідна і робить все по свобідній волї. Та де-ж та свобідна воля, коли кожна думка людини, кожний її крок залежить від її індівідуальности, від того, що вона народила ся в таку то епоху в такій то родинї, вихована такими то людьми.

— То ти хочеш сказати, що приймаєш детермінїзм? — перервав його Кость.

— Та я нїчого ще не приймаю зараз, а хочу розібрати ся у всїм.

— Ну й фільософи, — реготав ся Остап. — З вами можна розум загубити.

Але він пильно читав всїлякі критичні статї, популярні з поля суспільних наук і природничих.

— Ну, від сих книжок і порозумнїйшати можна, — казав він, —

Generated on 2015-08-08 05:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ось тільки я тих ваших високих сфер не признаю. Бачили село? Жили там? От, вчись і працюй! Багато там є праці!

Сих троє приятелів по свому розвитку й начитаности могли стати на рівні з Павлом Шереметом, і він перетягнув їх у свій гурток. Отже тут, в спільній розмові та духовній праці близько зійшли ся всі четверо, впливаючи один на одного. На „фільозофів", Миколу та Костя вплив стихійних Українців — Павла, сього нащадка запорожців, сильного духом, відважного, хоч і мягкої вдачі, з його епічним та лїричним патріотизмом, і Остапа з його активним патріотизмом, викликаним жалем до рідного вбогого села, потім і до шїлого рідного краю і зміцненим поезіями Шевченка, — сей вплив зробив те, що вони стали „свідомими" Українцями.

„Ми демократи" — любили говорити про себе сї юнаки; і з сим понятем звязувались у них бажання добробуту народови, рівности всїх, осудженнє багацтва і грубої сили, мрія про свобідну, горду людину.

„Ми Українці", — говорили про себе сї юнаки, і дїйсно почували себе Українцями, хоч тільки неясні, нефоремні ідеали звязували ся в них з сим „ми Українці". Але що більше вчитували ся вони в Шевченка, що більше вглубляли ся в його, все більш певний і закінчений ставав їх ідеал полїтичний. На нашій—не своїй землї..." „Світе тихий, краю милий, моя Україно..." і инші — багато було сих місць в поезіях Шевченка, які запалювали серця юнаків любовю до рідного краю і бажаннєм вирвати його з неволї. І дух критицизму робив з сього самі радикальні висновки.

Ся молодь перейнята була українською національною ідеєю, розвивала її в глибину й ширину і послїдовно довела її до ідеалу самостійної України з своєю культурою, пануючою мовою, школами і т. п.

— З гетьманом чи без? — поцїкавив ся Остап, коли Микола „науково" доводив прінціп „самостійної України".

— Та вже можна без гетьмана.

— Шкода, а то-б наш Павло Шеремет—чистий гетьман, — сказав Остап вказуючи на Павла, що саме вдягнений був в чумарку.

— Та се правда. Йому лише коня та шаблюку — і хоч зараз в запорожську Сїч—згодив ся Кось. І справдї, Павло в українському вбраннї був надзвичайно характерним потомком козаків. До його високої могутньої постати так пристала синя чумарка, а з під смушевої шапки дивило ся трошечки довгасте лице з тонким носом, невеличкими ще вусами, орлиним поглядом синїх очей, в яких часто-густо сяли вогники гумору.

Generated on 2015-08-08 05:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Павло того-ж року скінчив ґімназію і поїхав в К. до університету. Трох його товаришів ще два роки зоставали ся в ґімназії і керували гуртком, ширячи свої ідеали. Багато книжок було прочитано, багато діскусій переведено. Микола й Кость перейшли нарештї від своїх „етік“ та „естетік“, на які накинули ся були після крізісу релїґійних сумнївів, — до історії лїтератур, до історії розумового розвою Европи, до історії французької революції.

Укладали ся теорії, розбивали ся, знов укладали ся нові і утворював ся нарештї певний світогляд.

І з багатим запасом теорій, плянів, надїй, з душею, повною огню та енерґії, з серцем, вщерть повним любови до світу та людей вступили сї троє в житє, де чекала їх праця, в житє, в яке два роки тому вже вступив Павло і міг подїлити ся з ними своїм досвідом.

XXIV.

Надя й Павло їхали до вязниці. Треба було де-які речи одвезти Василеви й товаришам Павла.

— Хіба нам сею дорогою їхати? — запитала Надя.

— Сею; я й забув вам сказати, що з „арестанських рот“ їх вчора в вечері перевели на „дачі“. Оттуди ми й їдемо.

— Дачі? — здивовано перепитала Надя.

— Дачі. Тільки тепер ще не сезон. Ну, та щож робити? Раннї дачники. От я був справжнїм дачником, в маю сидів. Гарне повітре, кваєвид, поле, травиця.

Надя тільки мовчки глянула на Павла, здивована, що так жартує.

— Та не так там страшно, як здаєть ся. Є й там люде.

Звернули вони вже в бік від міста і назустріч їм висока камяна будівля дивила ся своїми порожнїми мертвими очима.

Зупинили ся і злїзли біля входу в подвірє.

Цїла валка людей тїснила ся біля першої брами. Тут були переважно жінки, матери, сестри, дружини, наречені — і пишно, багато вбрані і просто, бідно. Було кілька студентів, робітників. Всї вони розмовляли між собою немов давні знайомі, і один робітник з виснаженим обличєм семітського типу, без пальто, поясняв схилившись до вродливої повновидої пані в оксамітовім футрі:

— Ось скоро відчинять браму і покличуть, а поки що треба тут чекати. Тут вже нїчого не зробиш, тут всї рівні.

Пані зітхнула і зсунула нетерпляче плечима.

— Довго ще нам тут на морозї стоять? Пора давно впустити. Які неввічливі сї тюремщики!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Надя йшла за Павлом, який розсовував публїку, прямуючи до фірточки в брамі.

— Не пускають, колеґа, — зауважив один з студентів.

— Не пускають? Та може пустять... я тут секрет один знаю,— добродушно всміхнув ся Павло.

Він постукав. Відчинила ся фіртка і виглянуло товсте бородате обличє.

— Се Петро Цербер, — шепнув Павло Надї.

— Хто стука? — сердито гукнув Цербер.

Але вмить обличє його освітило ся радісним здивованнем, і він з Цербера став звичайним добродушним мужиком.

— Павло Іванович! І ви до нас?

— Тільки в гості, а не на жительство... От, Петре, пустїть нас, тут треба де що передати.

— Не приказано нїкого пускать.

— На хвилиночку пустїть, ми скоро вийдемо.

— Ну йдїть, але будьте тихо.

Павло переступив поріг.

— Пожалуйте, баришня, — придержуючи фіртку пропустив Надю Петро Цербер і моментально засунув засов, бо й решта публики хотїла послїдувать гарному прикладу.

— Безобразіе, — гукнула панї в оксамітовім футрі.

— Думав, що хоч тут всї рівні, але і тут проізвол, — обурював ся виснажений робітник.

— Сказав колеґа, що секрет знає... Який же тут секрет, справдї? — дивував ся один з студентів.

— Знайомство... се багато значить, — одповіла молоденька кучерява, чорнява дївчина, сумно поглядаючи на браму. — По знайомству пустив...

— Та тут знайомство певне можна за грошї купити,—обізвав ся студент.

— А й справдї, — залунали жіночі голоси, — кілька пань почали грюкати у фіртку.

Зявив ся знов Цербер; але він був невмолимий. Кілька півруб лїзло йому просто у величезну долоню, але він вертав їх назад і казав:

— Не можна. Не можна. А вашого я не хочу, — візьміть назад.

І грюкнув засовом.

— То справдї колеґа знає секрет,—почуло ся в ґрупі студентів.

А Надя й Павло опинили ся, коли їх впустив Петро Цербер,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в якійсь напів-темній клітці, без вікон, сажнів три завдожки, яка кінчала ся знов брамою, за якою вже починало ся подвіре, де гуляли вязні.

— Тільки будьте тихо, — приклавши пальця до губів, — казав Цербер. — А передачу покладіть на стіл; прийде діжурний, забере. Там написано кому?

— Написано. Тут де що моїм товаришам, яких недавно забрали, а отсе — нареченому сеї панночки.

— Новим, еге? Сьогодня, Павле Івановичу, в ночи привели їх багато із „рот". Баришень багато-багато. Цілу ніч по камерах розводили.

— Се вони тут гуляють? — роблено-байдуже спитав Павло, вказуючи на браму.

— Еге, чуєте, як їм там весело, — добродушно всміхнув ся Петро Цербер.

Але в сю хвилю грюканнє у фіртку одірвало його від розмови.

Поки він сперечав ся з панями біля фіртки, Павло гукнув в в щілину деревляної брами: колеґа.

Чутно було, як хтось припинив кроки за брамою і прислухаєть ся.

— Колеґа, — голоснійше гукнув Павло, — там є Бацієвський?

— Є, зараз покличу.

За хвилю хтось постукав злегенька по той бік брами.

— Хто мене кличе? Ти, Павло?

— А тож! Здоров товаришу!

— Здоров! Що нового на волі?

В сю хвилю Цербер повернувшись від фіртки помітив непорядки.

— Паничу, не можна переговорювати ся.

Павло махнув рукою і ще сказав кілька слів товаришу.

Але Цербер благав Надю вийти, вказуючи на двері до контори, з яких певно хтось виходив.

Надя взяла Павла за руку; а він ще гукнув:

— Скажи Микитї, що я прийшов і Петровському, що Надя тут. Але Надя все тягла його, а Петро Цербер відсунув вже засов фіртки і докірливо шептав: ах паничу, паничу! ось пускай їх.

Непомітно монета разом з запискою перейшла в длань Петра Цербера. Відчинила ся фіртка, і вони вийшли на свіже повітре, за браму, юрба біля якої ще побільшила ся.

За хвилю розчинила ся широко фіртка і вийшов „помішник".

— Хто з передачами, заходьте, — гукнув він; і по черзі пере-

Generated on 2015-08-08 05:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ступали всї високий поріг тюремної брами і опинили ся в клїтцї, де вже було кілька надзирателїв.

Двоє оглядали все, що передавало ся, а иньших двоє розносили по камерах.

Краяли ся хлїб, ковбаси; пиріжки перерізали ся на двоє. Перед слоїками з конфітурою стояли нерішучо надзирателї. Помішник сказав „давай“, взяв слоїк, пішов до фіртки і дивив ся на світ. Не знайшов нїчого крамольного.

— Однеси, — сказав надзирателеви.

Розпорували ся ковдри, пальта, підшивки в убраннях. Ся процедура довго тягла ся.

За брамою у внутрішнім подвірю зібрали ся вязнї; вони прислухали ся до голосів публики, бажаючи почути знайомий. А коли розчиняла ся фіртка у внутрішнїй двір, щоб пропустити надзирателїв з „передачою“, вязнї юрбою тїснили ся ближче, щоб в той мент, як відчинено на хвильку фіртку, глянути на публику і може знайти в юрбі рідне, дороге обличє.

Одним з ближчих стояв Василь, і кожний раз, як розчиняла ся фіртка, Надя його бачила, і він усміхав ся їй. Павло робив якісь знаки своїм товаришам, багато з публики посилало усмішки й поцїлунки своїм близьким, відшуканим в юрбі, але нїхто не розмовляв, боячи ся втеряти і се мовчазне побаченнє. І справді, помішник не звертав уваги на міміку, але розмова, навіть слово „драстуй“ викликало його невдоволеннє.

Скінчило ся. Останню передачу, пошматковану, порізану, пошарпану віднесено. Постоявши трохи, нїби чекаючи ще чогось, юрба почала розходити ся.

Де хто пробував завязати з Петром-Цербером дипльоматичні переговори, вказуючи на браму, за якою були вязнї і все щось витягаючи з кешенї та всовуючи в руку сторожа.

Але Цербер був непохитний.

— Виходьте, виходьте, панове, представленнє скінчило ся,—гукав він випроважуючи публику.

Павло з Надею й собі вийшли.

— Чому сей сторож такий неприступний для всїх, для вас все робить з охотою?—спитала Надя Павла.

— Бачте, тут так не можна, як де хто з публики робив — совати йому гроші тай край. Треба, щоб сторож добре знав, з ким має дїло, щоб певний був, що його не видадуть. Тут орґанїзація потрібна, і вона в нас є. І листи ми пересилаємо і ще де що; беруть добрі гроші сторожі з нас, але разом з тим мають довірє до

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нас, знають, що не зрадимо їх. А отсей Петро-Цербер, він ще й особисту симпатію до мене має. Як сидів я „на дачі", то швидко з ним зблизив ся, і він дуже привязав ся до мене. Як співав я вечорами на весні за ґратами сидючи, то він аж плакав — казали менї. „За душу ви мене берете, паничу",—сам говорив менї.

— Ви, справдї, так співаєте?—зацїкавилась Надя.

— Співаю трохи. Ось, хочете послухати, ходїм до мене. Певне що де-хто прийде з товаришів. Ви не обідали? Та вже й пізно,— казав він витягуючи годинника. Пята незабаром. Ходїм, зладимо вечерю, хазяйка може й млинцїв напече, масницї ж тепер...

— Я можу піти, як ви маєте час...

— Чи маю час? Я ж його багато маю. Се тільки Микола та Кость і Остап ганяють мов божевільні: то технїка, то практика, то бумажки виготовить треба, то заняти ся з робітниками, то на листи відповідати... от, конспірація одним словом.

— А ви ж що робите?—здивовано запитала Надя, якій здавало ся, що власне Павло був душею того гуртка, що тодї бачила у нього; і що він сам захоплений працею.

— Що я роблю?—сказав Павло усміхаючи ся.—Та нїчого не роблю, хіба що співаю та горілку пю. Нї,—змінив він жартовливий тон на серіозний,—я таки нїчого не роблю, чи зледащів, чи спочиваю, чи ще що.,. Ось, як приїхав я був до К., такий був запальний, як тепер мої товариші і все бігав... Але мало чого зробив. І коли мене посадили, то менї аж соромно було, що мене, зовсїм невизначного, який нїчого великого не зробив, посадили за „полїтику". Але нїчого, там я мав час почитати, подумати, та й тепер я отсе мабуть все думаю... Так, думаю... І додумав ся я до того, що треба, як знов мене посадять, то вже щоб було бодай за що... щоб таке щось зробити, щоб не соромно було сидїти. От чекаю весни, лїта, поїду на хутір, тодї... Ну, годї вже про се. Прийдемо до мене, і заспіваю я вам, — круто повернув розмову Павло.

Коли увійшли вони до Павлової кімнати, не пізнала Надя її. Чиста, причепурена, вона анї трішки не нагадувала того „шинку", який Надя вчора бачила. Карточки і портрети письменників висїли вже всї на місцях. Скриня й софа застелені були плахтами; книжки й папери лежали в порядку на двох столах і полицях. Ясна, весела хата була, і весело було в неї входити.

Павло пішов до хазяйки про вечерю і самовар поговорити, а Надя розглядала хату, портрети, книжки.

Прийшов Павло, взяв бандуру і почав співати. Голос в нього

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

був невеликий, але мягкий, приємний, душу хвилював. І пісні віспівав все сумні, українські з великим почутєм і захопленнєм.

Співав він Наді: „Де ти бродиш моя доле". „Ой у полі три кирниченьки", „Така її доля".

— Мир вам,—зявив ся раптом на порозі Остап, що жив тепер з Павлом укупі,—і я до вас. Драстуйте,—підійшов він до Наді.— Ну що благополучно передали?—свобідно і просто заговорив він як добрий знайомий. Потім сів і слухав.

— Ех, чорт забирай! — підвів ся Павло, — співи співати, а млинців таки хочеть ся. Не обідали ми сьогодня з Надею,—пояснив він Остапови.

— Не знаєш, прийдуть сьогодня Аякси?—спитав Остап.

— Мабуть прийдуть; казали, заняті до шостої.

— Се так Остап кличе Миколу й Костя, — пояснив Павло Наді.

Вона сидїла втомлена, але не хотїло ся ще йти до дому. Чогось лякала ся вона тепер дома, сама у двох хатах, сама із своїми думками.

Вийшов Павло.

— А що, гарно бандурист наш співає, правда? — спитав Надю Остап.—Подобаєть ся він вам? Гарний він, ми його всї любимо, він нам, як батько; без нього ми — як тїло без душі, — сипав Остап.

Відповідаючи Надя розглядала того, хто вчора був „мертвим тїлом" в сїй хатї на ліжку.

Увійшов Павло, і за хвилю служниця принесла посуд, ріжні наїдки, горілку і нарештї самовар.

— Ну, прошу ж до столу,—сказав Павло.

Що-йно всї сїли і взяли ся до млинців, щось загрюкало у двері.

— Можна, можна,—гукнув Павло.

Зявила ся присадкувата, кремезна постать Миколи, за нею високий, струнký Кость.

— Ну, от і гаразд, мерщій до гурту!

Остап посунув ся даючи місце Аяксам.

— Ми, здаєть ся, знайомі, — нерішуче підійшов до Наді Микола.

Вона мовчки простягла руку йому і Костеви.

— Здаєть ся...—повторив Остап,—і в ясних очах його застрибали веселі вогники.—От ти вчора і до дому сам дійшов, а не памятаєш... „здаєть ся". А Кость, знаєте, — звернув ся він вже до

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 05:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Надї,—прокинувсь вчора—я вже сижу—та й каже: „що воно таке, чи то менї приснило ся, чи то насправжки було, що якась панночка була тут в хатї. А як справдї була? От соромно!

Гарне принадне смагляве обличе Костя зайняло ся полумєм; він несміливо зиркнув на Надю, і очі його, глибокі, чорні, прекрасні очі стріли ся з її поглядом.

— А ви меньше балакайте, а більше їжте, бо... бо я мовчу та все їм,—обізвав ся Павло.

Повечерявши та напившись чаю Павло сїв на ліжку, знов взяв бандуру і заспівав. Решта слухали, часом тихо переговорюючись. Остап сидїв з Надею на софі; Микола й Кость на стільцях біля стїнки.

— А що ви робите тепер?—раптом спитав Остап Надю.

Павло, який не співав тої хвилї, а підбирав мельодії на струнах, розсміяв ся і кинув бандуру.

— Пізнаю Остапа: кожної хвилї на кожнім місцї умовленієм душ людських займаєть ся. Се він хоче вас, Надю, уловити в свої сїти. Ось ви скажіть тільки йому, що нїчого не робите, от скажіть.

— Та таки поки нїчого не роблю,—відповіла Надя.

— А ми, бачте, працюємо тепер як воли і то не вправляємось,— сказав Остап і звернув ся до Костя.

— Хмаро, скінчили сьогодня все?

— Нї, не встигли; нам тільки до шестої можна там працювати.

— А як би вам ще одну людину. От, Надю, як ви маєте час і як ласка ваша, то поможіть нам. Три години що дня нам віддавайте, а працювати навчить вас Кость, не мудра се штука.

Всї з цїкавістю дивили ся на Надю.

— Я можу,—почервонївши вимовила вона нї на кого не дивлячись.

— Ну й гаразд, — привітно глянув на неї Остап, — тепер ви наша. І не прогнїваєте ся, як доведеть ся „на дачі“ потрапити.

— Нї, не прогнїваю ся.

Встала Надя.

— Тепер я вже піду,—звернула ся вона до Павла. У вівторок я знов їду „на дачі“, кажучи вашим терміном.

— Може й я з вами поїду, та й зараз я вас проведу,—підвів ся Павло і простяг руку по шапку.

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ні, я сама піду; не люблю, щоб мене провожали,—спротивила ся Надя.

— Як наше не влад, ми з ним назад,—згодив ся Павло, почувши рішучі ноти в голосї Надї.

— Ось вам адреса,—всунув їй в руку паперчик Остап, вивчіть і спаліть. Позавтра, в третій годині.

Попрощала ся Надя і коли озирнула ся на порозї, очі її раптом зустріли ся з гарячим поглядом глибоких очей Костя.

— Жіноча самостійність, — добродушно всміхнув ся Павло, коли товариші лишили ся самі. „Не люблю, щоб мене провожали".

— Т-так... Я вдоволений з сьогодняшнього вечора, тепер певне все скінчимо, що треба. Ти Павле, її добре знаєш, сю дівчину? Я сам чув про неї від її товаришів з ученичого гуртка.

— Я ж тобі розповідав ще сьогодня ранком про неї. Гарна дівчина. Треба тільки навчити її конспірації, дитина ще. Займала ся грамотою з робітниками, вповнї свідома, та щось за своїм Василем світу не бачила.

При останнїх словах Кость підняв голову і глянув на Павла; хотїв щось спитати, але тільки зсунув брови і повернув ся до вікна.

— І яка вам охота, товариші, — заговорив Микола, — приймати баб до нашої роботи? Я завсїгди проти сього. Скільки вже охочих було — тільки бери... але ми не хотїли.

— Протестую проти твоєї манєри говорити про жінок, — мягко зауважив Павло.

— То були „баби", говорячи твоїм вульґарним терміном, любий мій Микола, а се жінка, і тих не можна було брати, а сю і попрохати можна...

— Дивіть ся, Остап — жіночий лицар... ха-ха-ха... — зареготав ся Микола.

— Начитав ся там ріжних Шопенгауерів, а далї свого носа не бачиш .. Надя — товариш наш, розумієш? Та тобі меньше доведеть ся з нею справ мати, вона Костеви допомагатиме, а ти вже будеш забирати від них відозви та розвозити, швидче дїло буде.

— Можу закласти ся, що не вдасть ся їй від Костя й двох слів видобути, — не втихомирював ся Микола.

— І не треба, продуктивнїйша праця буде...

— „О женщини, женщини", сказав Шекспір і не помилив ся,— комічно вигукнув Павло.—Не встигла появити ся, і вже сї благородні юнаки готові посварити ся. От Кость не протестує проти нашествія іноплеменикїв, чи то пак жінок?

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кость байдуже махнув рукою, не повертаючись від вікна, в яке весь час дивив ся.

— В емпіреях, як звичайно, — показав на нього пальцем Остап.— То як, Миколо, по твому, чи то пак по Шопенгауеровському: „жінка,—істота з широкими стегнами і вузьким чолом? коротко і ясно, га? Ех, ви фільософи, фільософи..

„Коло млину, коло броду", — заспівав Павло раптом і весело задзвеніли струни бандури.

Дебатам рішуче був покладений кінець.

XXV.

Вернула ся Надя до дому, сіла в першій хаті так, що перед нею вирисовував ся стіл Василя, його книжки, й задумала ся.

Всього два дні минуло, як нема Василя з нею, а скільки вже вона пережила й бачила за сї дні нового. І наче не тужить без нього, непокоїть ся лише тим, що йому там недобре. А в її житті наче мало змінило ся на гірше.

Що ж би змінило ся? Чи не бувало так, що коли жив тут, біля неї, не бачила йога по кілька днів, хоч розділяли їх тільки двері, а не ґрати вязниці. Чи не було так, що вона, коли їй так хотїло ся йому в очі глянути, пригорнути ся в солодкім спочинку, не насмілювала ся підійти до нього, відібрати перо, жартовливо усміхнути ся і усісти ся на колінах. Не насмілювала ся, бо зустріла-б невдоволений погляд, нетерплячий рух, і на ласку свою мала-б відповідь: чого ж, Надю? люблю тебе, знаєш, але не заважай мені. Я ж такий занятий.

Так, він був занятий, і се нїчого.

Але ж „не заважай менї"... А їй так треба було нїжности, душевної нїжности.

Як би він не поринав всею істотою у ту працю, як би й для неї в його душі місце лишало ся, як би він рвав ся до неї, як вона до нього...

Помагала йому часом; але він перехоплюючи її закохані погляди сердив ся, і небезпечно їй було навіть поцїлувати його. А колись те все було: і занятя і поцїлунки, все разом. Правда, тодї може переважали поцїлунки, книжки часто-густо летїли під стіл... але але... тодї все-таки було краще.

Отак сновигали думки й спомини в Надїній голові. Але уявляла, як „йому" там недобре і забувала про себе, про свою муку від невповнї розділеного почутя. Сидїла думкою біля коханого, голубила його, пригортала голову його до своїх грудей і нїжно-нїжно цїлувала.

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І чуло ся їй: „моя сестра, моя кохана, ти менї багато дала щастя, дай же його ще".

„Дам ще, буду давати", співала Надіна душа. „Ти ж мій рідний, всею душею віддала ся тобі, бо люблю. І мушу все бути з тобою, оберігати тебе".

Надя заснула з іменем Василя на устах.

Другого дня Надя ідучи з обіду зустріла молоду стрункy дівчину в чорнім, що йшла задумана дивлючись в землю.

— Катре, — гукнула радісно Надя і схопила її за руку.

Сині очі глянули на Надю; знайоме, миле, трохи змарнїле обличе.

— Надю, Надюню, се ти, — скрикнула Катря і розцїлувала ся з приятелькою. — Яка я вдоволена, що бачу тебе; йшла зараз власне тебе шукати.

— Люба моя Катрусю, — шептала схвильовано Надя. — Але звідки ти взяла ся і чому йшла так замисливши сь.

— Я тільки вчора приїхала з дому. Мене ж були вислали до батьків під опіку після *того*, знаєш? Тепер вже дозволили тут жити, от я й приїхала... музики вчити ся. Житиму у тьотї Манї, знаєш? хоч і бонтонно в неї дуже, за те конспіративно й вигідно менї: окремий вхід, окрема кімната, ти ж, правда, знаєш...

— Ходім до мене, Катрусю, там і поговоримо.

— Ходім, розуміть ся... А як же ти живеш? чи зручно йти до тебе? може неконспіративно?

— Не бій ся, менї все се не страшно... Я теж дещо пережила.

— Скільки нам треба одна одній розповісти, Надю! Як багато я маю сказати тобі. Два роки ми не бачили ся... Скільки пережито, скільки передумано на самотї! І я виросла, почуваю, що виросла. Але стрівай, — раптом зупинила ся Катря, — нї, попереду ми таки до мене підем, се буде більш конспіративно. А потім, як ти все розповіси менї, побачу, чи зручно, щоб я до тебе ходила.

— Ой, яка ти стала обережна!

— Для тебе ж, моє серце, для тебе, менї нїчого бояти ся. Мене все одно знають уже. А тебе треба оберігати. Не смій ся, ти ще недосвідна. Ось я тобі такі речи розповім... Але яка вдоволена, що тебе бачу, моя ти Надю. Перемінила ся ти.. — казала Катря, вдивляючись уважно в обличе Надї. — Така якась чудна стала. Меньше вже на хлопця, що бігав босий, з веслами в руках на Рось?

— Памятаю, — усміхнула ся Надя. — А як же там тобі було тепер жити, гарно?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Нїчого-б. Та коли ж сюди рвала ся, до праці... Ага, ось ми й пришли вже.

Вони увійшли в браму чотирьохповерхового дому, пройшли подвірем до флїґеля. Тут повернули до бокового ґанку і відчинивши двері опинили ся в корідорчику. В кінцї його була Катрина кімната, а другі двері вели в прихожу, за якою починали ся кімнати тьотї Манї.

(Далї буде).

Л. С.-Ч.

Я йшла вночі і геть за мною
Стелив ся смуток мов туман,
Ми йшли у-двох, у-двох з нудьгою...
Шлях довгий був і скрізь за мною
Стелив ся смуток, мов туман...

——

А чорна нїч всю землю вкрила,
Все потонуло в чорній млї...
Моя душа згорнула крила,
Сама нудьга обваженїла
І тихо слалась по землї...

——

А де-ж був ти? Поміж юрбою,
Де сміх лунав, мов океан,
Де сяла молодість красою,
Стояв ти сам і за тобою
Стелив ся смуток, мов туман.

О. ОЛ.

Я щось хотїв тобі сказати,
Але зустрів тебе й мовчу,
І все в думках кудись лечу,
Щоб т а м з тобою розмовляти.
Я мушу щось тобі сказати...

* * *

Ходїм туди!.. ходїм до гаю;
Там тихо-тихо, як ві снї...
Там всї мої слова, пісні,
Там все, що я забув, згадаю...
Я т у т — нїмий... Ходїм до гаю...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

АНДРІЙ НІКОВСЬКИЙ.

Наші потреби і нові журнали.

Недавно в ґазетї „Южная Заря“ Н. Новицький надрукував статтю під заголовком „Украинская литература и ея читатель“. Питанне зросту і розвитку лїтератури та її звязку з читачем автор зводить до питання про лїтературну мову, якому власне присвячена більша частина його статтї. Але часом торкаєть ся і змісту і сюжетів лїтературних творів з тим, щоб зітхнувши за ідеальною простотою золотого віку минувшини, винести рішучий осуд сучасному лїтературному прямованню.

Н. Новицький думає, що уміщені в першій книжцї нашого журналу огляди письменства за минулий рік, М. Євшана та мій, свідчать про хибні вимоги від лїтератури, з яким підходить до неї сучасна українська критика. „Вимоги сї не тільки не тотожні з тими вимогами, які звичайно ставлять читачі всїх в свїтї лїтератур, але й перебувають з останнїми в зовсїм ріжних площинах“,—каже Н. Новицький.

„Твори Винниченка, що їх читає і розуміє публика, підпадають під суворий розгляд; твори ж Лесї Українки „Камінний Господар“ і „Лїсова пісня“, „Пісня про Гайавату“ Олеся, поезії Чупринки й Филянського здобули найпохвальнїйші одзиви; а тим часом, можна запевне сказати, що останнї твори читатимуть тільки вибрані, — найбільше, 1500 чол. на всю Україну, — вся остання публика нїчого не зрозуміє в них“.

„В чому тут справа? А ось в чому: Могилянський пише під Каменського, Леся Українка під Байрона і Гавптмана, Олесь перекладає Льонґфело; Чупринка, Филянський та инші пишуть під російського інтелїґента взагалї... Всї ж вони разом домагають ся того, щоб поставити українську лїтературу на один рівень з лїтературою світовою“. (Розбивка Н. Новицького).

В теперішній кольосальній роботї українських письменників Новицький бачить саму дрібязкову завидущу „мыслишку“: „щоб і в нас таки, не гірш, як у людей“! На кожному кроцї—підгляданнє до сусїда, вічні сумнїви в своїх творчих силах, страх перед щирим, своїм, оригінальним... і переймання, переймання без кінця. Світові лїтератури всї оригінальні, всї вони виходять з життя, з здорового, потужного, повного творчих сил національного орґанїзму“.

В результатї таких наших ненормальних змагань являєть ся те, що українська лїтература лишаєть ся без читача, без широкої читательської маси, від імени якої промовляє п. Новицький. „Українська лїтература замість понижуючого її змагання дорівняти шляхом переймання

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 08:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з „великими“, повинна задовольнити сьому попитови, повинна дослухати ся до голосу української читательської маси“...

„Взагалї сей пишний аристократизм треба кинути (власне, змаганне до високостей людського духа і творчости). Маса не поженеть ся за тими дїтьми сонця, про яких говорить п. Ніковський, а повернеть ся в инший бік“.

Ми зумисне лишаємо без розгляду ту апольоґію книжки Нечуя-Левицького („Криве дзеркало української мови“), на яку наважив ся п. Новицький в своїй статтї, по-перше тому, що вже за-досить тої лїнґвістерії, в якій оборонцї І. Левицького покликають ся на його фільольоґічний авторитет — в дійсности-ж єсть тільки практика, може бути, і значний запас лексичного матеріялу, що зовсїм не становить наукових прикмет знання мови; друге—нас обходить питанне, тільки між иншим зачеплене п. Новицьким,—про зміст, відношенне письменника до сюжету, конструкцію поетичних творів та відношенне до читача, до публики.

Отже, в імени читательської маси, яка ніби то бажає тільки „Кобзаря“, „Енеїди“ та байок Глїбова, п. Новицький кличе нашу лїтературу до 60—70-х років, коли розцвіли таланти Шевченка, Марка Вовчка, Кулїша, Стороженка, а пізнїйше зявили ся Левицький, Старицький, Кропивницький. Се був розцвіт української лїтератури, перше—по кількости і силї тих письменників, які у нас тодї зявили ся, друге по самобутности й ориґінальности лїтературної творчости. Талан і велику по продуктивности роботу признає п. Новицький і теперішній нашій лїтературі,—чого ж їй власне бракує? А от, ориґінальности і тїсного звязку з масою читательською.

„Подражательность“, а значить і брак ориґінальности — се найбільша слабість сучасного художнього письменства,—така думка Н. Новицького і іже з ним; а з ним на нашу думку нема нїякої широкої маси, зате єсть ґрупа старіщого поколїння, вихованого на старих зразках нашого і особливо російського письменства та чимала ґрупа відсталих читачів—і з нашого українського і з загально-европейського боку. Але чи й справдї перейманнє такий великий гріх, чи може воно необхідна прикмета всякого культурного руху? Се тільки інертна й бездїяльна індивідуальність—одиниці чи народу,—може сконстатувати, що „у сусїда хата біла“, і віддати ся сумним переживанням тої свідомости; дїяльний стан духа народа примусить його побажати й собі побілити хату. Тільки шляхом переймання і поступає наперед культура европейських народів, але переймання і разом з тим самостійного перетворення позиченого для своїх потреб у форми зручні й відповідні для даної місцевости. Абсолютної ориґінальности нема на всьому протязї

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

життя людськости на землї: людина, почавши переймати від природи, тільки шляхом порівнання з „сусїдським“ доходила відносно вищих форм культури.

Але в культурному процесї єсть дві сторони, які істнують і виникають одночасно: разом з перейманнєм, підпаданнєм під вплив, виникає і процес відштовхування від иншої індивідуальности, бажанне в позичене внести прикмети свого розуму і волї, перетворити так, щоб позичене стало своїм і навіть мало схожим з первістним джерелом. І як що вже тримати ся на ґрунтї метафор, то се й буде бажанне, щоб своє „було не гірш, як у людей“. Так, щоб своє не було точною копією чужою, бо рабське перейманнє, як крайність сього зявища, не може бути корисним для людини, — але щоб було не згірш, як у инших.

А що ж таке „Енеїда“ Котляревського, якою коле очі сучасній лїтературі п. Новицький? А байки Глїбова? Чи не знайшов ся би і в кінцї XVIII віку відповідний п. Новицький, який закинув би Котляревському те, що він позичивши сюжет своєї „Енеїди“ навіть не з Верґілія, як раніше думали, а з третїх чи четвертих рук, з инших перелицьованих „Енеїд“,—що Котляревський тим самим уникає ориґінальних шляхів творчости і переймає від сусїда та ще таким складним шляхом—Верґілій—Скарон—Блюмауер—Осипов—Котельницький... А тим часом забутий і занедбаний всїми не Котляревський, а скілька посередних звен-письменників в сьому ланцюгови переймання. Найневигіднїйше місце займає Котляревський, але внїс він прикмети власної й свого народу ориґінальности — і всї міцно забули про переймання, навіть і Новицький, який так боїть ся запозичувань у сусїдів.

Е. Гребінка далеко ориґінальнїйший байкар, ніж Глїбов, якого ставить п. Новицький в приклад для теперішнїх письменників, а як раз Глїбов займає останнє місце в ланцюгу: Езоп—Федр—Ляфонтен—Крилов—Глїбов.

Чим, як не бажаннєм зробити ся „не гірш, як сусїди“, пояснити живий лїтературний рух 60-х років, видаванне часописи, збиранне наукових матеріялів? Очевидно було бажанне мати пресу, книжку, читача і науку, мистецтво, поезію — „як у людей“. І пізнїйше взяти хоча б Старицького — скільки він перекладав, переробляв і поетів сусїдської словесности і европейських, щоб ввести в нашу лїтературу мотиви свїтового письменства.

Під своїм, ориґінальним, непозиченим, мабуть п. Новицький розуміє побутовщину, мальованнє українського народнього життя, пісні, звичаїв то що, що панувало в нашій лїтературі в минулому столїттю, що було свого часу і гарним і своєчасним, а тепер виплодило ся, бо письменник український відчуває потребу вийти на ширші простори, бажає

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

більш творити, ніж малювати, знаючи, що чимало зроблено саме для пізнання українського народу, власне простонароддя, попередними поколінями. Коли Леся Українка обробляє сюжет Дон-Жуана („Камінний Господар") або оповіданнє про Тристана й Ізольду, то певно її цікавить проблєма сформулова в якомусь із відомих в світовій літературі сюжетів і авторка певно почуває, що не легко буде їй знайти в українському житті відповідний для її цілей матеріял. Щож робити письменникови, щоб бути доступним мітичній читательській масі? Шукати в українському життю матеріял для проблєми, чи одягти Тристана, Ізольду, Фавста, Дон-Жуана в українське національне вбранне, чи Перерепенків і Довгочхунів примусити змагати ся про дві природи в людині, коли їм доступна тільки одна? Люде, що бажають, щоб українство мало прикмети тільки своєрідні українські, але було позбавлене загально людських, твердять, ніби—„краще своє латане, ніж чуже хапане", але з такими прінціпами завше будемо ходити в лахах і з них ніколи не вийдемо. Звичайно і лахи мають в собі деяку мальовничість, та в тому мало відради. Разом з тим, ні в якім разї не можна згодити ся з тим, що в сучасному українському житті без розбору і розваги хапають ся люде до всього чужого, не на нашу міру робленого.

Отже характернійшою прикметою поглядів п. Новицького буде відсталість, нерозумінне того, що сучасна українська література єсть льогічний наслїдок всїєї попередньої продукції, що виросла вона на ґрунті збудованому тими поколінями, до світогляду яких запрошує він вернути ся. Так само і І. Левицький „auream aetatem" бачить в своїй молодости, забуваючи те, що він свого часу, хоч і несмілим, а у всякім разї був новатором. Відси і та основна помилка українофільства, що національне українське повинно мати якийсь виключний характер, який визначуєть ся етноґрафічним побутом, а все загально-людське можна приймати і в тих формах, в які його перетворила пануюча в державі нація.

Так міняють ся часи, так змінюють ся погляди людські, і те, що в устах п. Новицького звучить докором для сучасности, те для нас являєть ся ясним і необхідним лозунґом, а власне: „щоб поставити українську літературу на один рівень з літературою світовою".

І се бажанне знати не тільки в художному письменстві, його вчуєте і побачите у всїх проявах сучасного українського культурного життя. Для п. Новицького правідним прінціпом в наших ініціативах являєть ся задоволенне попиту. Єсть, мовляв, широка маса, публика, яка хотїла би трошки почитати, трошки поробити, трохи розважитись,—і все те, не сушивши собі голови, не завдаючи собі клопоту з вивченнєм літератур-

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ної мови—досить вже вчили російської по школах, а українська повинна бути зрозумілою вся само собою, наше рідне українське само повинно входити без труднощів в людину,—не гаючи часу на поширенне своєї освіти для розуміння творчости. Все повинно бути легким, доступним, зрозумілим, простим, навіть простацьким,—словом, „малоросійським". І серед наших земляків величезна сила єсть т а к и х наших прихильників, які хотїли би мати своє українство при боцї, щоб і совісти не мулило покинуте рідне, а разом з тим, щоб і з широкої російської стежки не звертати: легко, приємно, зручно, ориґінально і совість спокійна. Такому попитови має задовольняти українська лїтература? Ся думка, особливо для мрійників, досить приваблива. От, наприклад, д. С. Пригара в своїй брошурі „Од романтики до реалїзму" і пропонує ошукати заблудшу отару українську: почати з „малоросійства", потурати чудацьким думкам про українську справу, а тим часом потроху підсипати в „малоросійство" все більші й більші дози українства. Україна спасеть ся і все буде гаразд.

А житте і здорова думка кажуть, що тепер иншої ради нема, як задовольняти потребам нашого громадянства, нехай би воно зараз було таке нечисленне, як його чомусь визначив п. Новицький. Задовольняти попитови, значить йти на манівцї комерційного підприємства, потураючи обивательським смакам, а не виховуючи їх. Свідомість п о т р е б и керує нашими громадськими підприємствами; наші періодичні видання шукають не мас, а певних і свідомих читачів, з яких виробив ся би український дїйсно культурний осередок. Кількість тут грає виключно ту ролю, аби оплатило ся виданне, хоч і се не завше буває достижиме. Від якости, від культурного рівеня нечисленного українського осередку залежить і прихід і привернення тих мас, які тепер тільки поверховно знайомі з Котляревським та Глїбовим.

Ідучи слїдом за п. Новицьким прийшло ся б неґативно подивити ся на появу нових українських журналів та ще такого типу, як „Дзвін" чи „Вістник культури і життя" Г. Хоткевича: мова їх лїтературна „з галичанщиною", питання розглядають ся фахові, як у сусїдів в спеціяльних виданнях. А тим часом, ясно, що поява нових українських журналів підказана самим життєм. І цїкаво те, що не мало часу вже минулого з того часу, як перестав виходити марксівський український тижневик „Слово", писаний мовою популярною, ведений для простої публики, серед якої він мав певні кола читачів; одначе потреби громадянства очевидно підказали орґанїзаторам „Д з в о н а" не тип популярного тижневика, але місячника, з широкою проґрамою, де питання проґрамові, тактичні, орґанїзаційні майже не забирають місця, а зате містять ся добрі ілюстрації, репродукції з творів мистецтва, почесне місце

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

займає белетристика, в відділі рецензій спеціяльні присуди на ілюстрації до байок Глібова—словом, невеликий місячник для інтеліґенції, яка належить до марксівського напрямку, з відповідним для її світогляду матеріялом.

В перших двох книжках „Дзвону“ бачимо гарно підібрану белетристику, яка не має в собі нічого тенденційного чи аґітаційного в відомім напрямку, але разом з тим не порушує звичайно і цільности марксівського світогляду. Маємо твори М. Вороного—„Співи старого міста“, Гр. Чупринки—поезії і драматичний етюд „Самогубець“ (хотіло ся б, щоб се була не перша спроба Гр. Чупринки, але щоб письменник ще робив в сьому роді), поезії В. Тарноградського, Хр. Алчевської, Олени Журливої, О. Жихаренка.

Леся Українка дала для першої книжки драматичний етюд „Айша та Мохаммед“, В. Винниченко — „Олаф Стефензон“ — річ витриману, оброблену і сильну, Ю. Сірий дві новельки з циклю „Улиця“; в другій книжці — кінець „Олафа Стефензона“ і гарне оповіданне Н. Романович „Будиночок над кручею“.

Звертають на себе увагу статті А. Луначарського та Г. Алексинського, відомих дїячів серед російського суспільства, які очевидно визнають за українським національним рухом щось таке живе й приваблююче, що не цурають ся навіть бути співробітниками українського орґану. З нашого погляду, коли так багато наших сил працювало й працює в рядах російської інтеліґенції, а навпаки не буває, співробітництво Луначарського і Алексинського в „Дзвоні“ свідчить про їхню здорову і смілу прінціпіяльну позицію, до якої ще багато російських марксистів не доросло.

Окрім спеціяльних статей Г. Алексинського — „Чи задержала революція розвиток капіталїзму на Україні“ та „Україна в Москві“, К. Миргородського — „Робітниче житте в 1912 році“ і „З робітничого життя“, В. Левинського — „Останній курс української міщанської політики“ та „Австрійські соціяльні демократи про балканську війну“, оглядів українського життя Дм. Донцова та инших, знаходимо і такі статті, які показують, що журнал має широку програму, висвітлюючи літературні питання і справи мистецтва з певного, розуміть ся, погляду: А. Луначарського — „Еміль Верхарн, співець енергії та поступу“, Д. Антоновича — „Пролетаріят в скульптурі Менье“, Льва Юркевича — „Значінне розваги для робітників“ — все се в першій книжці, в другій — Д. Антоновича — „Справа памятника Шевченкови в Київі“, В. Винниченка — „Фільософія і етика Шевченка“. Як бачимо, журнал має відгукуватись на всякі питання і прояви українського культурного і економічного життя.

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Своє відношенне до инших полїтичних і громадських напрямків, а разом з тим і про свою суспільну позицію журнал висловлюєть ся так (в статтї Л. Юркевича „Середнї кляси і національне відродженне", кн. 2): „Ми ще дуже мало думали і говорили про себе, як про головного ворога всяких змагань помирити все суспільство і всї його кляси звязати спільною ідеєю, в тім випадку ідеєю національною.

„Марксизм і лїбералїзм становлять дві головні і потужні сили українського відродження і в їх ворожости — правда, ще скритій — в ріжницї їх суспільних завдань можна найти безлїч яскравих доказів на користь нашого твердження відносно безпідставности української буржуазної думки про одноцїльність українського відродження. І коли українська буржуазна преса протиставлює російському чорносотенству все українське „демократичне" відродженне, то ще з більшим успіхом можемо ми протиставити український марксївський рух українському лїбералїзмови.

„Певна річ, що в певні моменти середнї кляси можуть бути і нашими спільниками, але не можна забувати, що вони становлять зерно, з котрого виросте згодом і велике українське панство".

Потреба в своїому орґанї єсть в певних колах нашої інтелїґенції, і мабуть сей журнал знайде свого читача і навіть привабить на український ґрунт не одного з марксївських „Іванів — непомнящихъ родства", чого ознаки вже єсть в тому, що двох російських дїячів належить до гурту активних співробітників журнала. Думаєть ся, що знайти широкі кола своїх читачів і виховувати їх в свойому напрямкови буде користнїйшою справою, зробленою сим журналом, нїж навіть виловлюванне тих дрібних проявів міщанської ідеольоґії в українській „буржуазній" пресї, на основі яких робить ся поспішний висновок про небезпеку для демократичних верств нашого народу з боку його теперішньої преси. У всякім разї українські марксисти мають за собою певні здобутки в нашому громадянстві, налїчують чимало видатних своїх робітників, тому і появу їхнього культурного орґану можна привітати.

З свідомости потреби для українського громадянства в орґанї, що давав би широкий інформаційний матеріял про всї українські кольонії, виходить редакція „Вістника культури і життя".

„Та глибока віра в повну необхідність орґана, котрий би несучи в українську сїмю світ знання, лучив би разом всї відщепи українського народу, всї еміґрації його, піддержував би і навязував би духовні звязи між ними всїма, — щире бажанне послужити сїй справі і переконанне досвіду, що тої роботи не взяв на себе нї один старий орґан, і правдоподібно, не візьме нї один з нових товаришів — се все дає нам право думати, що серед сїмї старих і нових колеґ наш орґан не буде забірати під себе чужого місця, а тихенько займе собі своє власне, вакантне досї.

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Читач російської України може сказати: маємо „Ukrainische Rundschau“, маємо „Украинскую Жизнь“ — все орґани, котрі інформують чужинців про нас. Але орґана, котрий інформував би нас про нас, ми не маємо... Як раз форма тижневника, орґана, який може стати в близший контакт з читачем, може живійше відкликати ся на кожду зміну пульса культурного життя — ся форма не була заступлена досї.

„Потреби середнього культурного читача власне того характера, що він хоче мати поняттє о всїм, і стояти хоч і не зовсїм близько, але все-ж в курсї всїх справ і інтересів культурного світа, членом якого сам є. Отже помогти читачеви, дати йому можність сказати: „je sais tout“ — се друга задача нашого орґана“. („Вістник культури і життя“, чис. 1).

Тут не зовсїм можна згодити ся. Щоденна ґазета разом з уривчастими відомостями дає й де-які підрахунки, а поважний місячник разом з загальними оглядами часом дає й потрібні інформації. Журнал вже самим характером своїх статей, вибором матеріялу, підбором статей безперечно лучить, єднає в певному розумінню, до певної міри всї країни, які заселює український народ. Скоріще можна би пристати до тої думки, що серед читача середньої інтелїґентности й культурности есть певного роду попит, який особливо позначив ся в російськім громадянстві в останнї часи, на часопись невелику розміром, не глибоку змістом, з легким лїтературним матеріялом та особливо з багатьома малюнками, що торкали би ся не стільки техніки, як чудес сеї самої техніки, не стільки медицини, як надзвичайних хірурґічних операцій, не стільки законів природознавства, як сензаційних виключень з тих законів. Дійсно хоче про себе така публика казати: „je sais tout“ — але все надзвичайне, вражаюче, надприродне, дивне.

Що правда, журнал І. Хоткевича сьому попитови на сензаційність задовольняє в самій культурній, допустимій формі: редакція в поясненнях до малюнків всяких проєктів, будов, технїчних винаходів менше звертає уваги на незвичайність розмірів, а більше на дотепність і проґрес думки в тих чи инших проектах та будовах чи винаходах.

Чи збере журнал для себе певне коло читачів, трудно сказати. Коли нове виданнє зявляєть ся наслїдком диференціації в громадянстві, то тут його „raison d'être“ ясне само собою — так поява „Дзвона“ природна і необхідна; що-ж до „Вістника культури і життя“, то редакція чи його орґанізатори вдали ся до вияснення тонких і дрібних питань, непомітних ріжниць, що не завше пощастить перевести в житте, а тим менше усвідомить собі читач.

Найбільше місця займає в журналї інформаційний віддїл, статей критичних нема, ориґінальна белєтристика представлена в перших чоти-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рьох числах журналу лише „психодраматичним“ етюдом Г. Хоткевича „Люблю женщину“, єсть переклад оповідання модного тепер письменника Джека Льондона „Батар“ — оповідання більше цїкавого, нїж поважного і характерного для світогляду Джека Льондона, єсть статтї про жіноче питанне, про недостачі сучасного виховання, про архиреїв-Українцїв при Петрі I, про живопись київської Андріївської церкви — по більшости, як і інформації, переробки, переклади, компіляції, але у всякому разї зроблені вільною рукою, досить вміло і цїкаво. Все се разом свідчить про хист у орґанізаторів журналу, і можна би сподївати ся йому й відповідного розповсюдження; але може сама по собі ідея такого вилання не на часї, може бути, що не дозріла потреба в сьому орґанї, або все се, що єсть в журналї, даєть ся українському читачеви з дотеперішнїх періодичних видань—може бути всї сї тонкі, непомітні зокрема причини і склали те, що журнал має тільки чотири числа за сїчень, а от весь лютий і березень щось більше про вихід дальших чисел не чути.

Яснїще завданнє поставила собі редакція місячника „Сяйво“:

„Наш місячник „Сяйво“ присвячено мистецтву українському, національному. Вщерть повна наша стародавня скарбниця самоцвітів поезії, музики, умілости. Давно вже є потреба ближче використати сей скарб, показати його в люде, щоб і свої, щоденним клопотом захоплені, мали естетичне задоволенне, та й чужі люде про нас знали, які ми єсть багаті.

„Але-ж сю потребу не легко задовольнити. У всїх инших, передовїщих народів є свої часописи, присвячені рідному мистецтву. І там утвори народнього хисту не одних тільки фаховиків цїкавлять, а вони, як промінь сонця, всїм належать, всї од них мають втїху та естетичну розвагу. Такого часопису і нам треба. Його ми хочемо спільними силами утворити...

„Не підемо традиційним шляхом і не будемо виясняти наше credo, наші погляди на справу, до якої беремо ся. Не на словах бо, а на дїлї хочемо свого досягати. Без обіцянок, а з надїею, що зустрінемо приязну, товариську прихильність у наших читачів, ми стаємо до своєї роботи“. (Сяйво“, ч. 1).

Найбільше звертає редакція уваги на драматичне мистецтво і, може бути, далї спеціялїзуєть ся в сьому напрямі. Так в перших трьох числах містить ся статя Івана Стешенка „З історії української драми XIX віку“ і С. Русової — „Драматичні твори С. Черкасенка“, Mortalis — „Вистава „Зачарованого кола“ в театрі М. Садовського“ (число 1), Mortalis — „Вистава „На перші гулї“ С. Васильченка в театрі М. Садовського“, С. Русової — „Негайна потреба“ (про орґанїзацію українських акторів), (ч. 2), Benevolus — „Перед піднятою завісою“ (про

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

книжку В. Вороного) (ч. 3); відділи „Хроніка", „Дописи", „Усячина" переважно торкають ся театрального життя; окрім того журнал надрукував два драматичних твори: Людмили Старицької-Черняхівської — „Nocturno" (ч. 1), Валєрії О'Коннор-Вілїнської — „Сторінка минулого" (ч. 2).

Есть статті про архітектуру (Петра Чайки в 1 ч. і в 2-му про будинок школи імени С. Грушевського), стаття про Костя Трутовського (М. Валуйка в ч. 3) та М. Біляшівського „Де-що про українську орнаментику" (ч. 3).

Все се тільки початок справи; редакція очевидно намацує стежку, ілюстрацій небагато, статті або уривчасті або розробляють часткові питання, тому не можна сказати, щоб журнал дїйсно показував скарби нашого мистецтва, як се редакція обіцяла в передмові. Невеликі розміри журнала очевидно не дозволяють редакції виконати ту широку мету, яку вона собі поставила, і доведеть ся або давати таку мішанку, як тепер — поруч з серіозними статтями невеличкі ґазетні замітки про театральні вистави, — або звернути увагу найбільше на одну якусь галузь українського мистецтва. Вже тепер позначаєть ся перевага театра і драми над иншими галузами, і було-б дуже гарно, як би журнал „Сяйво" відограв орґанїзуючу ролю в справі відновлення ідейних течій в українському театрі. Разом з тим надто відповідальна роля використовання скарбів мистецтва нашого народу може звести ся на більш просте і безпосередне завданне — знайомити публику в ілюстраціях і популярних статях з кращими і типовійшими зразками українського мистецтва, народнього і індивідуального, лишивши иншим виданням наукову роботу.

Як що не кинуто ще надію на те, що з теперішнього українського театру, який перебуває в руках провінціальних антрепренерів в мізерному станї, що з українських акторів попсованих застарілими традиціями і балаганними тенденціями театральних підприємців, все-таки може бути якийсь матеріял, з якого згодом витворить ся справжний культурний український театр, як одна з форм національної культури і громадськости, то журнал „Сяйво", даючи своїм читачам доступний і культурний матеріял, може зробити користну справу — а власне допомагати ширенню нових і відповідних потребам українства поглядів на театральне мистецтво і реформи української сцени, власне її відродження.

До гурту нових українських журналів треба долучити і галицьку „Ілюстровану Україну", яка не зважаючи на кордон з його перешкодами, доходить сюди і з охотою читаєть ся публикою з сього боку кордону. Таке виданне, як „Ілюстрована Україна", великого формату, недороге по цїні, з силою ілюстрацій найріжнороднїйшого характеру, як змістом, так і формою, рахує очевидно на читача широкого, на україн-

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ську сїмю, де кожний член її може собі шукати відповідної лєктури і малюнків, збільшує собою число загальних наших видань, доповняючи їх ілюстраціями. Але воно, очевидно, вимагає великих коштів і широкого розповсюдження. Більше інтелїґентна, культурна і серіозна, ніж російська „Нива", ся часопись могла би послужити українським сїмям, як би їх знайшло ся досить, щоб продержати журнал. Небіжчик Маркс, видавець „Нивы", міркував собі, що от, коли в сїмї самовар і висяча лямпа єсть, то сюди треба і ілюстровану часопись. Зважаючи на більш серіозні змагання, ідейність і інтелїґентні потреби нашого громадянства можна би і „Ілюстровану Україну" поставити не на тотожне, але анальоґічне місце: багато статей і заміток, ілюстрації, національний дух журналу справили би характер журналу легкого типу, але й давали би українській сїмї куди кращий і добірнїйший з культурного боку матеріял.

Менше всього тепер має сили таке періодичне виданнє, яке засновуєть ся з яких небудь гуртківських особистих мотивів. Починати нове виданнє з тої причини, що в істнуючих вже не все, як слїд, не так, як здаєть ся потрібним при матеріяльній малосилости нашого громадянства річ таки досить непевна. Умовини життєвої сили кожного нового видання лежать перше всього в свідомости культурних потреб нашого громадянства і потім—в дїйсній диференціації громадської думки. Дозріла потреба і відповідний гурт прихильників, однодумців, які склали би читательську масу, можуть лягти в основу орґанізації нового журналу чи ґазети.

Отже, в нових виданнях ми бачимо прояв свідомости в тому, що культурні потреби нашого громадянства кваліґативно зросли і викристалїзували ся так, що визначають собою і характер нових видань.

Чи ж можна вимагати від українства, щоб воно тримало ся вказаних берегів від російського громадянства і суголосних елєментів в нашому? Обмежити діяльність до видання одної щоденної, одної тижневої ґазети, одного місячника, і тим задовольняти наші хатні потреби; звести просвітну працю до популяризації наукових знаннів, позичених з російського наукового джерела; в цїлях доступности, популярности і зрозумілости для нижче-середнього розумового рівеня припасувати до землї тих письменників, що рвуть ся в небо, і заперти в межах України тих, що йдуть в світи — чи не сього хочуть ті, що українське розуміють тільки в межах української території і особливостей побуту „тихихъ заводей" українського народнього життя?

Можна собі уявити, чого варта була би та наша преса, як місцевий додаток до вельми культурної російської, популярна лїтература, позичена з чужого джерела і художня лїтература, одноманїтно українська, місцева, провінціяльна—в мові, сюжетах, матеріялї і техніці. Єдина мета

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сучасного українського руху — „бути, як люде“, а значить і порушити одномастну некультурність нашого народу підвисшенням індивідуальної культурности. Диференціація громадської думки, виявлена саме в несхожости життя, мальованого в літературі, в ріжноманітности особистих змагань людського духа, в спеціалізації інтересів, а значить і в появі нових видань, періодичних і неперіодичних, загальних і фахових,—все се піднїме рівень культурности нашого громадянства. П. Новицький думає, що від сього культурнїйшими зроблять ся тільки невеликі гурти, а маса читательська, а значить і народня, від сього нїчого не виграє. Його думка вірна тільки в першій своїй частинї, але висновок хибний. На височінь культурности дїйсно поки що піднесуть ся окремі ґрупи нашого громадянства, і не сумувати, а втїшати ся треба з сього приводу, бо від сього середня лїнїя культурности нашого народу піднїметь ся. А від якости культурного осередку якогось народу залежить і більша чи менша степень поширення культури в масї народній.

С. ЧЕРКАСЕНКО.

Ляборантка.

Стало ся се несподївано якось для самої панни Клави. Як бува людина йде-йде, ось уже небагато і йти лишило ся, й раптом відчує, що зовсїм не в той бік простує. Вертатись?—не хочеть ся та й шкода: багато пройдено... Ат, що буде, те й буде!..

Вона не хотїла навіть зупинитись і проаналїзувати своє нове почуванне й нашвидку пояснила його втомою од цїлоденного порання коло різних спиртовок, реторт, слоїків, числових викладів, у пожовклих од непомітної для ока кептяги чотирьох стїнах своєї мінїатюрної лябораторійки: з восьмої до шестої години з перервою на обід—хоч у кого голова обертом піде. Припала гарячим чолом до холодної шиби вікна й дивилась у присадок перед конторою, на вулицю, де загруз по самі маточини своєї водовозки робітник і безпорадно борсав ся з кіньми у крутій, як добре вимісене тїсто, багнюцї.

Цок-цок-клац! цок-клац!..—доносилось крізь зачинені двері, крізь стїни клацанне рахівниць. Немов хтось кинув у огонь ящик з патронами. Бігали, човгали чобітьми, кашляли за дверима в коридорі, поскрипуючи, дирчало колїщатко бляшаного вентілятора десь у-горі, нїби хто водив ріжком виделки по тарілцї. Цїлий день, зранку до вечора... Цок-цок-клац!.. Болїли вуха, крутило у виску

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

й ледви стримувало ся бажанне затулити вуха, впасти на підлогу качатись по нїй і кричати, кричати до божевілля, до нестями, аби заглушити всю тую болючу марудність життя. Панна Клава сцїпила зуби й затулила вуха, не одриваючи чола од шиби. Просто через вулицю, з грузьким болотом по-серединї й вузенькими стежечками на пішоходах, перетинав „кольонїю служащих“ невеличкий провулок, що виходив у степ, сїрий ще од торішньої сухої трави. Далеко праворуч, мов велитенський, червоний гробак, поринав у далеченях поїзд. На всьому лежав ледви помітний передвечірнїй присмерк, але далеч була ясна, прозора, принадна своєю таємністю, загадковістю. Серце панні Клаві болїзно занило, защеміло гострою тугою за простором, за безмежністю.

Вулицею проїхало чоловіка тридцять драгунів у синїх кашкетах, з рушницями за плечима. Попереду—офіцер. Цїла юрба шахтаренят, балансуючи вузькими стежками по обидва боки вулиці й штовхаючи одно одного, з напруженим зацїкавленнєм провожала москалїв. Видовище було незвичайне для рудника, але все пройшло, як у тумані, поуз свідомість панни Клави й не зробило на неї нїякого вражіння.

— Панна Клава чимсь занадто захоплена... Панно Клаво!.. чуєте?..

Вона здрігнула ся й хутко обернулась.

— Вибачте, мосє Тушаре... не чула, як ви ввійшли,—промовила вона й не ховала свого здивованння несподїваним візітом пана директора.

— Ви ще досї не пішли?

— Ще не било шість.

— Давно пробило, панно Клаво.

— Не чула.

Зграбний, хоч не молодий уже, Француз скинув на неї погляд своїх прекрасно окреслених гарних карих очей.

— Нудьгуєте?

Вона спустила очі під його пильним поглядом, підійшла до шафи з усяким, потрібним їй для роботи, приладдєм, і замкнула її, промовивши:

— Нї, чого-ж... Мосє Тушар по справі якій?

— О нї, о нї, — заспішив директор. — Панна Клава не одмовить ся прийти сьогоднї о девятій годинї до мене на шклянку чаю?

Вона знову підняла брови здивовано, нашвидку перебіраючи в думках і відшукуючи ту причину, що примусила пана директора кликати до себе її, одну із звичайних смертних.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Я?!.. Що маю робити там?

Чомусь в уяві їй став великий дім нежонатого пана директора з цілим гаремом молодих, чистеньких, гарненьких покоївок, служниць, економок. Панна Клава, напів обернувшись, чекала відповіди.

— Буде дуже інтересний гість, тому потрібна інтересна дамська компанія. Руський офіцер любить жіноче товариство. M-lle Клава прекрасна женщина.

Панна Клава спалахнула, зашарившись до шиї. Очі її сипали приском.

— Мосє Тушаре! ви розумієте те, що кажете!

— Quoi?.. Ай-ай, — догадав ся зрештою вражений директор.— За кого ви мене маєте? Ай-ай, панно Клаво... Зберуть ся служащі з жінками. А проте ви вільні прийти й не прийти. Au revoir!..

Збентежений мосє Тушар надів капелюха і повернув ся йти.

— Гаразд... я прийду, мосє Тушаре,—кинула йому наздогін панна Клава.

Француз обернув ся на порозі й з ласкавим задоволенням захитав головою.

— Хто гість, коли се не таємниця?—спитала ляборантка.

— Драгунський офіцер... молодий, інтересний...

Вона поривчасто кинулась вперед, ніби хотїла затримати його.

— Як? ви таки викликали... А, так, так, бачила...

Мосє Тушар втопив у неї гострий питаючий погляд.

— Так, викликав. Треба покласти всьому край. Вночі прибудуть нові робітники, то мушу ж запобігти ексцесам. Правда?.. Ну, ви не дратуйтесь, хе-хе-хе. Я знаю, панна Клава завзята демократка, але ся справа її не обходить. Поводитимуть ся як слід, то нічого й не станеть ся. Au revoir... я ж сподіватимусь.

— Так, так, мосє Тушаре,—вже опанувала себе ляборантка.— Тільки, може, не вспію на девять, то ви вже даруйте.

Мосє Тушар прояснів і приязно захитав головою, посміхаючись.

— Розумію, розумію... дамський туалєт. Bien, bien...

Він причинив двері. Клава похапцем надїла капелюшок, одягла сак і, замкнувши лабораторію, вийшла довгим смердючим коридором на ґанок. З розмови з паном директором вона була дуже задоволена, побачивши, що він нічого про неї не знає; що-ж до офіцера... то се знайомство могло знадобитись: певне, отвер-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тий дурненький молодик, — все скаже, що не спитай, пококетуй тільки злегка.

Смеркало. Коло будинку директорового горів навіть ліхтар, хоч потреби в сім ще не було, — очевидно, засвічено його було з нагоди приїзду гостя. Обережно ступаючи, щоб не хитнутись і не потрапити ногою в болото, панна Клава перейшла вулицю висипаною жужелицею стежкою й, повернувши трохи праворуч, опинила ся біля хвіртки того будинку, в якім була й її кімнатка. Коли увійшла в свою маленьку темну кімнатку, то знов відчула, як опанувало її те саме важке почуттє, яке так несподівано порушав пан директор своїм візітом.

— Та що за чорт! — промовила вона в голос, зірвала з себе сак, одколола капелюшок і впала на ліжко. Хотїла освідомити й зорієнтуватись в новім стані, який приймала справа з появою на руднику драгунів, але все уявило ся таким марудним, безбарвним, що й думати про те не хотїло ся. Тільки ще болючіш, ще гострій занило серце, і було таке почуваннє, що варто видерти, позбутись якось сього нового, що оселило ся в грудях, як усе навкруги оживе, повеселїйшає, зацвіте й набере того захоплюючого інтересу, який власне й примусив її стати до небезпечної справи.

В двері постукано. Вона знала, що се Кость, і не ворухнула ся, а тільки промовила: „увійдїть“.

— Ви дома? — спитав Кость, причинивши двері, — здрастуйте... Що се ви не світите?

— А навіщо? Сядьте, Костю. Чи вже час іти?

— Та схоже на те.

Він повісив на гвіздок коло порога картуза, підійшов до столу й сїв.

— Сумно, Костю.

Він глянув на неї в темряві та, нічого не побачивши, перепитав тільки:

— Сумно? Чого се вам так?

— Не знаю... раптом якось... Така нудьга, така нудьга.

— Хм... дивно... Драгуни приїхали.

— І драгуни, Костю, нудно, і все нудно.

Кость знову глянув у її бік, ворухнувсь на стільці й нічого не відповів.

— З вами трапляло ся отаке, Костю? Наче хто кілок забив... розумієте, щось зайве вдерло ся в настрій і одразу... таке гидке почуваннє. Не розчарованнє, не зневірє, ні...

— Реакція? — спробував підказати він.

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вона підождала, нїби приміряючи формулу до свого почування, й з досадою кинула;

— 'Кий чорт! Сама не знаю... Ат!

Вона раптом підвела ся й сїла.

— Ходїмо, чи що? Може трохи розважусь.

Він нїби зрадів, нїби скинув з себе почуттє нїяковости, й заметушив ся, допомагаючи їй зодягтись у темряві.

— Се не довго буде, як ви думаєте? про що там? — механїчно сипала вона питаннями, відчуваючи з дражливою приємністю близкість високого, ставного, дужого й міцного, як дуб, токаря.

Вони вийшли й провулком звернули в степ. Кость почав оповідати — довго, докладно. Але слова, в які красень токар вкладав усю душу, не хвилювали її, бо гинули по-за її свідомістю. А він говорив, що настав рішучий момент, од якого залежатиме розвязка довгої, впертої, рисковитої справи, що багато жертв понесено, що доведеть ся де-кому незабаром, може навіть сю ніч, положити коли не життєм, то волею... Та що се в порівнянні із здобутками, яких зараз, звичайна річ, не підрахуєш, не усвідомиш, не побачиш...

Панна Клава пильно слухала, але як би він спитав її про щось, звязане з тим, що він досї говорив, то вона-б не відповіла. Жаденним ухом вона ловила тільки музику його низького, грудного голосу, любуючи з мягких, часом несподївано гарних, переливів; бачила поруч себе тільки високу темну постать і уявляла, якою жагою, захватом горять його карі променисті очі й палають лиця... Свої міркування, коли бракувало слів, продовжував він виразними, повними сили й зґрабности, рухами, й сї рухи його разом з рокотливою мельодією голосу викликали в нїй солодко-химерні, таємно-далекі бажання, втїлити які в думку, в розуміннє, в слово вона вагала ся сама перед собою. А він говорив... В його словах не було нїчого нового, чого-б не знала вона. Все ті самі міркування, вихоплені з промов, з нелеґальних, заялозених од постійного вживання, брошур, тільки пристосовані до місця й дії. Але Кость вкладав у них величезну силу переконання, пристрасти, певности, віри, і відчувало ся, що він їх не тільки передумав, але перепочув, пережив, що вони зріднились, злили ся з його духовою істотою навіки. Мертві, сухі формули одягли ся в плоть і кров, нудна ідеольоґія перетворила ся у вічно живу, неблеклу красу пориву. Се запаляло, вимагало відгуку через захоплення, як необхідного закінчення гармонії. І коли панна Клава мовчала, повна невловимих, незясованих переживань, то розмова

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

його що-раз холоднїшала, робила ся все більш уривчастою, рухи повільнїшими... зрештою він замовк, мусїв замовкнути, але се стало ся так несподївано, що вона аж зупинила ся. Він так само.

— Що таке? недалеко вже?

— Зараз будемо, — відповів.

— Так? зараз?..

Нотка розчарования й жалю забренїла в голосї. Кость відчув се і замовк, заховав ся в себе, нїчого не розуміючи.

Попереду чорнїли в темряві хати нїмецької кольонії. Нїгде не світило ся: кольонїсти рано вкладали ся спати. В одній з сих напів обідраних халуп (нїмцї доживали останнїй рік аренди й не дбали про зовнїшнїй вигляд домівок) кватирував шахтяр, в якого сьогоднї призначено було нашвидку конспіративну нараду, од якої залежало дуже багато.

Панна Клава трохи оживила ся на зібранню так, нїби нїчого й не стало ся. Але, як тільки вийшли на тихе весняне повітре, вона почула, що збірка й промови анї-трохи не розважили її, і те саме, тоскне почутте заважало цїлком віддатись враженням.

— Ну, не гаймось,—стрепенувшись промовила вона до Костя. — Візьміть мене під руку, Костю. Мушу поспішати до пана директора на жур-фікс.

— До пана директора? — здивовано перепитав Кость. — Справу яку маєте?

— Та на жур-фікс же, кажу. Чому-ж ви руки не даєте?.. Так... у-у, незграба... Оттак-о треба, ну-да... а то... нечасто, певне, доводить ся вам ходити під руку.

— Нїколи сливе.

— Та бачу... Ходїмо швидче, а то драгунський гість пана директора занудить ся. Мушу розважати.

— Драгунського офіцера?!..

Кость зайшовся низьким, рокотливим, як перебір струн, сміхом.

— Господи, який чудовий сміх у вас... Ви, мабуть, і самі того не тямите. Але дарма ви сміетесь. Мосе Тушар закликав мене іменно за-для того, слово чести.

— Се цїкаво! се оріґінально! Ха ха-ха! Товариш Клава в ролї розважницї... та кого?.. Ха-ха-ха! На се варто було-б глянути хоч пів-оком, далебі!

— Що? — роблено насупила ся вона, — ви не вірите, що я можу бути цїкавою?

— О, ще-б пак! Я певний, що він не нудьгуватиме.

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Справді? Чому-ж то?

Він перестав сміятись і нїяково змовк. Хвильку помовчав, нїби щось обмірковуючи, потім, одвернувшись і дивлячись кудись у бік, тихо промовив:

— Хороша ви... гарна.

— Правда? Костю... ха-ха-ха! Костю, — шарпнула його руку, — се ви, чи не ви?

— Правда.

— Се ви зараз тільки догадались, чи й давно бачили?

— Як то зараз тільки? — наївно здивував ся він.—Давно, як у-перше побачив вас.

— І нїколи... нї поглядом, нї рухами, анї словом не виявили сього?..

Рука йому злегка затремтїла.

— Навіщо?

Вона одповіла не зразу.

— Ага, розумію... Гріх думати про жіночу красу тодї, коли на часї важливі справи?

— Ну-да... і через те.

— Виходить, як би не було стороннїх справ, то...

— Стороннїх?..

— Ат, не в слові дїло!.. Чи тодї-б ви виявили те, що... ну, що я вам подобаюсь? Адже так? я вам подобаюсь?.. Ну, чого-ж ви мовчите?

— Я не знаю, навіщо вам сеє знати і... і взагалї... хіба вам не все одно?

— Ну, а як не все одно?..

Кость нїчого не одповів, але по тремтїнню його дужої руки вона почувала, що розмова вражала його. Його мовчанне ще більш роспаляло її, викликаючи бажанне сміятись, жартувати, дратувати його.

— „Господи, який хороший і який тюхтїй!“ — думала вона. — Скажіть, товаришу, — промовила панна Клава, ледви втримуючи сміх, — ви кохали коли-небудь?

— Я?.. Нї ще... якось не до того було.

— Нї ще?.. Ха-ха-ха! Бачу, що ви й не здатні покохати. Боїтесь нашого брата?

— Боюсь? Нї, чого-ж... я не боюсь, а так...

— Де там не боїтесь! От хоч і зараз... Казав, що я й хороша, й гарна, а сам одвертаєть ся. Чи ви думаєте, що се подобаєть ся жінкам?.. Ха-ха-ха! і знов одвернувсь... ось гляньте...

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вона міцно тисла його руку своєю й горнула ся до нього, а він не знав що відповідати од нїяковости.

— В коханню, товаришу, — з робленою поважністю навчала панна Клава, — треба бути сміливим, завзятим, нахабним, як і в усьому...

— Нахабним? — вирвалось у нього.

— Еге. Чого ви дивуєтесь? Імено — нахабним, а не соромливим тюхтїєм. Женщини люблять тільки сміливих і нахабних, а з тюхтїїв, отаких як ви, шановний товаришу, сміють ся.

Він знов одвернув ся.

— Так, так... Не ймете віри? Ха-ха-ха! Ех ви, Костику! Ви, як і кохати захочете, то безперечно раніш перегорнете Маркса й Каутського, щоб не погрішити супроти пролєтарської ідеольоґії. Так?..

Роскотисто засміяла ся й стисла йому руку.

— Менї нема чого заглядати до Маркса, — ображено буркнув Кость. — Я й так знаю.

— Справдї?.. Що-ж ви знаєте? От... і не гадала. Ха-ха-ха! А-ну скажіть.

— Та що-ж казати... ви й самі знаєте гаразд... і... і я, вибачте... не пізнаю вас сьогоднї.

— Та ну?.. Ха-ха-ха! Хочу, Костику настроїтись на драгунський лад. Ну-у-дно-ж із вами Костику, розумієте, — гарно й нудно...

— Нудно?! То чого-ж ви...

— Ну, може не так я сказала. Не нудно, а... правильно, чи як би його мовити, занадто... А тому—сїро, безбарвно. Еге... безбарвно... як гола формула... як печеня без підлеви. Ха-ха-ха!.. Не сердьтесь Костику, я-ж жартую... Бо таки й так... Скажіть, наприклад,—не западала вам нїколи в голову така думка, Костику... єретична думка... що боротьба, якого-б вона не була високого ґатунку, люба нам, захоплює нас не тому тільки, що нас обурюють, що нас болять кривди наших товаришів, народа, а ще й через те, що... ну, що се задовольняє нас особисто, що в нїй ми бачимо зміст... красу життя? Приїло ся, оприкріло—і барви злиняли. Се звуть зневірєм. Помилка! Се не зневірє а тільки... ну, як вам сказати?.. душа прагне переміни... еге, переміни... і се доводить, що психичні закони мають багато схожого з фізіольоґічними. Розумієте? Се—звичайно, натурально... і од сього не одкараскаєш ся... Фу, аж уморила ся, ха-ха-ха!.. А ви хоч-би слово... У-у, хо яке!..

Взяла його за руку, нервово здрігаючись.

— Ну, а як же на вашу думку, повинно бути? — помовчавши, промовив Кость.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— На мою думку? — викликаюче відповіла панна Клава.—На мою думку... не треба ховати свої почуття в футляр. Жити треба—боротись, кохати, сміятись, плакати... все, все, все!.. щоб життє було не кривобоке, як каліка. Весна кличе — йди назустріч їй, хочеть ся сміятись, плакати од повноти життя, не ховай ся з своїм почуттєм... А то... ха-ха-ха!.. Вам, напримір, Костику, чого зараз хочеть ся?.. Єх, ви, — вам, певне, ніколи нічого не хочеть ся. А я... я не можу... розумієте? — не можу байдужо слухати, як шарудить під ногами суха торішня трава, як дихає ніч... Хочеть ся впасти на землю... простягтись отут на траві... не говорити, не думати, а тільки... ну, як се вам висловити?.. дочуватись і відчувати, що живеш... буяєш, як рослина по весні. Ось стійте...

— Але не раджу вам сїдати,—промовив серіозно Кость, обережно, як маленьку, тримаючи її за руку.

Панна Клава скинула здивований погляд на його темну постать.

— Чому? — засміялась вона.

— Трава суха, але під нею вохко, і се може пошкодити вам.

— Пошкодити? Ха-ха-ха! який же ви чудний, Костику.

— Ні, без жартів. На вохкій землї по весні дуже легко застудитись.

— Справдї? то ви й на гіґієні добре знаетесь? Ха-ха-ха!...

Сміялась довго, чудно, ніби штучно і раптом урвала.

Дійшли мовчки, розійшлись, холодно попрощавшись.

— „Який дурень!“ — шептала панна Клава, одмикаючи дверї. Знов те саме почуттє опанувало її й було ще нуднїш, ще порожнїш. Хотїлось плакати.

— Ай-ай, m-lle Клаво, як пізно? — зустрів панну Клаву мосє Тушар у передпокої.

— Прошу вибачення, мосє Тушаре..

— Нічого, нічого... Прошу. Мосє... офіцер... m-lle Клава, наша прекрасна ляборантка.

До панни Клави, брязкаючи острогами, метнувсь герой сьогоднїшнього вечора.

— Корнет Подлїпчастий, — зґрабно вклонив ся він.

До неї вернув ся її веселий настрій, коли вона почула се призвіще й оглянула його струнку, складену на прочуд, фіґуру.

— „Зовсїм не схоже“, — хотїло ся засміятись йому в вічі, але вона, замість того, манірно хитнула головою, поздоровкалась до инших гостей і сїла на канапі біля столу.

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Може вам чаю, m-lle Клаво? — перегнувшись через стіл, запобігливо спитав мосє Тушар.

— Ні, дякую... не хочеть ся.

— Ну, то я гратиму далі, — обернув ся француз до дам, що сиділи з тоскним, ніби десь на прийомі, виглядом. Почувши, що до них звернув ся пан директор, вони видавили на обличчях привітну ухмилку й захитали головами на знак згоди. Мужчини тоскно перезирнулись. Директор сів за піяніно і почав грати. Слухачі з ніг до голови були — слух і увага, бо чули не тільки талановиті імпровізації сентіментального француза, а ще виразніш — стук тарілок і брязкіт ножів та виделок у сусідній їдальні.

Панна Клава сиділа, одкинувшись у куток канапи, й оглядала гостей. Все се були здавна знайомі до нудоти фіґури, про яких вона без помилки могла сказати, що кожна з них думає в даний момент, що відповість, коли звернутись з тим або иншим запитаннем, як подивить ся, як гляне, який зробить рух. Тому всю увагу свою панна Клава скупчила на корнетови. Він стояв, склавши руки на грудях й спершись на одвірок; здавалось, уважно слухав. Стрижене йоржиком чорне волосє одкривало гарний, хоч і невисокий, чистий лоб, перерізаний повздовжньою зморщкою уваги; чорні, блискучі очі натякали про де-які розумові можливости й не аби-який темперамент; але найхарактернійшим було дуже розвинене підборіддє, злегка переділене посередині довгастою ямкою; воно ніби попереджало всякого, хто дивив ся на голінного корнета, що юнак ховає в собі ще й инші можливости, од яких у певні моменти за ліпше було-б стояти осторонь; про се свідчив і гарний з горбиною ніс та соковиті, червоні, жагучі губи, над якими вив ся невеличкий чорний вус. Зґрабна драгунська форма щільно облягала його ставну, як молодий явір, фіґуру, і панна Клава була задоволена своїми спостереженнями. Тільки...

— „Подліпчастий", — посміхаючись, думала вона про себе.— Що за ідіотське призвіще! „Підлипчастий", певне... Сказати, щоб се багато промовляло про породу, неможна. Синок якогось дукаря, видимо, або особистого дворянства..."

Гості страшенно нудили ся, а старенький помішник бухгальтера, пан Левандовський, навіть дрімав, глибоко вмостившись у кріслі; тому, коли зрештою мосє Тушар скінчив гру бравурним фіналом, всі зітхнули з пільгою й з великою вдячністю заплескали в долоні, чим трохи не до слїз схвилювали музичного француза. Його в тую-ж мить оточили дами, розсипаючи перед ним всякі приємнощі

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

й підсоложуючи їх чарівними усміхами. Мужчини скупчились осторонь і гомонїли стиха про те, що не завадило-б, після чималої таки музичної порції, випити по чарці та закусити, а потім попрацювати коло „пульки".

Панна Клава зауважила, що Подлїпчастий так само радий був закінченню концерта мосє Тушара. Стиснувши музиці руку на знак вдячности, він підійшов до неї.

— Вже вибачте, — промовив корнет, стріляючи очима, — а я до вас підсяду, бо хоч наш високоповажний мосє Тушар пречудовий музика, але менї почало вже ссати під серцем, слово чести!..

— Справдї? — посміхнулась панна Клава. — Мосє Тушар зробив безперечно значну помилку, що до пянїно не додав доброго турецького барабану, аби догодити панови корнетови.

Подлїпчастий спалахнув, насилу втримавши себе, щоб не зашатитись.

— Хм... Одначе... панна Наталя має язичок подібний до добре гартованого й вигостреного леза.

— Клава, мосє Підлипчастий

Він блиснув очима й нервово підкрутив вуса, але в тую-ж мить видавив на обличчї приємну усмішку.

— Вибачте, прошу вас, і не будемо сваритись. Навіщо се, коли можна з приємністю час збавити.

Він устромив у неї свої хороші колючі очі і з притиском додав:

— Я певний, що в нас із вами знайдеть ся чимало спільного, такого, на чім ми залюбки порозуміємось.

Панна Клава високо підняла брівки й з зацїкавленнєм скоса поглянула йому в його нахабні очі.

— Цїкаво... А саме? — глузливо спитала вона.

— Найсамперед ви чарівно хороші, і вже се саме є найміцнїйшою підвалиною згоди...

— Хм.. се як по воєнному зветь ся? рішучою атакою?

— Облишімо, красна панно, воєнну термінольоґію. Занадто менї її на службі, щоб і тут розважатись нею.

— А ви приїхали сюди розважатись?

— До вашого приходу думав, що нї, а тепер бачу, що само небо...

— Ат, облиште ваш високий штиль!.. Стріляти приїхали? правда-ж?

Подлїпчастий посміхнув ся.

— Здебільшого до сього не доходить.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— „Для устрашенія“, виходить... Ну, а як дійде?

Корнетови очі блиснули хижим огником. Підкреслюючи слова, він роздільно проказав:

— Перестріляю, не вагаючись...

І знов солодкувато-приємна усмішка заяснїла йому на виду

— Але... яке нам зараз до всього того діло?.. Чого ви так дивитесь на мене?

— А знаєте... ви менї подобаєтесь, — цїлком серіозно промовила панна Клава.

— Справдї? Чим саме?

— Правдивим поглядом на річи.

— Ви думаєте, що се правдивий погляд? — з підозріннем подивив ся на неї корнет, насторожившись.

— Безперечно. Не сльози-ж проливати над злиденним шахтарським життєм приїхали ви сюди. Не люблю лїберального кисляйства, покликання на обставини й таких инших виправдань, яким нїхто нїколи не йме віри. Тут принаймнї все ясно, як божий день. Ви й в усьому такий .. правильний?

Корнет не спускав з неї очей, нїби бажаючи зміряти, скільки щирости в сих її міркованнях.

— Я в усьому такий „правильний“, — знов з притиском одповів він.

Її се розсмішило ..

— Чи не тому ви так зненацька пішли в атаку, як тільки забалакали зо мною?

— Авже-ж, — засміяв ся й він.

— Се теж належить до виконання священного обовязку?

— О, так!

— У вас і тут без „послаблень?“

— Обовязок вояка, красна панно.

Мосє Тушар закликав до вечері.

За стіл Подлїпчастий сїв поруч панни Клави і, на велику спокусу й замішанє рудничних дам, перевершив сам себе в упаданнї за прекрасною сусїдкою. А надто вражало моральних панїй те, що корнет тільки те й робив між їжою, що підливав до Клавиної чарки, цокав ся тільки з нею й нї разу нї з ким, крім неї, не забалакав. Так само й після вечері корнет не одходив уже од панни Клави і, коли вона прощала ся, щоб їти додому, він рішуче заявив, що проведе, хоч би там що вона, аж до порогу її кімнати. Вона засміяла ся й сказала, що після такої його рішучости офірувати навіть життєм, вона безповоротно повірила в його хоробрість і лицарство.

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— А що ви думаєте! — промовила одна з панїй, — тепера страшно самій ходити в ночі. Шахтярі з голоду поробились гірш од скажених псів. Так і начувай ся, що який-небудь шпирне ножем з-за угла.

— О, менї нема чого лякатись! — засміялась панна Клава. — маючи такого оборонця, як пан Подлїпчастий, не страшно здибатись і з самим... оратором лице-в-лице, і хоч-би він тиждень не їв, то не зважить ся нас проковтнути.

Вони вийшли. Чи під впливом випитого за вечерою, чи од подиху тихої теплої весняної ночи, корнет розмяк і почув приплив мрійного смутку.

— Можна? — спитав він, злегка беручи її під руку. — Вам не неприємно буде?

— Що? — не зрозуміла вона одразу, дочуваючись до того, як на повітрі знову вертало ся до неї те саме почуття глибокої зануди. — А-а... будь ласка. Навпаки, менї дуже-дуже приємно. Стежкою-ж ітиму я, а не ви... Ви в кальошах?

— Тільки через те?.. А менї здалось... менї здало ся, що, не зважаючи на ваш напів-глузливий тон, у вашім голосї і особливо в очах проривала ся тепла приязнь.

— Правда? Ви помітили?

— Менї здавало ся... Невже я помилив ся?

Подлїпчастий міцно притис її руку й зазирав їй у вічі закоханим, мрійним поглядом.

Панна Клава скоса глянула на нього й розсміяла ся. Корнет зупинив ся.

— Оттакої, — промовила вона, — чого-ж ви стали в болотї? Ходїмо, вже недалеко. Ось і моя кватиря. Та не дивіть ся так на мене, а то менї, далебі, страшно..

Зійшла на ґанок. Було темно й тепло, як у льоху, а врочиста спокійна тиша віщувала недалекий світанок. Вона повернулась, щоб попрощатись, подала руку, але тую-ж мить спустила її, нїби дослухаючись до чогось, думаючи про щось. Голова злегка крутилась, як у туманї, й у всїм тїлї почувалась знемога: так би й упала, не роздягаючись, на ліжко, так би й заснула в-мить...

— Спати, спати й спати, — промовила в-голос. — Ви таки переборщили, очевидно, підливаючи менї за вечерою. Вам хіба не хочеть ся спати?

— Нї, — відповів він сухо. — Ми звикли не спати ночами.

— О, я знаю.

— Що ви знаєте?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Та хто-ж не знає, як офіцери проводять ночи. Піяцтво, картярство, орґії.

— Та й се, — злісно кинув їй корнет. — В сім також є своя краса.

— Краса? В піяцтві, в орґіях?

— Так, і в піяцтві, і в орґіях. Особливо, коли тобі треба струснути ся, позбути ся чогось прикрого...

— Се помагає?

— Помагає, красна панно. І зараз я вертаюсь до пана директора, щоб продовжити вечір, поки не покличуть до виконання обовязку.

— Стріляти? — аж уперед ступила панна Клава.

— Там видно буде.. — Добра ніч!

Він вклонив ся й повернув ся йти.

— Стійте! чуєте? — гукнула йому наздогін вона. — Ще встигнете напитись. Проведіть мене краще до кімнати, бо я боюсь вступити до темного коридору.

Він зупинив ся, постояв мить, нїби вагаючись, і вернув ся мовчки.

— Нате ось ключа й одімкніть двері, — промовила панна Клава, коли вони ввійшли в коридор. — Так. Кальоші скиньте.

Корнет слухняно зробив те, що вона звелїла, й пропустив її в кімнату.

— Чого-ж стали? Висмикніть ключа з того боку й замкніть двері.

— Ну ми тепера дома, — говорила вона, засвічуючи лямпу. — Ви собі можете розмовляти... Сїдайте-ж!.. а я приберу зачіси, бо важко на голову.

Він сїв і мовчки стежив за тим, як вона повісила сак на гвіздку, скинула капелюшок і поклала його на стільця, після того підійшла до чепурно прибраного ліжка і, одкинувши мягку ковдру, кинула подушки до узголовя.

— Вам не хочеть ся говорити? — спитала, підійшовши до дзеркала. — Може спати хочете, то йдіть.

Підняла руки. Кілька бистрих рухів, і пишне золото волосся вкрило плечі. Почала росчісувати.

— Ви таки мовчите? — повернула ся вона до нього і, нахиливши голову, обережно водила гребінцем по волоссю, придержуючи його другою рукою. — Скажіть, я вам подобаюсь?

Він зірвав ся з місця.

— Клаво... не тільки се, а... а.. я не знаю .. Я тільки побачив вас, то закохав ся, загинув, пропав...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Корнет стояв серед кімнати й смішно розводив руками, ввесь захоплений, тремтячий.

— Ви така... дивно хороша... Яке у вас роскішне волоссє. І взагалі ви вся якась... ну, не можу сказати яка, бо в такі хвилини не вистарчає слів.

— В які хвилини?

— В такі, як ся... Люблю я вас, розумієте, до божевілля люблю.

Він кинув ся до неї, простягши руки, й чорні очі його дико світили ся.

— Стрівайте, гребінець зламаєте,—спокійно промовила вона.

— Ат... гребінець!.. Киньте його к чорту! Чи до гребінця тут, коли людина стоїть між життєм і смертю.

— Подлїпчастий, ви промовляєте, як семинарист, і ваш трагізм ані трішечки не зворушує, — утримуючи сміх і насупивши брови, зауважила панна Клава.—Але я бачу в вас щось инше. Ви маєте серце й вулканїчний темперамент і тим довели, що носите мундир з честю.

— Панно! — спалахнув корнет. — В такі моменти небезпечно жартувати.

— Я й не жартую, а кажу серіозно... Ну, буде, — пізно вже, незабаром розвиднить ся...

Вона загасила лямпу.

. . . . . .

— Яке щастє, яке щастє...—стоячи біля ліжка навколїшках і схиливши голову до її руки, шепотів Подлїпчастий, спянїлий, схвильований.

— Що? — повернула вона голову, нїби прокидаючись.—Щастє? А, так, так...

Повернувши голову до стїни, вона закинула за неї свої прекрасні руки й дрімала в знемозї. Він нешвидко підвів ся й почав зодягатись.

— Хочете йти?.. Ну.. йдїть... або нї, стійте. Побудьте ще... Яка тепера година?

В сїнях почула ся хода, а потім стук у двері. Підлїпчастий заметушив ся.

— Хто там? — спитала панна Клава, широко роскривши очі й підвівшись на лікоть.

— Се я, — пізнала вона голос Костя. — Чи не вийшли-б ви? Справа негайна...

— А що таке?

— Прибули штрейкбрехери... Наші не пускають їх. Директор і

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

надзиратель загрожують стріляти, та офіцера ніяк не знайдуть.

— Я зараз... Ідіть собі.

— Порадитись треба. Се-ж єрунда! Якось треба запобігти...

— Гаразд, ідіть... Скажіть, що не стрілятимуть. Авже-ж, Подлїпчастий? ви не стрілятимете?

— Як же я можу?.. Добра-ніч, я мушу поспішати.

— Так? — блиснула вона очима. — Але ви не стрілятимете, чуєте?

— А вам, панно Клаво, що до того?

— Ви не стрілятимете! Слухайте, підійдіть сюди...

— Вибачте... але я повинен... До побачення!

Він узяв ся за ключ.

Панна Клава хутко вихопила з-під перини невеличкого чорного плесковатого револьвера, націлилась у його темну фіґуру й тричі вистрілила.

Підлїпчастий хитнувсь назад, потім уперед і впав коло порога, застогнавши.

— Казала-ж...—прошепотїла зблїдлими губами панна Клава, — казала-ж... не стрілятимеш...

Притулила дуло до виска й вистрелила ще раз...

М. ЄВШАН.

Літературні замітки.

(„Українсько — і австрійсько-руські клясики“).

На днях появив ся том творів Степана Руданського, виданий львівською „Просьвітою“ під редакцією Юліяна Романчука. Виданє творів Руданського належить до серії видань, розпочатої ще перед роками „Просьвітою“ під назвою „Руска письменність“. Я хочу покористуватись сею нагодою і декілька слів сказати про ціле видавництво.

Проспекти додавані редактором до кождого тому поучують читача, що се таке „Руска письменність“. Отже се „систематично, в хронольоґічнім порядку уложене виданє творів найзнаменитших руських (українсько- і австрійсько-руських) письменників з портретами, короткими житєписями і докладними поясненями. Се виданє єсть з одної сторони найповнїйше, взглядно єдине повне, і найпоправнїйше, а з другої сторони елеґантске, практичне і притім найдешевше“.

Видавництво те було задушевною мрією самого редактора його, Юліана Романчука. Він хотів видавати „Руську письменність“ на власний

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кошт і ризико, але товариство „Просьвіта“ у Львові згодило ся покривати кошти видання само і в маю 1904 року можна було приступити до зреалїзованя пляну. „Просьвіта“ не числила на нїякий зиск, з другого боку пан Романчук зрік ся за свою працю всякого винагородженя і виданє „Руської письменности“ пішло гладко. До тепер вийшло 19 великих книжок, в яких містять ся твори отсих письменників: Івана Котляревського, Артемовського-Гулака, Евгена Гребінки, Квітки-Основяненка, Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Миколи Устияновича, Антона Могильницького, Амвросія Метлинського, Миколи Костомарова, Т. Шевченка, П. Кулїша, Леонїда Глїбова, Кс. Климковича, Володимира Шашкевича, Ол. Стороженка, Ізидора Воробкевича та Степана Руданського.

Який плян мав редактор приступаючи до видавництва, які дальші цїли і бажаня? Про се він пише при кождім томі в проспектї. Він хоче „видати твори всїх наших найзнаменитших писателїв (окрім живучих ще), почавши від Котляревського а скінчивши на Конисьскім, по можности в повнотї, о скілько лиш мають лїтературну та не часову але й трівкійшу вартість“. Цїль головна виданя: популяризованє нашого письменства. Зовсїм слушно пише пан Романчук зараз при першім томі: „Твори нашої письменности, навіть найкрасші, все ще мало знані загалови нашої суспільности; ми самі й незнаємо добре, що посїдаємо, а се длятого, що не маємо збірних чи окремих видань навіть дуже визначних писателїв або ті виданя дорогі або мало доступні або недогідні“.

Видавництво було задумане в щасливу хвилину: воно має, як на галицькі обставини, гарний успіх і досї вже кілька томів вийшло другим виданєм, хоч висота накладу була досить висока. Цїна на поодинокі томи дїйсно мінїмальна і кождий міг купувати. При тім видавець— „Просьвіта“ має широкі звязки з галицькою публикою і могла з успіхом кольпортувати книжки в найдальші закутини краю. А сам редактор, Юлїян Романчук, загально відомий дїяч, скрізь шанований, в своїй редакторській роботї сумлїнний, пильний. Одним словом — все складаєть ся, як найкрасше для того, щоб таке видавництво як „Руська письменність“ було розсадником українського письменства поміж найширші верстви, скрізь несло клич популяризації рідної лїтератури.

І дїйсно, „Руська письменність“, о скільки являєть ся сповненєм думок, бажань та планів пана Романчука, — видавництво користне для українського громадянства. Про се двох думок не може бути і нїхто сперечати ся з тим не стане. Мати цїлу скарбницю рідної лїтератури, всїх найзнаменитших письменників, зібраних в декількох десятках томів, які можна кождому набути по мінїмальній цїнї—се великий здобуток. Що пан Романчук впав на таку думку і взяв ся до її переведеня, а „Просьвіта“ була готова покрити кошти видавництва, зрікаючись всякого заробітку—

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

за се їм велика подяка від цілого громадянства. Але—признаючи принціпіяльно велику моральну користь з такого видавництва не можна разом з тим побороти певних сумнівів, рівнож принціпіяльної ваги. Сумніви ті тим більші, що стоїмо вже при кінці видавництва, ще прийде лише 2 томи Руданського, а творами Кониського думає редактор „Руської письменности" замкнути цїле видане. І тепер, коли вже маємо в руках головну частину того, що мала дати „Руська письменність", можна зовсїм отверто і щиро свої сумніви висловити.

„Руська письменність" мала дати публиці клясиків української літератури, найзнаменитших рідних письменників. Насуваєть ся мимоволї питане, якого оминути тут ніяк не можна, що таке клясики літератури, а властиво, що розумів під тим словом редактор „Руської письменности" приступаючи до виданя. Видані ним томи дають на се найкрасшу відповідь. Клясики для нього—се „найзнаменитші" письменники, автори, яких твори кождий повинен знати, хто тілько інтересуєть ся справами рідної літератури. А котрий-же автор „найзнаменитший?" І тут приходимо до найбільше дразливої справи, справи роздїлюваня ранґ письменникам, а властиво подїлу їх на клясиків і не клясиків.

На заході видаване „клясиків"—річ давно практикована але так само давно інтелїґентні круги приймають такі видання як malum necessarium. Публика купує комплєти своїх клясиків, хвалить їх, кладе на стіл, дає золочену обгортку, але на тім й конець. Вже Лессінґ пустив в курс злобний двостих про Кльопфштока, якого всї хвалять як клясика, але ніхто не читає. Дїйсно — видавництва клясиків ставали найчастїйше лише прикрасою бібліотек родинних, настольними книгами, поза тим були для ширшої публики без інтересу: не гріли, не одушевляли нікого до рідної літератури. Що більше: „клясики" були в руках широкої публики могучою зброєю проти всяких свіжих течій в літературі та житю. Клясик — скажім, в роді Вілянда чи Кльопфштока, робив нїмецького тодїшнього інтелїґента нечулим на нові подуви творчости, не давав бачити йому Шіллєра та Ґете. Відтак Ґете та Шіллєр стали для широкої публики клясиками, і пройшов без признаня у сучасних талант Кляйста, відтак Геббеля і т. д. Се історія тепер буденна в кождій літературі. І слушність мав Уайльд, коли протестував проти клясиків, обвинувачуючи їх в спинюваню літературного житя. Вони дають публиці готові вже схеми, не ображують її смаку, з них може кождий до схочу черпати массу сентенцій, наук на всякі випадки житя, богато там „золотих думок", цвітистих місць, які можна вписувати панночкам в альбом, — то чому не признавати їх ґенїя!? Така льоґіка все у широкої публики, вона все так опоганювала найкрасших творців. Іменувала когось своїм клясиком, поставила на недосяжну висоту і нікому вже не вільно було без-

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

карно критично розглядати їх творчість, се було святотатством. Публика любила все робити собі божків з великих письменників—очевидно не за життя, а ex post, — і тим фактично убивала їх. Бо культ їх не був вже культом праведних — хочби й одиниць, — які уміли-би цінити красу та моральну велич творчих ґеніїв, а ідолопоклонством товпи.

На таке ідолопоклонство публики нема очевидно ради. Воно стихійне, і довгих століт праці треба-би, аби виробити у неї більш-менш культурне відношене до своїх творців, т. є. відношене з отвореними очима. І погано власне те, що керманичі публичної опінії люблять йти найчастійше під смак публики і вдоволяти її споконвічні інстинкти. В данім випадку се відносить ся до істориків літератури, яким вигідно йти вже утертою дорогою, і які лінують ся установляти — і боять ся навіть того—нові горизонти, відповідно до розвою літературного життя. Для них не істнують ніякі закони естетики при оцінці твору чи автора крім тих, які вони винесли з школи, і вони на літературу дивлять ся тільки sub specie школи, вузко зрозумілої „моральности", шляхотних тенденцій, які не йшли-би на поперек загально-принятим трюізмам. Така історія літератури найпопулярнійша, вона знаходить ся скрізь відтак по шкільних підручниках і читанках і становить духову поживу молодих поколінь і широкого громадянства.

Коли з того пункту поглянемо на наші відносини, — побачимо, як страшно терпить наше літературне житє під натиском такої офіціяльної історії літератури. Ще Україна російська щасливійша. Там немає своїх шкіл, то й менше всякої своєї цензури, менше офіціяльного відношення до проявів літературного життя. „Історія українського письменства" [1]) ставить ще досить можливі для пересічного українського інтелїґента рами, нетерпимість на пункті національно-демократичної тенденції ще можна якось винести. Але в Галичині історики літератури не мали, бодай не виявили досі й тих горизонтів, крім праць Івана Франка майже вся українська література була препарована „ученими" ad usum scholae. Здаєть ся, ні одна література не мала і не буде мати такої плиткої та безідейної з кождого боку історії літератури як покійного Ом. Огоновського, професора університету, який мав обовязок виховувати молоде покоління істориків літератури. Те все убожество думки прищіпило ся пізнійше так фатально, що галицька Україна стратила зовсім орієнтацію в своїй літературі скорше, чим її здобула. Для молодіжи лишив ся підручник української літератури зладжений Ол. Барвінським і се була й єсть ще досі її „порада".

Нїчо дивного, що тепер справа літературна в Галичині стоїть так

[1]) С. Єфремова.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

погано. Не було учителїв, не було кому навчити, показати дорогу, провести. Були й єсть учителї рідної літератури, але їх мудрість кінчить ся звичайно на шкільних читанках. Літературу вони знають лише здебільшого до Шевченка, навіть на університеті, де маємо двох професорів української літератури ніхто не чув нїчого поза Шевченком. Котляревський, Шашкевич, — се патріархи, ґенії, які відродили наше письменство, Гулак Артемовський, Квітка-Основяненко, се стовпи української літератури і поза них люди не люблять виходити. Там їх естетика, літературний смак і все; туди лише вони вміють показати дорогу молодїжи. Нерадо вони згадають про новійших письменників, Марко-Вовчок мусить бути спеціяльно підроблюваний, Шевченко теж до останнього часу не був в е с ь дозволений, а єсть ще й тепер учителї, здібні вигнати ґімназіста зі школи за „Марію“... Я вже незгадую про наймолодших письменників. Одному Стефаникови пощастило попасти в ласку широкої публики, але все таки до читанки нїхто не відважив-би ся дати його, а іменувати „клясиком“ української літератури так само...

І от гляньмо тепер на „Руську письменність“ Юлїяна Романчука, — то будемо мати найкрасшу іллюстрацію того, що я сказав. Побачимо, що плян його в редаґованню зовсїм не має нїяких індівідуальних прикмет, а чисто типічний, випливаючий з обставин всього дотепершнього літературного житя; побачимо далї, що редактор „Руської письменности“ вибирає до літературної скарбниці і назначує клясиків української літератури так само, як зробив-би се кождий пересїчний галицький інтелїґнт.

„Руська письменність“!.. Найзнаменитші „україньско-рускі і австрийско-рускі“ письменники, клясики українського письменства! Все иньше треба покинути, цїлу літературу залишити, а їх треба дати народови в комплетнім, гарнім і можливо дешевім виданю, бо вони підстава дальшого духового розвою будучих поколїнь, без них не обійдеть ся суспільність і потерпить естетична культура! Отже: Гулак-Артемовський, Е. Гребінка, А. Метлинський, Вол. Шашкевич, К. Климкович, Я. Головацький, Ів. Устиянович, А. Могильницький, І. Воробкевич, О. Стороженко... Клясики найзнаменитші!

De mortuis nihil nisi bene... У нас шанують людей тільки по їх смерти. За житя інтриґують проти чоловіка, лають, прозивають його зрадником, а потім — диви! — який некрольоґ йому випишуть: і знаменитий, і душа висока, і талант величезний! Письменникови треба перше всього вмерти, щоби признали його талант. Тодї напевно всї його пожалують, згадають про невідрадні обставини його житя, дадуть його поміж „клясиків“.

Хотїлоб ся на шутку те все писати, але се таки правда. Сумна

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

правда. Хто такі були з ідейного боку: Головацький, Вагилевич, Гулак-Артемовський, Стороженко, Устиянович, Могильницький? Їх біографії аж надто богато про се говорять. А ми їх уважаємо за духових батьків українства, за людей, що привели нашу літературу до відродженя! Що-таке їх твори з артистичного боку? Мізерія в повнім того слова значіню, коли поминути елемент гарної у декого народної мови. А ми їх називаємо найзнаменитшими, клясиками. Приходить редактор „Руської письменности", препарує їх твори для всенароднього ужитку, величає їх і пише, що без тих скарбів ми не можемо обійтись. Що найсумнійше — публика, широка публика приймає тих клясиків, прикрашує ними свої бібліотеки.

А деж наша нова література, наші молоді письменники? Де поділи ся Кобилянська, Леся Українка, Коцюбинський, і так багато других? Чи треба їм чекати 50 літ, поки їх твори будуть потрібними і „Просьвіта" видасть їх в дешевім виданю для народа а Ю. Романчук оголосить їх найзнаменитшими? Дивна льоґіка: „Руська письменність" має скінчити ся творами Конисього, всіх живучих письменників пан Романчук непризнає і клясиками називає лише померших авторів. Для Галичини українська література кінчить ся на Кониським!

Скаже хтось: чого тут лаятись, коли оден чоловік захотів такий власне плян, а не иньший, провести в житє; вільно-ж комусь видавати „Руську письменність", другий нехай буде протектором молодої літератури і свій плян нехай вводить в житє! — Так, вільно людям робити що собі бажають — то певно. Але в тім то й річ, що Головацькі, Устияновичі, Могильницькі і ин. займають більше увагу галицьких учених як нова література, якої вони не люблять і не знають. В тім то й річ, що з під ярма парафіянщини, безідейности та міщанства галицька українська суспільність не дає визволитись своїй літературі і письменникам. От, напр. товариство „Просьвіта", яка згуртувала десятки тисяч членів. Годувала нарід оповіданями про Бориса та Гліба, про святих чудотворців, живих тем доторкала ся, оскільки треба було лаяти мужиків за піянство. Добре роби — добре буде — се була вся „просвіта". Тепер забавила ся в літературу і видає „Руську письменність". В той час як сусїди розкидають поміж своїх мужиків сотки тисяч екземплярів дешевих, сотикових видань живих авторів, тих, що зазирнули глубоко в душу сучасного мужика і знають сучасне житє. А де наші молоді письменники, наша молода література? Спитати кого-небудь із старших громадян про се — він не полізе за словом до кишені. Тепер молоді письменники нїчо не варта: у них „штука для штуки", брак національної бодрости і запалу, порноґрафія. Отже нової літератури нема. А старі автори, такі як Могильницький йдуть в „клясики". Певно: там бодрість

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

патріотизм, нема порноґрафії. І не жаль дати народови читати такого „Русина вояки“, де наші хлопці колами з плотів побивають французьких жовнїрів. Мужик покріпить ся на душі, може згадає „добрі, старі часи“. А давати читати Яцкова? Сеж отруя, деморалїзація здорового мужицького орґанїзму.

„Руська письменність“ — европейське видане. Так, так я сам тїшу ся, що ми можемо здобути ся на таке виданнє, але не того змісту там треба було. Не варто було в европейську форму вбирати такого нужденного змісту [1]), треба було щось живійше дати не археольоґію. Прославлюване такої, дивовижної нераз, археольоґії літературної вбивало все свіжі парости літературні, відбирало ґрунт під ногами молодим талантам, які мусїли або дезертерувати від парафіянщини або привикати до неї. Ті прінціпи, які ввійшли в основу „Руської письменности“, такі характеристичні для психольоґії „освіченого“ українського громадянства в Галичинї, отроювали атмосферу, робили її невиносимою для всякого свіжого таланту і поривів творчих на дальшу мету, вони вбивали день за днем і рік за роком творчу думку. Тепер література наша в Галичинї дїйсно марна, сухітнича. Але маємо за те великі, елеґантні і дешеві томи „Руської письменности“, европейське видане!..

Можна себе потїшити бодай тим, що широка публика, яка набула і набуває „Руску письменність“ не має особливої причини відносити ся з ентузіязмом до її змісту. Трудно уявити собі, аби широка публика могла орієнтувати ся в тих лябіринтах, до яких треба діставати ся з досить значним науковим апаратом, бути істориком літератури.

Будемо надіяти ся, що прийде пора на красшу лектуру для громадянства і знайдуть ся лїпші клясики...

---

[1]) Не хочу тим назвати нужденним зміст усеї „Р. письменности“. Там есть Шевченко, Кулїш..., але жаль, що в компанії таких „клясиків“ як Воробкевич або Могильницький. Впрочім, есть видруковані тут деякі автори, як Руданський, які були передтим видані в комплетї і не було потреби їх ще раз друкувати...

Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ДЖЕК ЛЬОНДОН.

Непохитність жінки.

Вовча голова з блискучими жадібними очима, вкрита приморозю розсунула полотна шатра.

— Гі! Геть! Сіваші! Геть, діявольське кодло — залунали невдоволені голоси в середині шатра. Бетльс поривчато вдарив пса циновою тарілкою і він прутко зник. Люї Савоа закріпів на своєму місці полотна шатра і почав гріти руки біля печи. На дворі було дуже холодно. Перед двома добами спиртовий термометр луснув на шестидесяти восьми градусах нижче зеро, а з того часу холод незмінно побільшував ся і ставав гострійший. І нїхто не міг сказати, коли скінчить ся холоднеча.

Дуже необережно, хіба тільки по волї богів, відходити від печи в такий час або дихати холодним повітрєм під відкритим небом. Люди иноді роблять се і застужують легенї. Зявляєть ся сухий, легкий і частий кашель, який помітно збільшуєть ся, коли смажить ся сало. Потім деnебудь весною абою лїтом випалюєть ся отвір в мерзлому гною. Туди кидають трупа людини, накривають зверху мохом і залишають з цїлковитою певністю, що він воскресне в день страшного суду — зовсїм такий самий. Для маловірних, які мають сумнїви що до можливости матеріяльного втїлення в фатальний день, не можна вказати країни більш придатної, анїж Клондайк для того, щоб вмерти в нїй. Але се не значить, що ся країна придатна для потреб живих людей.

На дворі було дуже холодно, але не надто тепло було і в шатрі. Навколо єдиної печи зібрали ся всї і нецеремонно сперечали ся за право переважного користування нею. Половину долївки займало накидане соснове гілле; на нїм розстелено було спальні футра, між якими лежав шар хвойних гиляк, а потім твердий зимовий снїг. Решту долївки вкривав утрамбований мокасинами снїг, заставлений горщиками, чашками та иньшими належними причандалами арктичної стоянки. Розігріта піч червоніла, але в трьох кроках від неї лежала крижина з такими гострими краями і така суха, наче щойно принесено її з ріки. Натиск надвірнього холоду примушував піднїмати ся внутрішнє тепло вгору. Майже над пічкою, там де димар проходив крізь дах, було маленьке коло сухої парусини; далї від димаря, як від центру, йшло коло вохкої парусини; воно переходило в сїре кільце, і нарештї стїни і верх шатра, одїті були на пів дюйма сухою білою кристалїчною приморозю.

— Ох! Ох! Ох! — розлягли ся болючі стогнання молодого товариша, що спав, загорнувшись в футро; він заріс бородою, був блїдий та змучений. Він не прокидав ся, а тужні вигуки ставали все гучнїйші. Тїло

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

його часто здрігало ся і конвульсійно викручувало ся, немов постіль була з кропиви і він силкував ся увільнити ся з неї.

— Треба розтирати його!—звелїв Бетльс.—В нього корчі.

Тодї добродушно, але немилосердно його почали терти, котити, мяти, штовхати пів дюжини товаришів, які щиро бажали запомогти йому.

— Проклята путь, — пробурмотїв він ледве чутно, відсуваючи від себе футряну шкіру і сїдаючи. — Я ходив по країні, три чверти сезону вправляв ся в бігу з жердкою в руках, загартовував себе всїма можливими способами, а тепер, коли доводить ся подорожувати по сїй залишеній Богом землї, я виявив себ випещеним Атенянином без найменьшої краплї відваги.

Він зігнув ся біля огню і почав крутити в руках папироску.

— О, я не жалую ся. Я можу завжди, завжди взяти себе в руки; але менї доволї таки соромно за самого себе, ось і все. Зробивши сї прокляті тридцять миль я такий розбитий, задубілий і хорий наче який небудь кволий світський франт по пятьох милях ходження сїльською шосою. Ось чому я почуваю себе погано! А дайте лиш сїрника менї!

— Не впадайте в розпуку, юначе, — сказав Бетльс, простягаючи палаючу вітку з багатя і впадаючи в батьківський тон; — хиба я забув ті часи, коли я починав подорожувати? Як я мерз! Иноді менї треба було хвилин десять для того тільки, щоб підвести ся й встати на ноги — кожна звязка боліла. А корчі? У мене були такі вузли, що цїлий табор мусїв би потратити пів дня, щоб позбавити мене їх. У вас, що тільки починаєте, все гаразд, і ви на вірному шляху. Прийде час, ви подорожуватимете, коли всї ми, старі мандрівники, будемо в могилї. Найбільше, що на користь вам, се те, що ви не маєте нахилу до ожиріння, не маєте товщі, яка багатьох заслала на лоно Авраамове ранїйше призначеного часу.

— Товщі?

— Так. Річ йде про товщину. В пути товсті люди зовсїм не кращі товариші.

— Нїколи не чув про се.

— Нїколи не чули про се?

— Товщина не заважає, коли хоч сильно, але недовго напружуеш ся, але коли довго напружуеш ся, треба непохитної сили, яку не доводило ся б весь час підштовхувати; там, де потрібні завзятє і витревалість, товщина стоїть на заваді. Коли треба напружено працювати і вчепити ся в що небудь так, як пес вчеплюєть ся в кістку, краще невеличкі жилаві товариші. Ось чому, чорт забери, товсті люде і не придатні до сього.

— Се правда, — вмішав ся Люї Савоа.

— Я знаю одного чоловіка, товстого як буйвол. З ним довело ся зу-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стріти ся в Сальфур-Крику та йти поруч одному маленькому чоловіку, — Лон-Мак-Фенови. Ви знаєте Лон-Мак-Фена — невеличкого Ірляндця, з гострим язиком і рудим волосем. Вони йшли, йшли, довго йшли, і в день і в ночи. Товстий чоловік дуже втомлявся, і часто лягав в сніг. А маленький давав штурханці і підштовхував великого і кричав на нього як на малого. І довго довело ся маленькому давати штурханці і підштовхувати великого, поки вони не прийшли до моєї халупки. Днів три той не сповзав з моєї ковдри. Закладаю ся — ніколи не бачив такого товстюка, як він. Ніколи! В нім було, як ви сказали, багато товщі.

— Се був Аксель Гундерсон, — сказав Пренс.

— Він самий товстий чоловік, який коли будь подорожував на півночи, — додав Бетльс; — але він виняток, який потверджує правило. Подивіть ся на його жінку Унгу — вона невеличка, важить усього фунтів сто десять, чисте мясо, ні одного унця зайвого. Вона витревала й непохитна, піклуєть ся ним, доглядає його так, що вже неможливо краще. І нема нічого на землї, чи під землею, чого б вона не зробила для нього.

— Але вона любила його, — зауважив інжінєр.

— Не в сім тільки річ. Се...

— Слухайте, братя, — вмішав ся Сіткінський Чарлї, сидючи на скрині з харчами. — Ви говорили про товщу в мязах товстих людей, про непохитність жінок і коханне, і говорили ви чудово, а я згадував про те, що трапило ся, коли країна була молодою і огнища людські розкидані далеко одне від одного мов зірки. Тодї менї довело ся мати справу з одним товстим чоловіком і з жінкою. Жінка була маленька, але серце її було більше ніж мясисте серце мужчини, і вона була непохитна. І довело ся нам зробити втомляючу подорож, дійти навіть до Соленої Води; було дуже холодно, сніг глибокий і ми голодували. Але любов жінки була всемогутньою, вище такої любови нічого бути не може.

Він зупинив ся і почав сокирою складати шматочки льоду з широкої крижини, що лежала недалеко від нього, і кидати їх в горщик на огнищу, в якому таяла вода до питя. Люди усїли ся ближче і в тїсноті Чарлї силкував ся знайти вигіднїйше місце для свого закостенїлого тїла.

— Братя, кров моя червона, як у всїх Сівашів, але серце моє біле. Перше я завдячую хибам моїх пращурів, друге — чеснотам моїх приятелїв. Велика правда осяяла мене, як я був ще малим. Я довідав ся, що землю віддано вашій расї і вам; що Сіваші [1]) не можуть конкурувати з вами, і подібно оленям і ведмедям призначено їм загинути з холоду. Тодї я пішов в тепло і сїв між вами, біля ваших огнищ і, як бачите став як ви. Я багато бачив на свому віку. Я довідав ся про дивні речи і під

[1]) Індійцї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

час подорожей зустрічав ся з людьми ріжного роду. І тому я дивлю ся на справи так, як і ви, так само міркую про людей і так само думаю. Ось чому, коли я гостро висловлююсь про людину вашої власної раси, я знаю, що ви не візьмете сього за зле; і коли я хвалю кого-небудь з свого племени, ви не скажете про мене, „Сїтка Чарлї — Сїваш, а тому він неправильно дивить ся на речи і не можна вірити тому, що він говорить". Чи не так?

Збори однодушно потвердили се.

— Жінку звали Пасек. Я купив її на чесному торзї у племени Тотем, що живе на поморі, в гірлах соленого рукава моря. Серце моє не поривало ся до жінки, і я не шукав її погляду. Очи їй спущені були до долу, вона була полохлива й боязка, як взагалї дївчата, що трапляють до рук чужоземця, якого вони ранійше нїколи не бачили. Як я говорив, в моїм серцї не було місця для залицання до неї; я замислив велику подорож, і менї треба було ще одну людину, щоб годувати псів та грести зо мною підчас довгих подорожей рікою. Одна ковдра повинна була вкривати обох; і вибір мій зупинив ся на Пасек. Я не сказав вам, що був на службі у уряду? Як що нї, то се треба вам знати. Мене взято було на військове судно, у-купі з санками, псами і приготованими харчами, і зо мною пішла Пасек. Попростували ми на північ, до самих криг Берінгова моря, де ми зійшли з корабля — я, Пасек і пси. Потім я одержав гроші від уряду, карту земель, яких до сього нї одна людина не бачила і посилку. Посилку було запечатано і вміло захищено від негоди, і я повинен був доставити на полярне китоловне судно, затерте кригою до берегів великої Мекензї. Нема иньшої такої великої ріки, опріч нашого Юкона, матери всїх рік.

— Але все се не важно, бо моє оповіданнє не має відношення нї до китоловного судна, нї до зими серед крижаних накопичень, прожитої мною на Мекензї. Потім перед весною, коли днї стали довші, а снїг вкрив ся корою, ми — Пасек та я — пішли на південь в країну ріки Юкона. Важка подорож, але сонце вказувало нам шлях. Земля тодї уже обнажала ся, як я сказав, і ми піднїмали ся в гору по течії, за помічю багрів і весел, доки не дійшли до Форті Майля. Ми вийшли на берег — приємно було побачити знов білі обличя. Та зима була дуже сувора. Мороз та холод охопили нас, а з ними прийшов і голод. На кожну людину аґент компанії дав сорок фунтів муки і двадцять фунтів сала. Гороху не було. Пси завивали весь час, животи людям були пласкі, а обличя вкрили ся глибокими зморшками; сильні ставали безсилими, а безсилі вмірали. Чимало було хорих на цингу.

Якось в ночі зійшли ся ми всї під клунями і порожні полиці з більшою силою змусили нас відчути порожнечу наших шлунків. Ми зтиха

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

розмовляли при світлї огнища, бо свічки ми відклали для тих, хто може протягне до весни.

— Радили ся і вирішили, що хто-небудь мусить дійти до Соленої води і розповісти світови про наше нещасте. Тодї очи всїх звернули ся до мене, бо знали, що я досвідний подорожнїй.—„Сїмсот миль“,—сказав я—„до Хенс Мішона, і цїлу путь доведеть ся їхати на лижах. Дайте менї найміцнїйших псів і кращих харчів, які маєте, і я піду. І зо мною піде Пасек“.

— Вони згодились на се. Але один завзяв ся Льонґ Джеф, янкі, товстий, міцнозбудований. І говорив він звисока. З його слів — він теж був досвідний подорожнїй, родив ся на лижах і вихований був на молоцї буйволицї. Він говорив, що мусить йти зо мною, і на випадок як я не витримаю пути, він може доставити відомости в Мішон. Я був молодий і не знав ще янків. Звідки міг я знати, що в нїм говорить тільки товща або, що справдї бувалий і досвідчений янкі вміє держати язик за зубами? Отже ми взяли кращих псів, кращі харчі і рушили у трьох: — Пасек, Льонґ Джеф та я.

— Вам доводило ся ходити первісними снїгами, працювати києм, і ви звикли до накопичень льоду на ріцї; тому я не казатиму про труднощі пути, а ми робили часом десять миль у день, часом тридцять, але частїйше десять. І хоч ми взяли найкращі харчі, але й їх було замало. Пси також були в жалкім станї, і ми ледви утримували їх на ногах. На р. Білій замість трьох саней лишило ся двоє, а пройдено було тільки двіста миль. Але ми нїчого не втрачували: пси, що не витримували пути, трапляли до шлунків тих, хто залишав ся живий.

— Нї зустрічи, нї диму—аж до Пелї. Тут я рахував знайти харчі і залишити Льонґа Джефа, який жалував ся і насилу переносив путь. Прибувши в Пелї, ми знайшли передставника Компанії з затрудненим диханнєм; очи йому блищали, рівчак для збереження харчів був порожнїй, і він вказав на порожнїй рівчак місіонера і на його могилу, обложену високою купою камнїв для захисту від псів. Тут же було кілька Індійців, але дїтей і старих між ними ми не помітили, і було ясно, що небагато побачать весну.

— І пішли ми далї з легкими шлунками і важким серцем, і півтися-чі миль снїгу й мовчання лежали між нами і Хенс-Мішоном біля моря.

— До того-ж було дуже темно, і о-півднї сонце неясно освітлювало обрій на полудню. Але накопиченнє криг було меньше, йти було краще, і я не втомляючись гнав псів і проводив в пути весь день з ранього ранку до пізнього вечора.

— Як я говорив на Фортї Майлї, кожний дюйм треба було робити на лижах. І лижі завдавали сильного болю нашим ногам, ноги ломило,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вони вкривали ся струпами і не загоювали ся. З кождим днем страждання побільшували ся і якось у-ранцї, коли ми привязували лижі, Льонґ Джеф почав плакати, як дитина. Щоб продовжати шлях, я посадив його на передку легких саней, але він, щоб вигіднїйше було, скинув лижі. А позаяк дорога була нерівна, то мокасіни його зоставляли глибокі слїди: в сї слїди трапляли пси. Вони знесилювали ся, і се було для них недобре; я різко сказав йому про се, і він обіцяв бути обережнїйшим, але зламав своє слово. Тодї я вдарив його батогом і після сього пси не провалювали ся більше. Він був дитиною, коли справа йшла про страждання й товщу.

— Коли мужчина лежав біля вогню й нарікав, Пасек варила їжу, ранками помагала запрягати санки, а вечерами випрягати їх. Вона оберігала псів, завжди була попереду, піднїмаючи лижі і тим полекшуючи шлях.

— Я вважав, що вона обовязана була се робити і не задумував ся над сим. Я був занятий иньшим і опріч того був молодий і мало знав жінок. І тільки потім, оглядаючись назад, я де-що зрозумів.

А мужчина поводив ся негідно. Пси і без того були знесилені, а він потихеньку сїдав ще верхи на санки, коли плїв ся позаду. Пасек сказала, що вона візьме одні санки, і йому нїчого було більше робити. В ранцї я дав йому харчі, які припадали на його долю і примусив його далї йти одного. Потім жінка і я приладнали санки, запрягли псів і рушили. Опівднї, коли сонце сміяло ся з нас, ми перегнали мужчину; сльози замерзли в нього на щоках. Але ми лишили його позаду.

— В ночи ми зупинили ся, відложили харчів на його долю і розстелили для нього футра; розклали крім того більше огню, щоб він міг помітити його. Кілька годин згодом він прийшов, шкутильгаючи, зїв свою страву, стогнучи й зітхаючи, і заснув. Він не був хорий, сей чоловік. Він тільки важко переносив путь, хутко втомляв ся і був знесилений голодом. Та Пасек і я теж втомляли ся не меньше його, проте ми робили все, а він нїчого. Але він був товстий, про що ще нам казав наш товарищ Бетльс... Не вважаючи на все се ми завжди чесно дїлили з ним харчі.

— Якось у день ми зустріли дві тїни, що мандрували в країнї Мовчання, — білого мужчину і хлопчика. В кожного на плечах була ковдра. Вночи вони розкладали багате і лягали на ковдру до ранку. Вони мали трохи муки, розмішували її в теплій воді і пили. Мужчина показав менї вісїм чашок муки, — все, що вони мали, а Пелї, де панував голод, було на відстани двухсот миль. Між иньшим вони сказали, що слїдком йде Індієць, що вони чесно дїлили ся з ним, але він відстав. Я не вірив, що вони чесно дїлили ся з ним, инакше Індієць не відстав

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

би. І я не дав їм харчів. Вони попробували вкрасти самого вигодованого пса, який все таки був дуже худий, але я показав їм револьвер і сказав, щоб вони йшли собі. І вони пішли, наче пяні, крізь країну Мовчання на Пелї.

— Тепер нам лишало ся три пси і одні санки, і пси були надзвичайно виснажені — шкіра та кости. Коли мало дров, огонь ледви горить і в оселях стає холодно. Так було і з нами. Коли мало харчів, мороз сильно чути, і обличя наші потемнїйшали і примерзли, так що наші власні матері не пізнали-б нас. І ноги нам дуже болїли.

У-ранцї, коли я рушав в путь, я упрівав від зусиля стримати ся і не гукнути з болю, який менї завдавали лижі. Пасек не розкривала рота і йшла попереду, прокладаючи шлях.

— А мужчина лементував.

— Течія Тертї Майль була дуже швидка, тому на нїм було чимало ополонок. Якось у день ми його здогнали; він спочивав, бо вийшов уперед ранїйше ніж звичайно. Але між нами була ополонка. Він ранїйше обійшов воду навколо і так розбив лїд, що санки не могли пройти — було надто вузько. Тодї ми відшукали крижаний міст. Пасек важила мало і пішла перша, з довгою жерткою в руках на випадок як би провалила ся. Але вона була легка, лижі широкі, і пройшла вона щасливо. Тодї вона стала кликати псів. Але у них не було нї жердки нї лижів, вони провалювали ся і були підхоплені водою. Я міцно держав санки позаду, поки песики не стали провалювати ся і не трапили під лїд. Правда, для них лишало ся мало харчів, проте я рахував, що їм вистарчить їжі на тиждень, але вони загинули.

— Другого ранку я подїлив всї харчі, яких було небагато, на три частини і сказав Льонґ Джефови, що він може йти з нами укупі або нї, як йому вигіднїйше; тепер підемо на-легку й швидко. Але він захлипав і почав плакати ся на свої слабі ноги, на свої муки і говорив гостро, не по товариськи. Ноги і Пасек й менї болїли теж, ще дужче ніж йому, бо ми працювали з псами. Льонґ Джеф присягав ся, що він швидче готовий вмерти, анїж йти далї; тодї Пасек взяла футряну одіж, а я куховарський горщик і сокиру та хотїв йти. Але вона глянула на призначену для мужчини частину харчів і сказала: „Не варт витрачати даремно гарну їжу для младенця. Краще йому вмерти“. Я похитав головою і нїчого не відповів — товариш раз на завжди товариш. Тодї вона говорила про людей, що лишили ся в фортї Майлї; казала, що серед них багато гарних; і що вони чекають від мене харчів на весну. Коли я і на сей раз промовчав, вона хутко вихопила револьвер з-за мого пояса і, як сказав наш брат Бетльс, Лонґ Джеф пішов на лоно Авраамове передвчасно. Я осуджував за се Пасек; але вона не виявила жа-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лю і ні трішки не була засмучена. І в своїм серці я знав, що вона має рацію.

Сіткінський Чарлі замовк і почав кидати шматочки льоду в горщик, що стояв на печі. Люди мовчали і по спинам їх пробігав холод від вигя перемерзлих на морозі псів, які в такий спосіб повідомляли про свої негоди.

— І день у день ми проходили снігом один нічліг по однім мов дві тіни — Пасек та я—і ми знали, що можемо бути вдоволені таким кінцем раніше ніж дійшли до Соленої Води. Тоді ми здогнали Індійця, який наче тінь йшов на Пелі!

Вони, мужчина й хлопець, не чесно ділили ся з ним, сказав він, і не лишили йому муки і на три днї. Що ночи він варив шматочки від мокасін в чашці і їв їх. Але від мокасін небагато вже в нього лишило ся. Він був з над моря і розповів нам про се через Пасек, яка говорила його мовою. Він був чужим на Юконі і не знав дороги, але лице його було звернено до Пелі. Як далеко було йти? Два ночліга? десять? сто? — він не знав, але йшов на Пелі. Повертати ся назад йому було надто далеко; тому лишало ся тільки йти наперед.

— Він не питав про харчі, бо бачив, що ми в важкому становищі. Пасек дивила ся на людину і на мене, наче вона вагала ся як самиця куропатка, виводок якої в небезпеці. Тоді я звернув ся до неї і сказав: — „Сю людину обдїлено. Я дам їй частину наших запасів„.

— Я бачив, як очи їй на хвильку наче блиснули вдоволенням. Вона довго дивила ся на людину і на мене; уста їй були сцїплені й суворі.

— Нї, сказала вона.—Солена Вода звідси далеко, а смерть близько. Краще, як вона візьме чужу людину і мине мого Чарлі!

Тоді людина пішла в бік Мовчання на Пелі. Тої ночи Пасек плакала.

— Нема диму без вогню, коли дрова сухі... Здивований я був дуже її сумом, і подумав, що серце жінки розмякло від темряви пути і страждань.

— Житє — дивна річ. Багато я думав про се, і довго зважував; одначе, з кожним днем загадка не зменьшувалась, а збільшувалась. Звідки се дивне бажанне жити? Бо житє гра, в якій нїхто не виграє. Жити — значить напружено працювати і глибоко страждати, доки важка старість не підступить до нас і ми не складемо наших рук на холодний попіл догорілого огню. Важко жити! В муках дитина зявляєть ся на світ, в муках старий випускає останнє зітханне, і всї днї його повні турбот і печали; проте йде він в розкриті обійми смерти, спотикаючи ся, падаючи, з головою, оберненою назад, готовий бити ся до останнього зітхання. А смерть приємна. Тільки житє і все живе є лихо. Всї-ж ми любимо житє і ненавидимо смерть. І се дуже дивно!

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— У день, коли ми йшли з Пасек, ми говорили мало. В ночи ми мов мертві лежали в снїгу і ранком продовжали свою путь; і йшли наче мертві, і все навколо нас було мертве. Нї білки, нї крїгика — нїчого. Ріка в своїй білій одежі мовчала. Соки захололи в деревах. І холодно було, як тепер; у ночи зірки опускали ся низько і були великі, стрибали, танцювали, а у день над нами сміяло ся багато сонця, повітре блищало та сяло, а снїг був — наче діямантовий пил. Але нї тепла, нї згука, — лише холод і мовчанка. Як я сказав, ми йшли наче мертві, мов у дрімотї і не рахували часу. Тільки наші обличя звернені були до Соленої Води, душі наші поривали ся до Соленої Води і наші ноги несли нас туди.

— Ми робили пристанок біля Тахкина, і не знали сього. Наші очи дивили ся на Уайр Хорс, але не бачили його. Наші ноги ступали по нерівній поверхнї Каньона, але не почували сього. Ми нїчого не помічали. І часто, падаючи в пути, лицем звертали ся до Соленої Води.

— Наші останнї харчі кінчали ся і ми все дїлили порівну, Пасек та я, але вона все частїйше падала, і на Карібу Кросінґ вона зовсїм знесилилась.

— А ранком ми лежали під одною ковдрою і не пішли далї. Я думав лишити ся тут і зустріти смерть рука в руку з Пасек; бо я постарів і навчив ся цїнити любов женщини. Вісїмдесять миль лишало ся до Хенс Мішона, і великий Челкіт далеко над лїнїєю лїсу підіймав розкрите вітром верховіте. І Пасек говорила менї тихо наблизивши губи до мого уха, щоб я міг чути. Тепер їй не треба було вже боятя ся мого гнїву і вона говорила про своє серце, розповідала про любов свою і про багато де чого иньшого, чого я не розумів.

— Вона говорила: „Ти мій чоловік, Чарлї, а я була тобі гарною жінкою. Завжди я розводила тобі огонь, варила страву і годувала твоїх псів, працювала веслами і не нарікала. Я не говорила, що в оселї мого батька теплійше або що харчів більше в Чілкетї. Коли ти говорив, я слухала. Коли ти розказував, я корила ся. Чи не так, Чарлї“?

— І я сказав:—„Еге, се так“.

— Далї продовжала вона: „Коли ти уперше прийшов в Чілкет, ти не дивив ся на мене; купив мене, як купують пса, і повіз; серце моє скамянїло проти тебе і повне було гіркости та страху. Але се було давно. Ти був ласкавий до мене, Чарлї, як добрий хозяїн до свого пса. Серце твоє було холодне,—і в нїм не було місця для мене; проте ти добре відносив ся до мене і справедливо. І я була з тобою, коли ти брав ся за сміливі дїла і дуже рискував; я порівнювала тебе з иньшими мужчинами і бачила, що між ними ти повний чести, твоє слово мудре, твій язик правдивий. І я стала гордити ся тобою, ти наповнив все моє серце, і мої

Generated on 2015-08-08 06:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

думки були про тебе. Ти був мов сонце в середині літа, коли воно посилає навкруги свої золоті проміння, і ніколи не залишає неба. І куди-б не впав мій погляд, я всюди бачила сонце. Але твоє серце було холодне, Чарлі, і в нім не було місця для мене".

— Тоді я сказав:—Се так. Воно було холодне і в нім не було місця. Але се минуло ся. Моє серце—мов сніг, що падає на весні, коли сонце повертаєть ся назад. Все тане, шумлять потоки води, розпускаєть ся і росте зелень. Кричить куропатва, співають птахи, все співає, бо зима минула, Пасек, і я зазнав кохання жінки!

— Вона всміхнула ся і присунула ся до мене, щоб я дужче пригорнув її. І сказала: — „Я вдоволена". І вона довго лежала, тихо дихаючи, поклавши голову мені на груди. Потім вона прошептала: „Путь тут кінчаєть ся, і я втомила ся. Але зараз я хотіла б поговорити про иньше. Се було давно, коли я була ще дівчинкою в Чілкеті. Я бавила ся саме серед купи шкір в оселі мого батька; мужчини були на полюванню, а жінки та хлопчики возили мясо. Се було весною, і я була одна. Великий рудий ведмідь, який що-йно прокинув ся від зимового спання, голодний, шерсть йому висїла шматєм на кістках, такий змарнїлий був,—просунув свою голову в середину оселі і сказав—„уф". Мій брат що-йно повернув ся назад з першими санками здобутого мяса. Він почав бити ся з ведмедем палаючою головнею з огнища, а пси в упряжці, з санками позаду, зробили напад на ведмедя. Велика була баталія і багато шуму. Вони спотикали ся на огнище, купи шкір були розкидані, оселя перекинута. В решті ведмідь лежав забитий, з пальцями мого брата в пащі, а на лиці брата були слїди його пазурів. Ти звернув увагу на Індійця, що йшов на Пелї, на його рукавиці без великого пальця і на його руки, які він грів біля нашого огню? Се був мій брат. І я сказала, що йому не треба давати харчів. І він пішов в країну мовчання без харчів.

— Такою, брати мої, була любов Пасек, яка вмерла в снїгу, коло Карібу Кросінгу. Вона любила всесильним коханнєм, бо принесла в жертву брата за-для чоловіка, який взяв її в трудну подорож і призвів до гіркого кінця. І така була любов сеї жінки, що вона принесла в жертву себе. Раніїше ніж очи її закрили ся, перед сконаннєм, вона взяла мою руку і просунула її під своє футро до пояса. Я намацав там твердо набиту сумку і довідав ся про тайну її згубленої сили. Що дня ми дїлили порівну все, до самого маленького шматка; і що-дня вона зїдала тільки половину своєї пайки. Другу половину вона відкладала в сю сумку. І вона сказала: „Тут кінець пути для Пасек, але твоя путь, Чарлі, поведе тебе далї й далї, через великий Чілкут, до Хенс Мішону й до моря. І поведе тебе далї й далї, на протязї довгих літ, невідомими зем-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лями, чужими водами і сповнить літа твої і пошаною і великою славою. І приведе вона тебе до осель багатьох жінок, і гарних жінок, але ніколи ти не знайдеш кохання більшого, ніж кохання Пасек.

— І я знав, що женщина говорила правду. Але божевіле опанувало мене. Я відкинув твердо набиту сумку і присягав ся, що мій шлях скінчив ся. Її втомлені очи дивили ся ніжно, і вона сказала: „Між людьми—Сіткінський Чарлі був чесний і ніколи не зраджував свого слова. Хиба він забув про се тепер, і на що говорить даремні слова коло Карібу Кросінґу? Хиба він не згадує більше про людий в Фортї Майлї, які дали йому кращі харчі і найміцнійших псів? Пасек завжди гордила ся своїм чоловіком. Нехай він встане, підвяже лижі і йде, щоб вона могла і тепер зберегти свої гордощі".

— І коли вона похолола на моїх руках, я підвів ся, відшукав сумку, підвязав лижі, і хитаючись продовжав путь: колїна мої підгинали ся, голова крутила ся, в ухах дзвеніло і мутило ся в очах. Забута юність вернула ся до мене. Уявляло ся менї, що я сидїв коло повних горщиків під час потлачу і співав і танцював з мужчинами та жінками, що співали і били в моржеві бубни.

І Пасек тримала мою руку і йшла зо мною поруч. Коли я лягав заснути, вона будила мене. Коли я спотикав ся й падав, вона піднімала мене. Коли я трапляв в глибокий снїг, вона виводила мене назад на дорогу. І в такім станї, мов позбавлена розуму людина, яка бачить дивні видіння, мов пяний прийшов я в Хенс-Мішон біля моря.

Чарлї відкинув полотна шатра. Була дванадцята. На полудню ледви освітлюючи похмурий Хендерсон, висїв холодний диск сонця. На небі з обох боків сяло північне сяйво. В повітрі висїла паутина блискучого снїгу. А тут, поблизу шляху, вкритий приморозю пес наїжившись жалібно завивав піднявши у гору довгу морду.

Бог його батьків.

У всї боки тягнув ся первісний лїс—місце шумливих комедій і мовчазних траґедій. Боротьба за істнованнє провадила ся з усею своєю первісною звірячістю. Британець та Росіянин ще сперечали ся за перевагу в країнї Кінця Веселки і — се була головна причина — золото янків не набуло ще сих обширих просторів. Отари вовків нападали на оленїв, вибираючи з них безсилих та вагітних, і переслїдували їх так само немилосердно, як і тисячі, тисячі поколїнь назад. Нечисленні тубольцї корили ся власти своїх начальників і відьмаків, виганяли злих духів, спалювали своїх відьом, воювали з сусїдами і зїдали ворогів з охотою, яка чудово рекомендувала їх шлунки. Але се було того часу, коли камяний вік кінчав ся. Невідомими шляхами, в пустинях, не занотованих

Generated on 2015-08-08 06:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

на мапах, зявляла ся вже вістники нашествія—біляві, блакитноокі, завзяті люде, втїленнє своєї неспокійної раси. Випадково чи з наміром, по одному і по двоє і по троє, приходили вони невідомо звідки, били ся, вмірали або проходили далї, невідомо куди. Жерцї шалїли, начальники посилали бити ся з ними вояків і камінь натикав ся на сталь; але даремно все. Мов вода з величезного резервуара, продерали ся сї люди крізь темні лїси і гірні проходи, пропливали ріками в берестових човнах або обуті в мокасїни прокладали шлях на псах. Се були представники великого племени; і їх було багато; але закутані в футра мешканцї півночи не знали ще сього. Багато неоспіваних мандрівників били ся до останку і вмірали при холоднім блиску північного сяйва так само, як брати їх в пекучих пісках і в переповнених шкодливим повітрєм тропічних гаях; і вони будуть се робити дотн, доки не минуть часи і терміни призначення їх раси.

Було коло півдня. На північнім обрії яскраво рожеві фарби слабшали до заходу і густїйшали до сходу, зазначуючи невидимий нарис північного сонця. Сутїнки і світанок так змішали ся, що ночи не було,— була просто зустріч дня з днем, ледве помітне сполученнє двох сонячних кол.

На поверхнї Юкона зграї диких птахів виливали ріжними голосами свої безконечні жалї і люн насмішкувато реготавсь над тихою поверхнею води.

Проти берега з повільною течією стояли в два і три ряди човники з березової кори. Списи з лезвом з слонової кости, стріли з кости з нарізками, з оленячих ремнів луки і простї, грубо сплетені сїти вказували на те, що в мутних водах ріки в сей час клала кавяр лососина. Недалечко, з боку безладної маси шатрів з шкір і снастей, що підсихали, розлягали ся голоси рибалок. Парубки бороли ся один з одним, або залицяли ся до дївчат, в той час, як старші віком люде, позбавлені вже сеї здібности, балакали між собою, плетючи вірьовку з зеленого коріння лози. Біля їх ніг голі дїти грали ся і били ся або валяли ся в гною укупі з рудими вовкодавами.

На однім боцї з табором, але окремо від нього, стояв другий табор—з двох шатрів. Се був табор білих людей. Розуміють ся, обраннє позиції цїлком належало білим, так що на випадок непорозуміння табор білих панував над індійським табором; на випадок же побитя—від одного шатра йшов спуск до берега—до човнів. З одного шатра доносив ся голосний плач хорої дитини і колисковий спів матери. Біля напівзгаслого багатя розмовляли двоє чоловіків метис та янки.

— Так! Я люблю церкву як вірний син. Bien! Любов моя така велика, що днї мої витрачав на те, що я тїкав від неї геть, а ночи я проводив в важких снах, зводячи рахунки з нею. Слухайте!

Generated on 2015-08-08 06:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В голосї метиса чути було гнів і роздратованне.

— Я родом з Червоної Ріки. Мій батько білий—такий як і ви. Але ви янкі, а він був родом з Британії і син джентльмена. Моя мати була дочкою начальника. Так, і у-друге хотїли довідати ся, яка кров бігла в моїх жилах; бо я жив з білими, і серце мого батька било ся в менї. Була там біла дївчина, яка привитно дивила ся на мене. Батько її мав багато землї і багато коней; він був видатний поміж своїх, і в ньому текла французька кров. Він говорив, що дївчина не має власної думки; дуже багато говорив він з нею і був дуже невдоволений тим, що трапило ся.—Але вона мала свою думку, бо ми швидко стали перед священиком. А ще швидче прийшов її батько і говорив брехливі слова, і давав брехливі обіцянки і не знаю ще що; врештї пастор завзяв ся і не захотїв поблагословити наш союз. Як напочатку церква не благословила мого народження, так тепер вона відмовляла ся благословити шлюбмій і примусила мене заплямити мої руки людською кровю. Bien! Таким робом я маю підставу любити церкву. Тодї я вдарив пастора в його виголений рот, потім ми поїхали, дївчина і я, в форт Пєр, де слуга церкви був добрий чоловік. Але слїдком за нами погнали ся її батько, брати та иньші, яких він взяв з собою. І ми били ся, не злазячи з коней, доти доки я не викинув трьох з сїдла, а решта залишила переслїдування і поїхали в Форт-Пєр. Тодї ми повернули на схід, дївчина та я, в гори та лїси. Так ми і не були повінчані—і се справа рук доброї церкви, яку я люблю як син.

— Але зауважте—ось дивна прикмета жінки, серце якої нї один мужчина не в силї збагнути. Один з тих, кого я викинув з сїдла був її батько, і підкови тих, хто гнав ся позаду його, прибили його до землї. Се ми бачили, дївчина та я, але я се забув; вона ж, здавало ся, теж не згадувала, але потім, тихими вечорами с е вставало м'ж нами, і в мовчанню ночи, коли ми лежали під зірками і були самі. В о н о було з нами завжди. Вона не згадала про с е, але в о н о сидїло біля нашого вогню і змушувало нас відчужати ся. Вона пробувала увільнити ся від сього, але імено тодї в о н о повставало в її памяти, і я читав се в її очах, в її нерівнім диханню.

— Потім вона породила менї дитину, дївчинку, і померла. Тодї пішов я до рідних моєї матери, щоб дати дитинї мамку. Але мої руки забризкані були людською кровю; так, через вину церкви забризкані людською кровю. І кінна поліція шукала мене, але брат моєї матери який був тодї начальником, сховав мене і дав менї коней та харчів. І ми поїхали, моя дївчинка та я, в бік Гудзонової Затоки, де білих було небагато, і питання, які вони менї ставили, були нечисленні. Я працював тут як мисливий, провідник і погонич псів, доки моя дївчинка не зробила ся жінкою, високою, тонкою, та вродливою.

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ви знаєте зиму, довгу, одноманітну, яка навіває лихі думки та лихі вчинки. Начальник Складу був жорстока та смілива людина. В ньому не було нічого, що могло-б подобати ся жінці, але він звернув увагу на мою дівчинку, коли вона стала жінкою. Мати Божа! Він одіслав мене в далеку путь з псами, щоб йому можна було... ви розумієте, се був жорстокий та бездушний чоловік. Вона була зовсім біла, її душа теж була біла, і добра жінка померла..

— Ніч, в яку я повернув ся, була непогідна, холодна ніч; я пробув у відсутности місяці, і пси шкутильгали, коли я підходив до форту. Індійці і білі дивили ся на мене мовчки, і я відчув переляк, не знаю від чого, але не сказав ні слова, доки не нагодував псів і не поїв як людина, для якої страва була важнійше за усе. Потім я заговорив, прохаючи пояснень, але вони відкаснули ся від мене, боячись мого гніву і того, що міг я вчинити, та проте історію було розповіджено, сумну історію, слово по слову, і вони дивували ся, що я був такий спокійний.

— Коли вони розповіли, я пішов в дім до фактора. більш спокійний, аніж зараз, коли говорю про се. Він злякав ся і покликав білих на поміч, але вони не похваляли його вчинка і полишили його на самого себе. Тому побіг він в дім пастора. Я послїдував за ним. Але коли я прийшов туди, пастор став на моїм шляху, і почав мягко вмовляти мене, кажучи, що людина в гніві не повинна йти ні направо ні наліво, а згадати про Бога. Я вимагав по праву батька, щоб він дав менї пройти, але він відповів, що я переступлю тільки через його трупа і просив, благав мене. Так, се була церква, знов церква, і... я переступив через його тїло, а потім післав фактора зустріти мою дочку перед його богом, який був лихий бог, сей бог білих людей.

— Тодї розлягли ся крики, бо повідомлено було табор внизу, і я пішов. Крізь країну Великого Раба, вниз долиною Мекензї до вічних льдів, крізь Білі Скелї, повз Великий Закрут Юкона, я прийшов сюди. І з того дня до нинїшнього ваше лице перше, яке я бачу з того народу, з якого походив мій батько. Може і останне! Сї люди, мої люди, вони простий нарід, і я користуюсь впливом серед них. Слово моє для них закон, і їх священо-служителї тільки виконують мої розкази. Коли я говорю за них, я говорю за себе. Ми вимагаємо, щоб нас залишили самих. Ми не потребуємо вас. Як що ми дозволимо вам сїсти біля наших багать, після вас прийде ваша церква, ваші пастири і ваші боги. І знайте—кожну білу людину, що приходить в наше селище—я змушу відректи ся від його бога. Ви перший, і я показую вам ласку. Тому було-б добре, як би ви пішли і чим швидче, тим краще для вас.

— Я не відповідаю за своїх братів,—сказав другий чоловік, задумано наповняючи свою люльку.

Generated on 2015-08-08 06:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Але я знаю ваш рід,—відповів иньший.—Ваших братів багато, і ви та ваші тільки прокладаєте їм шлях. З часом прийдуть вони, щоб опанувати країну, але не за мене се станеть ся. Я чув, що вони вже біля Великої ріки, а далеко в нижній течії Росіяне.

Хей Стокард—янкі—здивовано подивив ся на нього. Се було вражаюче ґеоґрафічне відкрите: Пост Ґудзонової Затоки на Фортї-Юконї має иньші відомости про напрям ріки; думали, що вона тече в Льодовий океан.

— Значить Юкон пливе в Берінґове море?—запитав він.

— Я не знаю, але нижче Росіяне, богато Росіян. Ви можете йти далї і побачити се самі; можете йти назад до своїх братів; але вгору на Койукук не слїд вам йти, бо священослужителї і вояки виконують мої розкази. Так велю я, Баптист Червоний, слово якого закон, бо я начальник сього народу.

А як би я не пішов вниз до Росіян або назад до моїх братів?

— Тодї ви швидко потрапите до вашого бога, до лихого бога, до бога білих людей.

Червоне сонце підбило ся над обрієм, туманне й кріваве. Баптист Червоний встав, злегка хитнув головою, і пішов назад до свого табору серед червонавих тїней і співів птахів.

II.

Хей Стокард енерґійно вилаяв ся, грубо й коротко. Його жінка підвела очи від горщиків та чашок і глянула уважно на ріку. Вона походила з Теслїна і вміла розбирати ся в намірах та підприємствах свого чоловіка за помічу тих лайок, які він вимовляв. Отже вона знала, що даний випадок заслугує на увагу. Довгий човен, з веслами, що вилискували в промінних заходячого сонця, пересїкав ріку і простував до берега. Хей Стокард уважливо спостерігав. Троє людей піднїмали ся й схиляли ся, піднїмали ся й схиляли ся ритмично; але червона повязка навколо голови одного з них звернула його увагу.

— Біль!—гукнув він.—Ей, Біль! Незграбний, наче розвинчений ґіґант зявив ся з одної палатки зїваючи і протираючи заспані очи. Коли він побачив дивний човен, сон відлетїв від нього.

— Ах, чорт забери! І чого його несе сюди?

Хей Стокард тільки похитав головою, силкуючись дістати рушницю.

— Підстрелити б його,—підбивав Біль,—і геть з очей. Він напевне все попсує нам, коли ми сього не зробимо.

Але Стокард одкинув сей надзвичайний засіб і вдержав Біля. Двоє Індійців пристали до берега, і з човника вийшов білий пасажір, який відрізняв ся від решти своїм пишним головним убором.

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Як Павло Тирсейський, витаю вас. Нехай буде з вами мир та благодать Божа. Його появленнє зустріто було похмурим мовчаннєм.

— Вас, Хей Стокарде, боговідступнику і грішнику, витаю. Вашим серцем володіє Мамона, ваш розум підпав власти лукавого духа зла, в вашім шатрі жінка, з якою ви в любовнім звязку; в сих гріхах, навіть тут в пустелі я, Стордж Оуен, посланець Господа, велю вам покаяти ся і очистити ся від вашої скверни.

— Залишіть ваше ханжество!—зупинив його Хей Стокард роздратовано,—ви знаєте, що Баптист Червоний там? і він вказав рукою в напрямі до індійського табору.

Стордж Оуен, носитель світла і апостол Господа підійшов до краю спуска і звелів, щоб люди винесли таборне наладованє.

Стокард пішов слідком за ним.

— Слухайте, що я вам скажу, — сказав він, взявши місіонера за плече. Як ви ставите ся до власної шкіри?

— Житє моє в руках Господа, і я роблю тільки Його дїло в Його винограднику,—відповів він урочисто.

— О, залишіть се! Як ви ставите ся до мученичества?

— Хай буде воля Його!

— Добре, ви тут його знайдете, але я дам вам зпочатку одну пораду. Прийміть її чи відкиньте, як хочете. Як що ви лишите ся тут, то будете знищені. І не ви один, але ваші люде, Біль, моя жінка...

— Вона не визнає святого євангелія.

— І я. Ви завдасте страждань не тілько собі, але й нам. Я мерз укупі з вами останню зиму, як ви добрѣ памятаєте, і я знаю, що ви людина добра. Як що ви вважаєте своїм обовязком навертати поганців, се добре, але не забувайте про можливі наслїдки. Сей чоловік — Баптист Червоний — не Індієць. Він одного з нами походження. Такий невмолимий, яким я колись думав бути, і такий же однобічно-фанатичний як ви. Коли ви обидва зійдете ся, якби навіть довело ся в пекло потрапити, я вмішувати ся не буду. Розумієте? Послухайте мене і їдьте звідси можливо швидче.

— Той, хто носить Господа в своїм серці і Євангеліє в руцї, не боїть ся лихих замірів людини або диявола,—відповів урочисто місіонер.—Я побачу сього чоловіка і попробую переконати його. Одна заблудла вівця, повернена до лона церки, се більша побіда, анїж тисяча поганців. Той, хто сильний в злї, може бути також великий і в добрі; прикладом сього являєть ся Савл, коли він рушив у Дамаск, щоб привести бранців-христіян до Єрусалиму. Голос Спасителя розляг ся над ним: — Савл, Савл, за що переслїдуеш мене"? І з того часу Павло перейшов на сторону Господа, а потім став великий в спасенню душ. Отак, як ти, Павло Тарсійський, і я працюю у винограднику Господа і терплю не-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

щастя й напасти, насмішки і призирство, біль і кару, з любови до Нього.

— Принесіть маленький мішок з чаєм і чайник з водою, — гукнув він своїм човнарям; — і не забудьте захопити оленячу ногу та котелок.

Коли його люди, навернені ним, вийшли на берег, троє з них опустили ся на коліна з таборними причандалами в руках і на спинах, і принесли подяку Богови за перехід крізь пустелю і шасливе прибуте. Хей Стокард дивив ся на сю церемонію насмішкувато — непохвалюючe; все романтичне й урочисте не зворушувало його тверезої ділової душі. Тим часом зявив ся Баптист. Уважно дивлячись на се все, він згадував про дівчину, яка ділила з ним ложе в горах та лісах під зоряним дахом, і дочку, яка лежала десь біля похмурої Гудзонової затоки.

III.

— Залишіть се, Баптисте, нема що й думати про се. Тепер невідповідний час. Нехай ся людина дурна й погано розбереть ся в річах, але все таки я не можу відмовити ся від неї.

Хей Стокард замовк намагаючись очевидно вкласти в сї слова грубу етику свого серця.

— Він давно надоїв менї, Баптисте, надоїдає тепер, і не один раз справляв менї ріжні неприємности; але ви забуваєте те, що ми з ним одної раси—він білий—і... і я—не маю права купити своє житє цїною його житя, як би він був і негр.

— Нехай буде так,—відповів Баптист Червоний. Я зробив вам ласку і дав змогу вибірати. Я незабаром прийду з моїми жерцями та вояками, і одно з двох—або забю вас, або ви зречете ся свого бога. Дайте на мою волю пастора, і я відпущу вас з миром. Инакше ви повинні загинути. Мої люди всї проти вас, навіть дїти також. Дивіть ся, ось вони забрали ваші човни.

Він вказав на ріку. Голі хлопчики пливли вниз за течією, одвязавши човни. Коли вони одплили так далеко, що вистріл з рушниці не міг би їх досягнути, вони почали гребти до берега.

— Віддайте менї пастора, і ви одержите їх назад. Подумайте! Скажіть вашу думку, але не поспішайте.

Хей Стокард хитнув головою. Його погляд зупинив ся на жінці з Тесліну з дитиною біля грудей і в нерішучости він не підіймав очей на людий навколо нього.

На останні слова Баптиста підійшов пастор.

— Я не бою ся,—сказав він.—Господь держить мене в своїй руці, і я один готовий піти в табор невіруючих. Ще не пізно. Віра гори перевертає. До одинадцятої години я можу навернути їх душі на шлях істини.

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ось гарна нагода схопити сього волоцюгу,—шепнув Біль на ухо своєму старшому товаришеви, вказуючи очима на Баптиста. Зробіть його заложником, і покінчіть з ним, як що вони збунтують ся.

— Ні,—відповів Стокард —Я дав йому слово, що ми будемо розмовляти з ним спокійно. Правила війни, Біль, правила війни. Він поводив ся чесно, перестеріг нас, ось чому я не можу зламати свого слова.

— Він все одно здержить своє слово, бояти ся нема чого.

— Тут не може бути сумніву, але я не хочу, щоб метис був більш чесний, аніж я. Чому не виконати того, що він хоче—віддати йому місіонера і скінчити сю справу?

— Н-ні,—нерішуче простяг Біль.

— А, не наважуємо ся!

Біль злегка почервонів і перестав сперечати ся. Баптист Червоний чекав остаточного рішення. Стокард підійшов до нього.

— Ось у чім річ, Баптисте. Я прийшов в ваше селище з метою йти на Койу-Кук. Я не хотів робити нічого лихого, і не задумував нічого злого. Не задумую його й тепер. Тим часом зявляєть ся сей священослужитель, як ви його називаєте. Не я привів його сюди. Все одно він прийшов би незалежно від того чи був би я тут чи ні. Але тепер, коли він тут, я мушу піддержувати його, бо він належить до одного зо мною народу. Як що ви будете стояти на свому, ваше селище замовкне й спустіє, людей у вас буде меньше, ніж після голоду. Правда, потерпимо і ми, ваші вояки...

— Але ті, хто лишить ся, матимуть спокій і не будуть в ухах їх лунати слова про чужих богів і мова чужоплеменних священослужителів.

Стокард та Біль здвигнули плечима і пішли, метис пішов назад до табора. Місіонер покликав товаришів і вони стали на коліна для молитви. Стокард і Біль почали рубати сокирами кілька високих сосен, потім склали їх в бруствери, які цілком відповідали свому призначенню. Дитина заснула, і жінка поклала її на купу футра і взяла участь в укріпленню табора. Три боки було таким робом захищено, крутий зхил позаду заважав нападу з сього боку. Коли сі приготовлення було закінчено, Стокард та Біль вибрали ся на відкрите місце і почали розчищати чагарник. З боку ворожого табора доносив ся шум військових барабанів і голоси жерців, що підбадьорювали нарід.

— Найгірше те, що вони хочуть напасти несподівано,—жалував ся Біль, коли вони повертали ся назад з сокирами на плечах.

— І чекають тільки півночи, коли стрільцям буде погано видно.

— Коли так, може пора почати.

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Біль змінив сокиру на рушницю.

Одного з відьмаків, що височів підіймаючись над юрбою своїх одноплеменників, видно було виразно. Біль націлив ся в нього.

— Все готово?—запитав він.

— Стокард одкрив скриню з арматою, умістив жінку так, щоб вона була в захистку, і дав знак.

Біль вистрілив.

Відьмак упав. На хвилю запанувало мовчанне, потім розляг ся лютий лемент і посипала ся хмара стріл.

— Я хочу зробити те саме з волоцюгою,—зауважив Біль, набиваючи рушницю. Присягаю ся, що влучу йому межі очі.

— Не робіть сього,—похмуро похитав головою Стокард.

Баптист очевидно силкував ся заспокоїти більш завзятих з своїх підданих, але замість того, щоб кинути ся в атаку при повнім світлї дня Індійці покинули селище і хутко стали втїкати за межі досяжности вистрілів. Сповнений проповідничого завзятя Стордж Оуен рішив ся піти один в табор невіруючих, однаково готовий і на чудо і на муки; але поволї запал переконання згас, і природне почутє самозбереження заявило свої права. Фізичний страх замінив абстрактну надію, любов до житя—любов до Бога. Се не був новий іспит. Його опанувала знайома йому з досвіду безсилість. Він пригадав, як його товариші направили свої весла мов божевільні в плавучу масу шумливої криги, як в критичний момент, в момент загального переляку й жаху, він кинув весла і почав шалено молити ся, благаючи милосердя.

Спомин був не дуже приємний. Се примусило його відчути сором за себе, за те, що дух його такий безсилий і тїло покоряє його собі. Але любов до житя! Любов до житя! Він не міг побороти сього в собі. Його відвага, як що тільки се можна назвати відвагою, походила з фанатизму, а відвага Стокарда і Біля мала своїм джерелом глибоко закорінені ідеали. У них любов до житя була не меньша, але любов до расової традиції сильнїйша; не тому, що вони не бояли ся смерти, але тому, що вони не могли купити житя цїною сорому.

Місіонер підвів ся і на мент перейняв ся готовністю принести себе в жертву. Він вже на половину переліз через барікаду, щоб пролїзти в другий табор, але стогнучи опустив ся назад, тремтючи від ніг до голови.

— Який безсилий я! Хто я, що ухиляю ся від наказів Бога? Ранїйше заснованнн свїту все вписане в книгу житя. Як, я червяк, хочу знищити сторінку або частину її? Нехай буде воля Божа!

Біль підійшов до нього і не кажучи ні слова, вдарив його розлючено. Потім він залишив сей тремтячий клубок нервів і звернув увагу

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

на навернених товаришів Оуена. Але вони виявили мало переляку і бадьоро взяли участь в приготуванню до війни. Стокард тихо розмовляв з Тесліньскою жінкою.

— Приведіть сюди місіонера,—сказав він Білеви.

— Тепер, — звелів він, коли Стордж Оуен по дурному стояв перед ним,—зробіть нас чоловіком і жінкою та швидше.

Потім він додав пояснюючи своє поводженнє Білеви: — Ще невідомо ж, чим все се скінчить ся; тому я думаю привести свої справи в порядок.

Жінка скорила ся бажанню свого білого пана. Для неї церемонія не мала значіння. На її погляд вона була його жінкою з того дня, як вони уперше зійшли ся. Навернені були за свідків. Біль стояв коло місіонера підганяючи його, коли він зупиняв ся. Стокард підказував жінці відповідь і коли прийшов час, він замість перстнів, обвів її палець навколо своєї вказівки і великого пальця.

— Поцілуйте наречену!—виголосив Біль. Стордж Оуен надто ослабнув духом, щоб протестувати.

— Тепер хрестіть дитину!

— По всім правилам,—командував Біль.

— Треба брати все потрібне в нову путь,—зауважив батько, приймаючи дитину з рук матери.—Якось я працював наймитом в Каскодах і мав усе, опріч соли. Ніколи не слід забувати про се. І як що жінка й дитина траплять в полон у ночи, вони можуть стати за харчі Індійцям.

Чаша з водою були за купіль, і по скінченню церемонії дитину занесено було в захищений куток барикади. Розклали огонь і почали варити вечерю. Сонце котило ся до півночи, спускаючись ближче до обрію. Небо в сій чверти було кріваво-червоне. Тіни ставали довші, світло згасало, і в темній глибині лісу житє поволі завмерало. Навіть ріжноголосе щебетанне птахів на ріці почало затихати і настала ніч. Тільки у Індійців шум побільшував ся, били барабани і розлягали ся дикі народні пісні. Але коли сонце сховало ся за обрієм, шум ущух. Настала навкло тиша північна. Стокард став на коліна і став дивити ся крізь накладені поліна.

Заплакала дитина і відвернула його увагу. Мати схилила ся над плачучою дитиною і та знов заснула. Настало мовчанне безконечне, глибоке. Потім несподівано розляг ся голосистий спів птахів. Ніч минула. Лава темних постатей зявила ся на одкритому місці. Засвистали стріли і заспівали тетиви. Їм відповіли різькі рушницькі вистріли. Раптом копіє, кинуте сильною рукою, поразило тесліньску жінку, коли вона схилила ся над дитиною, а стріла, пролетівши крізь поліна, влучила в руку місіонера.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Бій розгорав ся. Вся просторінь між таборами вкрита була тїлами, але решта продовжала нападати і линула крізь барикаду, як хвилї океанські. Стордж Оуен сховав ся в шатрі в той час, як люди падали та вмерали. Стокард знов опанував позіцію, одкидаючи назад Індійців, мов верескливих псів. Схопивши безсиле тїльце дитини з під матери за голі ноги він з розмаху вдарив його об полїна.

Коло диких зімкнуло ся засипаючи його копіями та костяними стрілами. Сонце підіймало ся і освітлювало все своїми червонавими промінями. Двічи Індійцї нападали на нього, але кожного разу він відбивав їх своєю сокирою. Вони падали, а він топтав їх ногами—мертвих та конаючих. А день наставав і співали птахи Вони зупинили ся, а він знесилений, засапаний зпер ся на сокиру.

— Присягаю ся моєю душею!—вигукнув Баптист Червоний.—Скажи, що нема Бога, і ти житимеш.

Стокард заперечуючи похитав головою. Стордж Оуен був приведений до метиса. Не приймаючи участи в бійцї він лишив ся непоранений, але очі його блукали навкруги з виразом жаху. Героїчна постать боговідступника, вкрита ранами та стрілами, оперта відважно на сокиру, байдужа, не смирима, горда притягла його блукаючий погляд. І він відчув велику заздрість до сеї людини, що така ясна стояла на темнім порозї смерти. Мабуть Стокард походив на Христа, а не він, Стордж Оуен.

Він відчув неясну злість на предків за безсилий дух, який він одержав у спадщину з минулого, і його обхопило почуте гнїву до творчої сили, яка сотворила його, свого слугу, таким безсилим. Навіть у більш сильної людини сей жах викликав би ренеґатство, а для такого, як Стордж Оуен, се було неминуче. В страху перед людьми, він міг зважити ся роптати на Бога. Він підняв ся до служення Богови тільки для того, щоб впасти вниз. Він мав віру без сили віри і не мав сили духа.

— Ну, де тепер твій Бог?—запитав метис.

— Я не знаю. Він стояв випроставшись, похолодїлий мов дитина, яка відповідає катехизіс.

— Але ти маєш Бога?

— Мав.

— А тепер?

— Нї.

Стокард обтер кров з очей і усміхнув ся. Місіонер дивив ся на нього з цїкавістю. В тім, що відбуло ся він не брав нїякої участи. Він був спостерегач - на відстани, тільки на відстани. Слова Баптиста ледви досягали його вуха.

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Дуже добре. Дивіть ся, сей чоловік іде вільним і нїщо лихе не торкнеть ся його. Нехай він іде з миром. Дайте йому човник і харчів. Нехай він їде до Росіян і розповість їх священослужителям про Баптиста Червоного, в країні якого нема нїякого Бога.

Вони провели його край схилу, де зупинили ся, щоб подивити ся, чим скінчить ся траґедія. Метис звернув ся до Хея Стокарда.

— Тут нема Бога,— повторив він. Той всміхнув ся у відповідь. Один з молодих вояків узяв на розмах спис для удару.

— У тебе є Бог?

— Так, Бог моїх батьків.

Баптист Червоний зробив знак і спис встромлено було Стокардови в груди. Стордж Оуен помітив слоновий наконечник, що стирчав з його спини, бачив, як Стокард захитав ся всміхаючись і почув звук зламаного короткого лезва, коли той упав. Тодї він спустив ся вниз до ріки, щоб принести Росіянам звістку про Баптиста Червоного, в країні якого не було бога.

Переклала *Нат. Романович.*

С. ЧЕРКАСЕНКО.

З українського життя.

Українські Америки — Користь од мандрівок. — Інтереси Росії й добрий кожух. — „Од Шалтая до Балтая“. — Реальне життє. — Хроніка. — Низи й інтеліґенція. — Фантазія й закон. — Пан Жежелевський, „прекрасный незнакомецъ“ і акцент. — Бразильське хліборобство, демонстраційні панахиди, п. Лепідевський і українські рушники. — А ти, Марку, грай!..

В той час, як напів письменні ашантії з „Колокола“ й инших непристойних російських ґазет та — письменні вже — з „Нового Времени“ й його вюнкого підголоска „Вечерняго Времени“, підписуючись усякими Ґоями (крий, Боже, хто помислить, що Жид) й Реннїковими, витанцьовують свій каннібальський танок і закликають шановну публїку й начальство до карколомних експеріментів над лукавими инородцями,— в той, кажу, час російська інтеліґенція тільки те й робить, що одкриває инородческі Америки й подїляєть ся своїми відкриттями з московськими читачами. Досї поступове громадянство російське своїми поглядами на українство. наприклад, подїлялось на кілька категорій: перша частина його, більш уміркована, кивала в бік заходів „безъ поблажекъ и послаблений“; друга — à la д. Кашкаров з „Утра Россіи“ — верзла таке, що й купи не держало ся, мішаючи в одно наклепи, правду й нїсенїтницю; третя, вписавши в своє полїтичне credo пункт про вільний національний розвиток усїх недержавних народностей, а тому й Українців, на тім заспокоювалась, вважаючи свій обовязок скінченим; четверта

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

знаходила ся в щасливій невідомости в національних справах і додержувала нейтралїтету; пята, памятаючи ще з школи толстовське „Ты знаешь край, гдѣ все обильемъ дышетъ“ і пушкинське „Богатъ и славенъ Кочубей“ і його-ж таки „гетмана-злодѣя“, неймовірно хитала головами, почувши зненацька про наші злигодні; шоста... а проте — перечисляти сї категорії можна без краю, аби хіть була. Але не в тім власне річ. Мова мовить ся про те, що наші лїберальні приятелї починають Америки одкривати, себ-то балакати про справу по-людському. Варто було, наприклад, д. В. Обнинському проїхатись по Вкраїнї, як полуда „обилья“ й вільностей українських спала йому з очей, і він, на сторінках тієї самої „Русской Молвы“, де бере участь сам — horribile dictu! — безмилосердний до нас П. Струве, признаєть ся, що з легкої руки поетів слово Україна викликало в добродушних Росіян уяву про якусь щасливу Аркадію, а з не менш легкої правиці Каткова й його пришийхвостів сердешна країна, притовкмачена до nec plus ultra, малювала ся якимсь гнїздом харцизів, що тільки й чигають на слушний момент до проковтнення своїх благодїтелїв; з легкої-ж... думки самих Росіян „полагалось въ простотѣ“, що тих Українців і їхньої культури й на світї нема, і дарма про теє вольтерянцї теревенять. „Але, — каєть ся д. Обнинський, — як далеко се од правди, всякий може впевнитись, побувавши в українських осередках, а надто в Київі“. І от, побувавши між иншим і в Київі, шановний мандрівець присвячує кілька слів і нашим гараздам, тим гараздам, од яких дихати тяжко і про які наші читачі знають занадто; зазначає й сучасний стан української справи та ще так, що хоч і де-кому з наших землячків до прикладу.

> „Отже, — пише д. Обнинський, — не зважаючи на безмилосердні переслїдування, росли „Просвіти“, бібліотеки і читальні (sic!), збільшувались органи преси, зявлялись капітальні наукові працї українською мовою. Українцї вчать ся в російських університетах тільки тому, що не мають свого власного через безправя, але в їхніх родинах дістає право першенства рідна мова, непомітно проступають крізь загальноевропейське обличчє риси українського побуту“.

Закінчує свої враження автор не скорпіонами д. Струве, а порадою зрівняти нас у правах з державною нацією (звичайно, з погляду інтересів Росії). Інтереси держави так само призвели до одкриття української Америки й „Петербургскую Новую Газету“. Маючи на увазї, що раніш чи пізніш Росії доведеть ся розвязати національні питання так, як того вимагає добрий полїтичний глузд, зазначена ґазета радить не зволїкатись із сим і не ставити перешкод нашому національному самовизначенню, бо бути „безплатним додатком до великоруської національности“, мовляв В. Жаботинський, Українцї нїколи не згодять ся. Але перевага в міркованнях отих інтересів Росії заплутує трохи ясність

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

думки, і ґазета, визнаючи слушність перебудови Росії на федеративний лад, ґазета проте й сама не в силї позбутись погляду на инородцїв, як на „безплатний додаток“ або як на гарнїр. „Коли-б, — патетично вигукує вона, — в Росії не істнувало всяких національностей, тодї їх треба було-б вигадати“. Увага, коли хочете, цїлком несподївана й малозрозуміла в устах прихильника окремішности національних одиниць. Тут, на нашу думку, винуваті оті „риси“ загально-руського „побуту“, що „проступають крізь загальноевропейське обличчє“ наших приятелїв з Росіян. І коли ми звернемо увагу на міркованнє „Пет. Нов. Газ.“ про потребу для нас національної освіти (№ 18), то побачимо се ще яскравіш. Визнаючи, що вільний розвиток національних культур є річчю необхідною за-для загальнолюдського поступу, ґазета залюбки дозволяє нам освіту рідною мовою у... початковій школї! Се не помилка тільки (як можна було-б помислити про ґазету, що обстоює федеративний лад), бо про українську мову іменно в початковій школї підкреслюєть ся в статтї кілька разів і далї, — про середню й вищу освіту анї телень. Ви уявляєте собі, любий читачу, скільки того своєрідного добра понесе Українець з початкової школи до загальнолюдської культури? Як бачимо, добрий кожух, та не на нас шитий. Тому подаруємо „початкову культуру“ нашим прихильникам російським і перейдемо, як кажуть, до чергових справ, бо з нашими мореплавцями по українському океанови трапляєть ся завше те саме, що і з тими, хто й справдї одкривав Америку: ті перший острів мали за суходіл, а сї — перший проблиск власної свідомости в національних справах за maximum бажань скривджених народностей.

Инша річ ашантії. Там уже давно всї Америки одкрито і все ясно, як на долонї: „од Шалтая до Балтая“, як співають солдати, усе злилось в російськім морі і нїяких инородцїв не повинно бути, а то — і „въ морду“ дістанеш. Не кажу вже про пришелепуватого Ґоя з „Колокола“, який калатає про нас, що трапить ся; а навіть „вплывова“ петербургська зводниця, якій повинна-ж бути відомою принаймнї хоч перша читанка, й та шалтає та балтає устами д. Реннїкова таке, наприклад:

> „Як що прінціпіяльно згодитись з тим, нїби Українцї й Білоруси повинні дбати про розвій своїх мов, яко одмінних од московської, то можна добалакатись бо-зна до чого: можна утворити окремі лїтературні мови — калужську, орловську, петербургську, вологодську... („Н. Вр.“, 10-е березня).

Спробуйте позмагатись із таким ученим лінґвістом! Зявить ся київський Запорожець і забє вас останнїм непоборним арґументом: „ти-ж що се, мовляв, за Габсбурґів руку тягнеш? а виверни кишеню, — скільки тобі одсипано ґульденів?“... Жарт? нїсенїтниця?.. А хіба „Славянинъ“ у своїм 6-му числї не вимагає од нас вийти на майдан і зазначити привселюдно, „како вірує“ що до наших закордонних братів? „Но если

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

она (українська інтеліґенція) рѣзко и опредѣленно не откажется отъ услугъ закордонныхъ „освободителей“ угнетенной Украины, то значитъ она съ ними“. Одно слово — „ваше благородіе, брушура!“...

Коли од писання наших прихильників і ворогів та перейдемо до живого, реального життя, то побачимо, що тих „брушур“, які характеризують „проступанне крізь загально-европейське обличчє рис українського побуту“, не бракує таки. Вже самий факт одкриття Америки свідчить, що не зважаючи на всї драконовські заходи („безпощадныя гоненія“, мовляв д. Обнинський), український рух по-тиху та по-малу ширить ся, розсовуючи ті рямцї, в які його вставлено, й міцнїє. Не маючи змоги ще виявляти себе у ввесь свій зріст, він подає всї можливі за сучасних умов ознаки свого поступу; ознаки сї на перший погляд незначні, але вони, повторюючись все частїш і частїш, нагадують про той величезної сили внутрішний, захований, мовчазний творчий процес, який одбуваєть ся в наші часи в глибинах українства. На протязї останнього місяця з усїх кутків великої України, з тих місць, куди лиха доля закинула наших людей, надходили звістки про вшанованнє ґенїального Кобзаря України з нагоди 52-х роковин його смерти. Поважно злагоджена вечірка чи концерт на згадку про поета — се поки-що сливе єдиний спосіб лєґального підрахунку поширення нашої національної свідомости серед близьких і далеких земляків наших, і слїдкуючи за тими навіть неповними й коротенькими звістками про се, що надійшли до українських часописів за місяць, ми можемо бути задоволеними.

На протязї березня одбулись загальні збори катеринославської „Просвіти“ з її філіями — перещепенською й мануйлівською, і одеського товариства „Українська Хата“. Катеринославські збори, після чергових і біжучих звідомлень ухвалили доклади ради про заснованнє видавничої комісії, впорядженнє семейних вечірок і великої весняної гулянки в міськім саду; затверджено знов тих самих членів ради, що повинні були вийти з ради по жеребку, обібрано кандидатів у члени ради, а також ревизійну комісію і 56 нових членів товариства. Перші рокові збори (2-го лютого) молодих перещепенських просвітян констатували наслїдки од скромної дїяльности „Просвіти“, що виявились щонедїльними читаннями творів красного письменства і часописів, упоряджанням спектаклїв, вечірок, концертів, ялинки, продажу книжок, карток, календарів; кількість членів селянської „Просвіти“ сїєї все збільшуєть ся; на сих зборах постановлено закласти фонд для збудования власного помешкання. Не все гаразд у одеськім т-ві „У. Хата“: дїяльність його в минулому році була млява, голови мінялись по кілька разів, сварились, виходили, знову вступали, що одбивало ся шкідливо на просвітній праці т ва; 3-го березня на загальних зборах, після докладу д. Луценка, крім біжу-

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чих справ, обговорено було напрямок дїяльности т-ва на далї, обрання секцій — лїтературної і музично-драматичної; 6-го березня обрано було голову (д. Луценка), його товариша, скарбника й писаря та вирішено святкувати 100-лїтні роковини смерти артиста Щепкина, улаштувати 25-го березня спектакль і концерт, а 30-го або 31 — прилюдне Шевченківське свято. З просвітянського руху в березні особливо приємно зазначити урочисте одкритє філії катеринославської „Просвіти“ у с. Дієвцї, що одбуло ся 3-го числа; крім гостей, трохи не все село зійшлось на своє культурне свято. Після молебня, товарищ голови катер. „Просвіти“, д. Д. Дорошенко, прекрасною промовою одкрив урочисте зібраннє т-ва і висловив привітанне од імени ради і загальних зборів міського т-ва; говорено ще промови, читано привітання й збирано жертви. Побажаємо новому культурному огнищу яко мога буйнїш розгорітись на користь рідному людови!..

4-го березня одбулось чергове зібраннє київського українського товариства. Прочитано було дуже цїкаві реферати проф. М. Грушевського — „Про повстаннє Богдана Хмельницького“ й В. Щербаківського — „Про ілюзійне підвищеннє внутрішньої високости українських церков“. Реферати цїлком опанували увагу слухачів і викликали жваві розмови.

Маємо звістку про недавні загальні збори нового товариства — „Українськый Аґроном“. Се т-во промислово-аґрономічного характеру і має на метї — допомогу хлїборобам і аґрономічним робітникам доброю книжкою, метеликами—порадами, журналом; крім того, т-во одкриватиме склади, аґрономічне бюро, справочні та консультаційні контори.

10-го березня в Петербурзї одкрито всеросійську кустарну виставку. З російських ґазет довідуємо ся, що инородцї, яких істино-руські ашантії намагають ся стерти з лиця землї, виявили на сїй виставцї свою творчість більш яскраво, нїж корінна Росія. „Литовска тканина,— пише „Рѣчь“, — пояси, вишивки, польські узори і фарби, Кавказ і Закаспійський край своїми килимами, чеканими виробами з металю, гончарством, Киргїзи, Українцї, Фінни не виставили сливе нїчого шабльонового, ринючного, безстильного, такого, що не мало-б певної своєї фізіономії“ (ох, та фізіономія! візьме та й виткнеть ся де її не просять!).

„З земських віддїлів, — констатує „День“ (№58), — найбагатший і найпривабливійший полтавський. В миргородському повітї чудові рисунки тканини. Прекрасно підібрано рисунки й тони в решетилівській ткацькій майстернї. Але найкраще, що тут в оддїлї є, се — килими. Керманичі всяких майстерень виявили себе остільки інтелїґентними, що зберегли тип знаменитих українських килимів, і сї вироби може найкращі з усього, що є на виставцї. Перед гармонїєю і свїжістю барв, перед декоративністю їх рисунку одходять на задній плян навіть прославлені килими Кавказу“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Так репрезентує себе українська народня творчість у сфері промислово-прикладної умілости.

Проф. Д. Єварницький, — як повідомляє „Рада“, — прохав катеринославського епископа, ґубернського маршалка та міського голову про те, щоб церкву, яку мають з ініціятиви владики ставити на Катеринінському проспекті було збудовано на зразок новомосковського собору, заложеного запорожцями року 1772-го. Собор сей вважають за шедевр українського будівництва. („Рада“, № 61).

В початку березня в Харкові одбуло ся засіданнє літературно-художнього гуртка, на якім архітектор К. Жуков прочитав доклад „Про українське будівництво“, вияснивши форми українського будівництва, вживанне їх в сучасному відродженому українському будівництві і европейський характер архітектури відродженого стилю. А 3-го березня в петербурґському Українському Клюбі д. Дяченко при повній авдіторії прочитав цїкавий реферат про український архітектурний стиль, ілюструючи своє читанне малюнками чарівного лихтаря і невеличкою виставкою в кімнатах клюбу з фотоґрафій стародавніх українських будинків та проектів новітніх будов у вкраїнському стилю. 4-го березня, — як телеґрафують „Раді“,—одбуло ся призначенне премій за проект музею в українському стилю для „Камянець-Подільського церковно-археольоґічного товариства“. Першу премію жюрі видавано студентови інституту граждаиських інженїрів, д. Дяченко.

З „Днїпрових Хвиль“ довідуємо ся, що комісія по упорядкованню міста Катеринослава постановила назвати в Кайдаках одну вулицю—вулицею Квітки, на Чечелівцї дано такі назви: Чумацький провулок, Возний, Бунчуковий, Кулїшівська вул.; на Старому Кутї одну вулицю названо Костомарівською, на Троїцькій слободї — Орликовською, по Жандармській Балцї — Отаманською, Кошовою. Курінною; назву Рибакової Балки змінено на Запорожську. До-речі буде згадати, що в Слобідцї, під Київом, одну з вулиць названо Шевченківською.

Сими днями одбув ся десятирічний ювилей Катеринославської архівної комісії, яка немало попрацювала для вияснення історичного минулого Запоріжжа й збереженя старовини.

З Полтави телеґрафують „Радї:“ присутствіє в справах товариств і спілок зарегіструвало статут полтавського Українського Клюбу.

Наша хронїка відрадних зявищ з обсягу українського життя була-б неповною, коли-б ми проминули згадати про вкраїнські театральні вистави по містах і селах України й по-за нею. Як би там не дивили ся на сї вистави наші скептики, але неможна не визнати й за ними хоч невеличкої заслуги в справі розбудженя національної свідомости. Багато маємо посвідчень, що часто імено з сього й починало ся приєднанє до

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

свідомого національного життя, а трапляєть ся часом, що, крім аматорського спектаклю, нїчого й не здолаєш упорядити, аби прислужитись рідній справі. Наші часи, часи запеклих утисків, тому мусимо додержувати мудрої приказки — „що Бог послав — усе в торбу“, аби воно не на шкоду; мусимо обраховувати навіть сї незначні, инодї цїлком стихійні прояви „рис українського побуту“. За місяць маємо відомости про українські вистави й концерти з таких місць: Басанї (Чернїгівщ.), Єлисаветградки, Березівки (Херсонщ.), Миколаїва (казарми й „Просвіта“), Дергачів (Харкіщ.), Глинського (Херс.), Клебанї (Поділлє), Решетилівки, Сахновщини, х. Оржицького (Полтавщ.), Куренівки (Київ), Великої-Михайлівки (Курщина), Государевого-Байраку (Катериносл.), з Москви, Камінця-Подільського, Борзни, Харкова, Катеринослава, Баку, Полтави, Петербургу, Лубень і т. д.

Нехай ласкаво дарує менї читач сю мою, може занадто довгу, низку відрадних зявищ, але навести їх було необхідно, щоб показати, що пульс українського життя не перестає битись, одгукуючись так чи инак у найглухійших кутках рідного краю. Маю ще відзначити, як характерний сімптом часті в кореспонденціях з місць нарікання на інтелїґенцію, що або байдужа до української справи, або ховаєть ся з жаху перед адмінїстраційними скорпіонами. З сього факту ми бачимо, що прокидають ся зрештою низи й потрібують ідейних проводирів і керманчів. Цїлком зрозуміло, що погляди їх звертають ся до освіченої частини громадянства, між якими часто не знаходить ся того, що треба. Та нехай: хто шукає, той знайде, — не там, то десь инде, а не знайде, то висуне із свого загалу щирих, ідейних людей, що замінять освіченого, але кволого й байдужого боягуза-обивателя, який не може оборонити навіть свого найелементарнїшого права одержувати й читати те, що незаборонено дбайливим начальством... чи пак законом... бо начальственному, власне, „усмотрѣнію“ меж немає, коли з тим „усмотрѣніемъ“ не ставати на герць. Характерну з сього боку картинку малює в „Радї“ дописувач із с. Жекняжівців (на Поділлю).

„Де-хто з інтелїґенції передплачує й українські ґазети та журнали: „Раду“, „Світло“, Сяйво“, але щоб подїлитись ними з ким-небудь — сього нема. Власне кажучи, поступові видання передплачують ся крадькома, під видуманим призвіщем, бо „начальство“ усїма силами стає на перешкодї і таких передплатників „за выписку нелегальныхъ книгъ“ лякає „причисленіемъ къ неблагонадежнымъ“. Про се винїшено оголошеннє по всїх почтових конторах із списком тих „нелегальностей“. Боячись розголоски, передплатники сих видань і самі читають їх нишком де-небудь у куточку, не то щоб давати до читання другим. З великою охотою селянин хотїв-би прочитати що-небудь наше, рідною мовою написане, що-ж — книжки та ґазети не дістанеш нїгде і передплатити неможна, бо кому-ж приємно попасти в список „неблагонадежныхъ“ (№ 57).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І читають (пошесть уже така!), виписавши на якогось Жида (див. попереднїй мій огляд). Проте неможна згодитись із тим, що всїм суспільобивателям треба критись з передплатою й одержанням українських ґазет, хоча-б і всю контору якийсь сельський чи повітовий держиморда обклеїв витворами своєї дикої адмінїстраційної фантазії. Фантазія й лишить ся фантазією, а закон законом, і треба, де тільки є тому нагода, показати зарозумілому держимордї на закон. Чому Жид не боїть ся, щойого зарахують у неблагонадїйні й згожуєть ся одержувати не тільки свої ґазети, а й инші на своє імя? Бо знає, як оборонити себе й зуміє використати закони до останньої лїтери.

Коли в інтерпретації правових норм обивателя покладатись на „распоряженія“ всяких Неровнів, то й на світї не треба жити. Ви думаєте, що коли якогось, скажемо, справника Жожелевського (Канів) настановлено пильнувати закон, то він тямить, що він пильнує? Але ми зараз свідками цїкавої боротьби ґазети „Каневская Недѣля“ з сим сатрапом, і ся боротьба як найкраще виявляє, що закон одно, а справник— зовсїм инше й далеке од закону. Принаймнї сам п. Жежелевський признав ся, що закон для нього „прекрасный незнакомецъ“.

„За тиждень до виходу числа поніс друкар, щоб дістати д звіл до друку, оповістки про передплату на часописи — „Лїтературно-Науковий Вістник“, „Днїпрові Хвилї“, „Добру Новину“ та „Світло“. П. Жежелевський залишив їх у себе, сказавши, що п о к и н е п о з н а й о м и т ь с я з з а к о н о м, не дозволить друкувати. За кілька день справник зустрів друкаря приблизно такими словами: „Что это за язикъ такой у этихъ объявленій? Я сам малороссъ, но этой „мовы“ не понимаю! Что это за балаганщина? что это за акцентъ (?!) такой?..“ Так і лишили ся оповістки у п. Жожелевського і в ґазетї-журналї надруковані на були“ („Рада“, № 18).

Цїкаву ще причину недозволу, крім „чого моя нога хоче“, роскрив подільським просвітянам їхнїй полїцмейстер. Повертаючи їм 22-го лютого проханнє про дозвіл на вечорницї, він між иншим сказав: „якось боязно дозволяти вам, бо на вас всякі писаки пишуть“. Очевидно, натякав на знаменитого київського лїкаря Сергія Щоголїва і його „труды“ по українознавству. Не менш цїкава й заборона реферату „Хлїборобство в Бразилії“, що мав читати д. Сїдлецький в київськім громадськім зібраннї „Родина“: причина — українська мова. Се в Київі, де раніш читало ся такі реферати безборонно, де є й Наукове Т-во й багато часописів українською мовою й де лагодять ся ставити памятника апостолови українства. Звертає на себе увагу й заборона правити панахиди по Тарасови Шевченкови; такий наказ дав відомий вже читачам нашого журналу подільський архієрей Серафим і пояснив його тим, що панахиди по поетови мають демонстраційний характер. Варто згадати й про п. Лепідевського,

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

директора сельсько-господарської школи в с. Дергачах (на Харківщині). Сей муж уславив ся тим, що не може бачити без гистерики українського рушника, як відома птиця червоної хустки. І коли підчас вечірки він угледів, що портрет Шевченка й Грінченка прикрашено рушниками, то оскаженів і звелів у тую-ж мить винести геть портрет Грінченка, а рушники познімати.

Отже повторюю, коли український обиватель чекатиме, поки у „власть имущихъ“ на Вкраїні та зявить ся бажанне триматись закону, то за все житте своє не спроможеть ся й книжки рідною мовою друкованої прочитати. Замість того, щоб ждати, поки надійде той сподіваний день, краще винайти инші шляхи до задовольнення своїх найзаконнїйших потреб. Треба тільки більш доброго бажання, настерности й любови до всього рідного. Нехай собі „писаки пишуть“, мовляв подільський поліцмейстер, нехай їх слухають і вживають супроти поширення української ідеї всяких заходів, що нїчого спільного навіть з російським законом не мають, — а ти, Марку, грай! Тільки в такім разї можна сподіватись, що і на нашій не своїй землї зійде сонечко людського життя.

Бібліографія.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. Наукова часопись присвячена українській історії, фільольоґії і етноґрафії, під редакцією проф. Мих. Грушевського т. CXII (1912 р. кн. 6-а).

Книжку роспочинає статя дра Івана Крипякевича, З дїяльности Поссевіна (ст. 5-28), в котрій автор спиняєть ся на заходах Поссевіна коло заложення латинського Семінара у Вильнї для Русинів. Др. Іван Франко подає додатки й поправки до своїх широких „Студій над українськими народнїми піснями“ (ст. 29-58). Се кінець довголїтньої роботи, котру видає автор окремо в цілости. Дальше маємо продовженнє „Студій над орґанізацією львівської Ставропіґії“ д. Федора Срібного. Автор переглядає матеріальні відносини братчиків (ст. 59—73). Нескінчена ще також і розвідка д. Василя Герасимчука про „Чудновську кампанію 1660 р.“ (ст 74—89). Автор оповідає події під Чудновим. За те маємо докінченнє „Критичних заміток до тексту поезій Шевченка“ д. Юлїана Романчука (ст. 90—119). В відділї Miscellanea подає д. В. Модзалевський кілька „Архивних дрібниць з Гетьманщини“, а др. Я. Гординський оповідає про кандидатуру Куземського на львівського митрополита („Михайло Куземський кандидатом на митрополичий престіл). Тут же маємо й більшу статю—некроль„ „Микола Лисенко“ д. Филярета Колесси (ст. 128—138).

В науковій Хронїцї подав д. Михайло Возняк бібліоґрафічний огляд дослідів над нашою старою драмою (див. ст. 139—191) „Стара

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

українська драма і новійші досліди над нею". Стаття писана з нагоди двох недавно виданих праць: проф. В. Резанова й проф. М. Петрова. На сих працях автор ширше спиняється в кінці своєї статі, що може бути корисна особливо для початкуючих дослідників, як перегляд дотеперішнього набутку.

В бібліографії, як звичайно, маємо велику збірку рецензій на праці з области преісторії, археології, історії штуки, історії політичної й культурної, історії літератури й етнографії.

В. Дорошенко.

Михайло Коцюбинський. *Тіни забутих предків. Оповідання. Київ-Львів. 1913. Видання Українсько-Руської Видавничої Спілки Стор. 175. Ціна 65 к.*

В трьох словах цілий світогляд автора. Тіни забутих предків— так зветься перше оповідання, і сю назву художник лишив для усієї збірки своїх останніх оповідань Се не випадково, як і взагалі невипадково дають ся назви збірок: завше береть ся лейт-мотив творчих емоцій артиста, що червоною ниткою проходить крізь усю його творчу роботу, стає тим певним художнім обличчем творця, яке полегшує завдання критика—зазначити його місце серед художніх інтерпретаторів життя, прослідкувати його впливи, а головне—винайти те нове слово в мистецтві, якого ніхто не вимовляв ранійш і яке збагатило мистецтво новими цінностями. Літературна фізіономія нашого першорядного майстра українського слова загальновідома, і остання збірка його оповідань роскриває тільки перед нами ту, ще незауважену критикою, рису в характері його творчости, яка кидає нове освітлення в глибини авторового світогляду.

Життє сучасної людини—фізичне й духове—з усіма його поглибленнями в його проявах, ховає своє корінне й свій зародок у прадавнім істнованню наших предків, в їхніх первістних дикунських інстінктах тварини: льот творчої фантазії, глибини філософської думки, ідейні змагання, вияв лихого й доброго, захват кохання, витонченність переживань, страх смерти, любов батьків, жадоба краси, приязнь, зненависть, і т. д., і т. д. — все се тільки відгуки колишнього, далекого, що за довгі часи тільки еволюціонувало в зовнішніх формах, тому нагадує про стародавнє, первістне, як тінь людини нагадує про саму постать. Предків забуто, але в істоті людини вони живуть вічно, і нема такого руху, думки, емоції, в яких неможна було-б пізнати щось із життя наших прабатьків. Що-ближче до природи, тим тіни предків яскравійші, контури їх виразнійші, часом як у тому сілуеті, що дає вовковиту ілюзію того, з кого його зарисовано.

Ось високохудожні „Тіни забутих предків"—поема з життя Гуцулів. Ізольовані горами од зовнішнього життя і його культурних впливів, сї напів дикі карпатські верховинці досі ще зберегли первістну красу безпосереднього єднання з природою, так само сливе незайманою. Вони й природа—єдине суть, і ввесь їх простий, неглибокий, наївний світогляд збудовано на підставі зрозумілости або незрозумілости природніх зявищ, на підставі користи й шкоди природніх сил; все, що по-за їх розумінням—сфера таємного, надзвичайного, містичного, широке поле для фантазії й її творчости. Гуцул—природній поет, бо дихає з природою

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

одним життєм. Взявши простеньку, нескладну фабулу, М. Коцюбинський на протязі кількох десятків сторін змальовує нам усе життє верховинця од його нарождення до смерти, з його своєрідними звичаями, віруваннями, працею, вплітаючи в оповіданнє дивні картини гірської природи з змінами, що проходять перед очима, як у калейдоскопі; широко використовуючи образні, виразні, поетичні особливости гуцульського наріччя, художник робить своє оповіданнє свіжим, кольорітним, оріґінальним. Переказувати його неможна, бо не в самій фабулі зміст твору, а в тих рисах фізичного й духового життя героїв, які є тінями наших забутих предків. Щоб зрозуміти красу повісти, її треба прочитати.

Слідуючий щабель сучасної культури маємо в оповіданню „Що записано в книгу життя". Баба, що оджила свій вік, син, невістка й діти. Баба... „На що вона? Кому потрібна? Житє виїло силу із неї і, як лушпиннє з картоплї кинуло в кут. А душа міцно вчепилась за ту шабатурку і не хоче її покинуть. Не багато місця займає баба на світі, куток під мисником, а всім заважає. Не багато зість хліба, а й те при нуждї велике. І знов шелеснуть зівялі уста, як сухе листє: „Ох!.. моя смертонько... де ти"?.. Діти... „Вони розглядали зморшки на бабиній шиї, що склались рядами, як на старій халяві, розглядали дві шабатурки грудей, між якими застряг мідяний хрест, піліймали запаску і мацали ноги, сухі, чорні, у жилах, як патики з корою, якими мати ростоплює в печі. Вони хотїли-б побачити, як вилетить з баби душа. „Бабо, душа пташкою вилетить з вас"?.. Син... „Він гнав од себе думки, особливо про те, що стара говорила. А разом з тим, наче на перекір, виринало з памяти наших забуте, про що чув він од мами, або од баби своєї, як колись, у давнину ще, дїти вбивали батьків. Вивозили в лїс, або на поле і там покидали, поки не прийде смерть. На що житє старому? Старе мусить вмірати, молоде жити. Так все на світї. Старе листє спадає, молоде наростає... Нажилась стара, а вмерти не може. Прохає смерти—не дає Бог. Хіба гріх помогти"?.. Живе баба—зайвий рот, умре баба—тяжкі видатки на похорон. За згодою матері син везе її помірати до лїсу, але, повертаючись, малює в думках привабну картину поминок. „Половину горбда можна б заставить" — знаходить вихід і повертає коняку назад, за матїрю. Ні попові казання в церкві, ні згадки про гріх, про душу, про молитви церковні, християнські звичаї й пошану до батьків,—нїщо так не вплинуло на нього, як згадка про теплі принадні картини поминок, гомону, масної страви, свята й радости живого тїла. Так святкували свято смерти забуті предки, так святкують гуцули, так і наші селяне.

...„Коли-б люде і перестали вживати мясо, не обминули-б прокляття долї: нищить иньше житє для свого істнования. Я і сам знаю, що неможна провести межу між живим і мертвим, що не тільки живуть, а на житє мають таке саме право рослини і навіть камінь... Але був час, коли люде жерли людей"... Се з „Листа", в якім автор подає жорстоку докладну картину „свята убійства на безкровному святї творця—весни", щоденного убійства, що „стерло лукаво своє обличчє, змінило імя і загостило поміж людьми, як хатнїй злодій", взявши свій початок од тих же таки забутих предків, що „жерли людей". Оповіданнє написано з такою експресією й такими подробицями, що дивно, чому

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

досї вегетаріанці не використали його в своїх цїлях, як і моралїзаторські писання Л. Толстого.

Руїни Месіни, після страшного землетрусу. „Ішли роскопки... Робітники витягали з під балок жіночу сорочку, потім вийняли ноги і поклали в мідницю. За ногами йшли шулуб, живіт і груди — і знову се склалось в мідницю... Скрізь по руїнах, вище й нижче, подібні ґрупи робітників". А на вулиці спритний крамар вигукує до жінок, що оточили його тїсною юрбою: „Ви бачите тут одно з дїйсних чудес сучасної косметики Отся помада є найпевнїйше средство заховати молодість і красу. Легким шаром ви втираєте на ніч її в лице, і рано встаєте свіжі, як од роси троянди. Кожна склянка — чотири сольдо"... „Чорні жінки, вкриті крепом жалоби, тїснили ся круг візка і ті жахливі, мертво-блискучі очи, що не вміщались в орбітах, що заткнули в собі росхитані стїни, вогонь, трупи найближчих і могли б дати фотоґрафію катастрофи, стежили пильно за кожним рухом рудоволосого шарлатана й ловили вухом, ще повним грому пекельної ночи та криком смерти, його натхненну промову". Се знов тїни забутих предків занехаявши смерть, що стала була їм на шляху, прагнуть життя й його принад. Такий зміст оповідання „Хвала життю".

До сієї катеґорії належить, на мою думку, й меньше художне оповіданнє „Подарунок на іменини", де автор малює нам жахливу картину смертної кари і епізод з хлопцем околодочного надзирателя, якому батько, замість подарунку, показав лобне місце. Не без надумачности і трохи епізодичне і оповіданнє „Конї не винні". Дістаємо вражінне, нїби художник в сих двох оповіданнях поставив собі завданнєм прибрати в барви художнього слова два оріґінальних випадки. Коли такі пригоди справдї інколи і трапляють ся, вони все таки петипічні.

Цїлком окремо стоїть оповіданнє „Сон", характерне для художньої манери автора взагалї. Не раз критика відзначала велике умінне М. Коцюбинського глибоко відчувати й зафіксовувати найтонші психічні й сердечні переживання, найнезначнїйші одміни в тім, що оточає його, що впало йому в око. Величезна здатність мислити образами робить самий стиль автора незвичайно барвним і, так мовити, змістовним. Читайте його твори: ви, незалежно од цїлости й змісту всього оповідання, дістаєте велику насолоду од кожної окремої фрази, порівнання, образа. Але в оповіданнї „Сон", ся манера нагадує почасти мозаїчну роботу.

Видавнича Спілка зробила велику послугу українському громадянству, зібравши докупи сї останнї оповідання М. Коцюбинського й видавши їх окремою книгою, що може бути пречудовим подарунком для кожного, хто кохаєть ся в рідпім мистецтві. Окладинку для книги зроблено відомим нашим художником М. Жуком, і вона своїм сімволїзмом на реалїстичному тлї як найкраще пасує до останньої збірки оповідань нашого художника слова.

С. Черкасенко.

Олелько Островський. *„В сутінї ночі", Нариси й оповідання. Вид. Українсько-Руське Книгарство „Гасло", року 1912. Київ, сторінок 140, цїна 75 коп.*

Крім першого оповідання, що дає титул всїй книжці О. Островського „В сутінї ночі" видавництво вмістило в сей збірник ще тринадцять. Всї ті

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нариси і оповідання вже друкували ся перед тим по ріжних часописах та журналах, а де-які виходили і окремими виданнями. (Про се свідчить і сам автор в примітках до кождої річи). Отже для широкого кола читачів не являють ся вони новиною. Та навряд чи вразять вони чимсь новим, свіжим і того читача, що візьметь ся перший раз до сих творів О. Островського. По прочитанню лишаєть ся таке вражінне нїби то все вже десь чуло ся давно в формі маленького анекдота або звичайної бувальщини. І справдї, оповідання і нариси свої автор черпає здебільшого з народнїх переказів, („Хведоркова груша", Честний злодій" „Старі звичаї" і т. д.) або бере один з варіянтів анекдота („Подорож луші Мацоха до раю"), і переказує їх без найменьшого лїтературного оброблення, без старання надати такому нарисови чи оповіданню якусь захоплюючу фабулу, з якої випливала-б якась ідея. Кожда річ робить вражінне чогось примітивного, невиразного а часом і непотрібного. Кращими все ж таки являють ся у автора ті оповідання, де він бере фабулу не з етноґрафічних матеріялів народнїх, а пише про те, що довело ся самому пережити, або свідком чого довело ся в життю бути. Таким оповіданнем являєть ся наприклад „Не люди", де автор малює життє українських актьорів і знущання над ними так званих „малоруських антрепреньорів". Тут виступає життє актьорів у всїй сїрій непривабности. Автор мав багатий матеріял, безпосередні вражіння від того життя, і тому се оповіданнє вийшло багато кращим за иньші. До певної міри з лїтературного боку відріжняєть ся і оповіданнє „Примари", де автор бере героїнями двох повій. Хоча і на сих оповіданнях лежить ознака загальна всїм творам О. Островського, що ввійшли в сей збірник, але читають ся вони легко. Взагалї ж од книжки лишаєть ся вражінне невигідне для автора, а надто псує його остання річ „Подорож душі Мацоха до раю". Се вже щось недалеке од П. Раєвського.

Юр. Сїрий.

А. Тесленко: З книги життя. Оповідання. Київ, 1912. ст. XX+305. 8°. Ціна 85 к.

Дїйсно з великою насолодою читають ся оповідання покійного Тесленка після „лїтератури" наших найголовнїйших лїтератів. Сучасне лїтературне—поколїнє так брехливе, не щире само з собою, з людьми і з творчістю, даєть ся переважно ошукувати всяким творчим іллюзіям, заговорює само себе і треба бистрого психольоґа, аби вмів зорієнтувати ся серед тих лябіринтів складної та повикручуваної психіки лїтерата. Люди занадто привикли форсувати, не дають часу улежати ся своїм переживаням, експльоатують їх сейчас-же, відразу підкладають готові конструкції, думають і обсервують життє під кутом лїтератури. Тому так мало щирости, такту та глибини; зерна переживань та безпосередности в віддаваню образів теж мало, самі нерви сучасного лїтерата не слухають ся його і „брешуть".

І так приємно після того всього взяти до рук Тесленка... „Неділя. Вчиття в школї нема, і Яків Петрович, після обіду, стоїть у кімнатцї своїй і дивить ся у вікно, що виходить на вулицю. Таке заплакане. Мрака на дворі, мокро, слизько. Їде чоловік улицею і грязюки в нього, грязюки за колесами. Навпроти садочок за лїсом, тополька, груша, сливки. Бідний садочок! Весною, як він цвів, зеленїв. Бжілки, як гули в йому, пташки щебетали. А тепер... Що тепер з ним? Сїрїє жалібно-

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

жалібно, голий, сумний. На що цвів тоді, так пишав ся убранням? Де тепер воно? І що з пташками тими? Де їх щебетання тепер"?—Такий уривок стилю письменника, як він характеризує його, як відслонює всю його психіку до дна. Все ясне, просте, безпосередне. А просте тому, що збудоване на безпосередних почуваннях автора, що всі ті образи—се безпосередна і найпростійша реакція його духового орґанізму на враження зовнішнього світа, життя і людей. Тут немає „літератури". Образи йдуть пеначе хаотично, без порядку, а властиво „по черзі", а проміж не заслонюють одне другого, всі виразні, досадні, хоч лаконічні. Вони йдуть всі гуртом, але для всіх єсть місце, бо всі в цілости містять ся в чулій, ніжній душі автора. Стиль Тесленка глубоко лїричний, кождої хвилї уриваєть ся, бо хотів-би змістити в собі все, так, як автор хотів-би своєю душею обняти все за одним разом, схопити сам процес життя, те таємниче щось, що виділяє наші переживання з цілої маси иньших і творить наш горизонт. Той стиль Тесленка в парі з лїризмом, що пробиваєть ся поміж стрічками і не дає розвинути систематично нїякої акції і нїякого пляну—се його чисто індівідуальна прикмета, як автора. Додати: цінна прикмета.

Але вона власне не дає розвинути авторови власного творчого розмаху, підрізує йому крила. Він мусить бути весь час апаратом передовсїм, весь час тримати ся множества дрібних фактів і тільки ними він може оперувати. В сумі виходить жива фотоґрафія життя з тих образків, що пересувають ся перед очима, як в калейдоскопі. Автор весь час стоїть на тім самім місці, ані щабель висше ані низше, як само житє, тому не має змоги захопити ширшого круга явищ житєвих і дати вже систематичну їх цілість—він мусить всю енерґію зужити на можливо вірну репродукцію подробиць а нїчо не творить. Інтелект тут не працює. Той брак інтелекту і слаба, або майже нїяка конструкційна сила—се й слабий і сильний бік письменників того рода як Тесленко, по части цілої нашої літератури. Слабий бік—бо не дає місця для більших, на ширшу скалю задуманих і дїйсно передуманих творів, робить нашу літературну продукцію безкістною та занадто лїричною, вялою; сильний — бо хоронить від літературної бляґи, далеких ґальопад та з ґрунту фальшивих конструкцій. Як жаль, що Тесленко не міг набрати літературного досвіду неодного з наших новійших письменників та виправити силу інтелекту науковим дослїдом; як жаль з другого боку, що наші новійші письменники не уміють так просто писати, як писав Тесленко, так без пози дивити ся на світ божий, як він.

Не треба впрочім забувати, що Тесленко — сільський інтелїґент, самоук, який сам до всього додумуєть ся і все починає ab ovo. І тому, як письменник, се початок, спроба тільки а не щось готове. Найперш критика мусить його взяти разом з другими авторами того самого типу—М. Коваленко—за обєкт дослїду, брати в нїм тільки певну стадію в розвою творчої думки, а його творчість, як суроґат тільки для літератури. В такім разі не можна писати такого вступного слова як написав до збірки Тесленка С. Черкасенко, підтягаючи все під готові схеми. Люди не лише те роблять, що шукають „добра й правди для меншого брата", перше самі мусять знайти собі дорогу. Тесленко теж був лише „початком".

М. Євшан.

Generated on 2015-08-08 06:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Taras Szewczenko. Wiersze wybrane. *Przełożył z ukraińskiego Sydir Twerdochlib. Z autoportretem i odbitkami szesciu dzieł malarskich. Lwów 1913.—Polskie Towarzystwo Nakładowe.* Ціна Кор. 3.

Розуміють ся, приємно чути нам, як инші культурні народи говорять і пишуть про нас, про нашу культуру, приємно нам бачити переклади з нашої літератури, тим більше коли перекладають ся найкращі наші письменники, а ще коли за ті переклади беруть ся люди, що володіють артистичним талантом. Такі перекладчики перетворюють твір письменника, не затирають його фізіономії, і переклад виходить справді художнім. Автор *plus* перекладчик мають нам дати в сумі нову цілість. Автор, якого твір береть ся хтось перекладати, вже є звичайно готовий, тут лише треба художнього смаку, тонкого і глибокого відчуття, щоб уміти зробити вибір (як от в нашім випадку), а дальше наступає творча робота перекладчика. Сказане у десятеро важнійше й тяжше, коли беремо ся за переклади поезій, до того ще ґеніяльних авторів, таких як Шевченко. Тут треба перекладчика безумовно талановитого, справдішнього творця, бо його робота подвійна: вглубити ся в творчість поета і знати душу того народа, якому хочеть ся присвоїти переклади чужого письменника.

Сидір Твердохліб взяв ся присвоїти польській літературі Шевченка, а вислід його праці вже в руках читаючої публики. Д. Твердохліб вже запрезентував ся перед тим своїми перекладами на польську мову. Дав ще досить вдалі переклади Якова, перекручену „Antologi-ю poetów ukraińskich“ і ще де-які дрібнійші речі. Під столітні роковини нашого Кобзаря випустив знова книжку його перекладів на польській мові. Розглянемо сю книжку, по-перше як вдав ся переклад, а потім застановимо ся, чи треба Українцеви робити переклади в польській мові. Ті дві справи тісно в згаданім перекладі Шевченка зі собою вяжуть ся.

Основна хиба в перекладах—се незрозуміннє ґеніального Кобзаря і наслідки того, та штучна декорація, те бажаннє щирі, пламенні, глибокі й натхнені слова поета вбрати в напушені, модерно-декадентські, повні шуму і кованих фраз вірші, в тонї підрядних польських поетів. Д. Твердохлібови здавало ся, що чим більше ріжних разячих кокардок, чим більше кованих строф, взагалї чим дальше він віддалить ся від Шевченка, тим воно буде краще, більш зроблене по шляхетському й тому в більш европейській позї. Забув мабуть п. Твердохліб, що вийдуть з того „переспіви Шевченка Сидора Твердохліба“ в манєрі польських віршів, до того ще може невлучні, а навіть досить поганенькі, але рішучо не переклади творів Шевченка.

Возьмім от перший вірш в книжці п. Твердохліба і розгляньмо з ориґіналом (Цитую з „Кобзаря“ вид. дра Івана Франка. Львів 1908).

в перекладї (ст. 9):	*в Шевченка* (ст. 57, I.).
Niktby mnie nie pytał, czemu ckny mi swiat,	Не питали б люди, що в мене болить?
Niktby nie zapytał, skąd mi wątek bolu,	Не питали-б, за що проклинаю долю,
Czemu los przeklinam.. „Pędziwiatrów brat!“	Чого нужу світом? „Нїчого робить!“—
Nie rzekliby, szydząc. Dzieci, moje kwiecie!	Не сказали б на сміх... Квіти мої, дїти!
Pocom ja was tulił. was mój drobny mak?	На-що-ж вас кохав я, на-що доглядав?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 06:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

або дальше

Może znajdzie się dziewczęce	Може найдеть ся дівоче
Serce, zadrgnie w męce,	Серце, карі очі,
Łzami olśni ciemne oczy;	Що заплачуть на сї думи,
Ja nie pragnę więcej.	Я більше не хочу.
Jedna łza—i jam na chwilę	Одну сльозу з очей карих
Mocarz nad mocarze!	І... пан над панами.

Скаже хтось, думка віддана, трошки змінено, додано, взагалї перекладчик прикрашав; се-ж він може робити, не може-ж тримати ся слїпо оріґіналу. Одначе так зміняти не можна, додавати цяцьковані прикраски, затирати цїлком кольорит вірша, зміняти настрій цїлого твору. При читаню се кождий наглядно бачить. Не будемо дальше цитувати сего вірша, хотяй багато є в нїм характеристичного для перекладу. По перечитанню, „Dumy moje“ не зроблять на вас нїякого вражіння в порівнанню з оріґіналом. На кождім кроцї штучність, замість „засївала трупом поле, поки не остило“ ви читаєте „Dżdżem przelanej krwi skrapiała, stepów żar chłodziła.“ Деж тут яка подібність, де тут краса порівнання в оріґіналї а у Твердохлїба? Чи се може на шляхетський лад і замість труп треба дати dżdżem krwi? Не хотїв перекладчик ображати гумору польских читачів з шляхетського стану і замість непрємного „Там шляхтою, татарами засївала поле“ дав „co wrogami, Tatarami zasiewała pola“. Се дрібниця, але замітна по собі.

Такий шедевр в віршах Шевченка як „Садок вишневий коло хати“ яким млявим, сухітничим й нездарним вийшов в перекладї. „Хрущі над вишнями гудуть“ в перекладї вийшло „Chrabąszczów słychać senny mruk“. Забув перекладчик, що кіт на теплій печі добре надаєть ся під його „senny mruk“. „Співають, ідучи дївчата,а матері вечерять ждуть“ п. Твердохлїд переложив: „Wracają dziewki z pól objaty, a matki ojców patrzą z dróg“. Се вже за багато в своїй „перетворчости“ загнав ся перекладчик. Так вийшло, як на артистичнім образї зачне робити свої поправки маляр, що церкви малює. З Матери божої, малюнку справжнього художника, скоро зробить він Миколая в родї звичайних богомазів, якими украшають селяне стїни. Але чи артист і інтелїґентний глядач буде йому вдячний за се?

Або подумайте собі такий переклад, як „Не кидай матері“ або як п. Твердохлїб назвав по свойому „Radziła wieś“. В перекладї далекий відгук того, що написав наш поет, вхоплений незударно, злїплений з тендїтних, штучно полїплених слів, фраз, віршів.

в перекладї (ст. 17).	*в Шевченка* (ст. 421, 1).
W zwilczałym sadzie błędne owce	В садочку темному ягнята
W dzień szczypią osty i żarnowce,	У день пасуть ся, а в-ночи
A w noc puszczyków smętny tren	Віщують сови та сичі
Sąsiadom z powiek płoszy sen;	І не дають сусїдам спати.

В поезії Шевченка велику і важну ролю відгравала народня творчість, багато близького й схожого до народних дум. У всякого народа є свої народні пісні, так само й у Поляків. Тому перекладаючи Шевченка треба добре знати народну творчість, дух народньої мови так польської як і української, тим більше тодї, коли бере ся вірш „z motywów ludowych“. Між перекладами знаходить ся також „Хустина“ (Chusta (z motywów ludowych) ст. 19). Не будемо наводити цїлого вірша, лише замітні й інтересні місця.

Generated on 2015-08-08 06:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

у Твердохліба (ст. 19).

Chustę, szytą w scieg,
Białą niby śnieg,
Wyhaftuję, podaruję,
On mię za to pocałuje...
Biały rąbek mój,
Malowany strój.
Moja kosa rozczesana,
Ze swym miłym chodzę zrana...
Szczęsna dola ta,
To matusia ma!
Zdziwią się sąsiadki puste
Że sierota strojna w chustę,
W biały rąbek ten,
Haftowany w len.

у Шевченка (ст. 259, I).

Хустиночко мережана,
Вишиваная!
Вигапту.., — подарую,
А він мене поцілує...
Хустино моя
Мальованая!
Здивують ся в ранці люде,
Що в сироти хустка буде,
Мережаная,
Мальованая.
А я коси розплітаю,
З дружиною похожаю...
Доленько моя!..
Матінко моя!..

Чи се переклад з Шевченка, чи співанка Твердохліба під польську народню пісню? П. Твердохліб міг би сам з чистою совістю підписати ся під цілим сим вершом, не лише під тим, що цитоване. Але для забезпеки додати, що він десь чув такий вірш, однак він був в оригіналї артистичний. Але рішучо не можна писати, що се переклад з Шевченка. Шевченко пише: „Отак вона вишивала, у віконце поглядала, чи не ревуть круторогі“ і т. д. Все те щире, просте, властиве Шевченкови, з властивим його кольоритом. А Твердохліб травестує, чи пак перекладає: „Wyszywała nicią cienką, poglądając wciąż w okienko, czy nie klekcą woły w rogi“... Я не знаю, чому така декорація „nicią cienką“, чи тому, щоб більш по панськи, чи може в тонї польських шляхтянок. Ся декорація й инші цілком не підходять під Шевченка. Дальше маємо вже діло з комізмом і бачимо, як знамениті карикатури в польській мові зробив п. Твердохлід з Шевченкових віршів.

У Шевченка (ст. 259, I.).

Іде чумак з-за Лиману
З чужим добром, безталанний,
Поганяючи співає:

а у Твердохліба (ст. 19) ось як:

Na mokradłach brząka kumak,
Z za Limanu wraca czumak.
Cudze statki, cudze woły..
Spiewa czumak niewesoły:

Се називаєть ся переклад з Шевченка?!! Не можна перед чужими таким перекладом понижати Шевченкових віршів й компромітувати ґенїального Кобзаря. Де ті „kumaki“, „mokradła“, „brząki“ у Шевченка? Но що те все здало ся в перекладї?!

Поминувши багато инших, зупинимо ся ще над одним віршом, іменно над „Минають днї“ (ст. 374, I.), а у Твердохліба „Konają dni“ (ст. 35).

У Шевченка.

Минають днї, минають нóчі,
Минає лїто, шелестить
Пожовкле листя, гаснуть очі, і т. д.

У Твердохліба.

Konają dni, konają noce,
Skon lata wieści szelest ckny
Pożółkłych liści. Wzrok w pomroce,
Zasnęły dumy, serce, sny, і т. д.

Дальше ось що маємо:

Доле де ти? Доле де ти?
Нема нїякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої.

Nijakiej doli! gdzieś ty dolo?
Niech dola zła pobieli włos,
Jeżeli nie jest Boga wolą,
Choć późno dać mi szczęsny los...

Generated on 2015-08-08 06:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Не дай спати ходячому,
Серцем замірати,
І гнилою колодою
По світу валятись;
А дай жити, серцем жити,
І тебе хвалити,
І твій світ нерукотворний
І людий любити.

Страшно впасти у кайдани,
Умірать в неволі,
А ще гірше — спати, спати,
І спати на волі,
І заснути на вік-віки,
І слїду не кинуть
Нїякого! Однаково,
Чи жить, чи загинуть...

Niech nicość duszy nie ostudzi,
Bym spiący wlókł się pośród ludzi,
Bogdajbym nie padł tu czy tam,
By zbutwieć niby zgniły tram.

Tchnij we mnie życie, wielki Boże!
W me serce uderz, wykrzesz skrę,
Niech wszechmiłoscią duch rozgorze!
Lub spraw, gdy z Twojej woli mrę,
Bym swem przekleństwem spalił ziemię.
Żyć, brzęcząc w więzy, strazne brzemię,
W niewoli umrzeć straszno snać,
Lecz straszniej—wolnym być i spać.

Трудно повірити, що се переклад! Де та Шевченкова глибока молитовна скарга, де та туга, що з такою силою вириваєть ся поетови з серця? Чи можна бляґу перекладу назвати перекладом? І я нїяк не можу зрозуміти, як можна мати настільки відваги, щоби такі перли Шевченкової поезії замінювати на імітації з скла найгіршого сорта й нести їх ласкавим сусїдам Менї здаєть ся, що хто береть ся до того рода перекладу, той не має нї дрібки любови до своєї працї, не чує на собі обовязку чи несвідомий того, що перекладаючи ґенїяльних поетів а спеціяльно Шевченка треба бути творцем і то великої міри. треба вглибити ся в ґенїальну скарбницю поета, а рівночасно знати душу того народа, якому хочемо переложити ґенїального автора. Тут рівнож треба натхненого слова. Але пускати ся на того рода фокуси і давати таке партацтво!..

Чи треба було робити сей переклад Украïнцеви? Чому не зробив його сам Поляк? Мусимо признати, що наші сусїди, так Поляки як і Росіяне, живучи з нами, на нашій землї, маючи багато спільних справ з нами, є цїлковитими iґнорантами в нашій лїтературі, культурі і в инших проявах нашого життя. Iґноранти не тому, що тяжко їм знати нас, а тому, що не хочуть про нас знати. Не хочуть — їх воля, не багато на тім нам залежить, але чому ми маємо напихати ся їм, чому жебрати в них, щоб вони заінтересували ся нами. Се криє в собі психольоґію раба.

На початку книжки п. Твердохлїба маємо ще й вступне слово. Як переклад видержаний в одній лїнії декорацій, чудасій, шуму — так перекладчик остав ся консеквентним і такоюж передмовою наділив свій переклад. Замість дати інформаційну статтю про Шевченка, сказати де вродив ся, де і як жив та вмер, оповісти польській публицї про його значінне для України й становище в українській й всесвітній лїтературі, так щоб Поляк не маючи понятя про Шевченка і не можучи виробити собі його з такого фраґментаричного вибору й нездалого перекладу, міг бодай з сеї передмови віднести щось для себе позитивного й довідати ся дещо про Шевченка, автор дав бомбастичний вступ, повний шумних фраз, пустих й нїчого не говорячих.

Сама книжка видана гарно з автопортретом Шевченка й відбитками з його шістьох малярських творів.

І. Лизанівський.

Generated on 2015-08-08 06:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Житє“ *орган присвячений молодї середних шкіл. І випуск. Рік ІІ. Виходить у Львові. Передплата річно 3 Кор. Адміністрацію веде С. Безпалко Супінського ч. 21.*

Інтересне вражіннє робить перегляненнє сего орґану молодіжи галицьких середних шкіл. Видаваний при співробітництві старших письменників, як Івана Франка, Сев. Даниловича, К. Малицької, О. Галичанки, Михайла Павлика розпочинає вже другий рік свого видання. Конечність такого орґану признає кождий, хто інтересуєть ся житем молодіжи, її працею, змаганнями, настроями, ідеями, якими вона переймаєть ся. Розпочинаєть ся „Житє“ тепло написаною статею Ю. В. „Ідея і ідейність нашої молодїжи“. Автор застановляєть ся над тим, яку велику ролю відграє ідея в загально-людськім житю, а яку знова в житю молодіжи. Підчеркує занепад ідейности серед галицької молодіжи, як наслїдок того, що молодіж лишена на ласку і неласку своїх вихователїв-педаґоґів, що самі не стоять високо під взглядом ідейним. В душній атмосфері галицької школи, до останніх границь склєрікалїзованої, ломлять ся молоді характери, молодіж тратить всяку самостійність, індівідуальність, бо школа з її середньовічною системою в зараню все те забиває й нищить. „Не даймо забивати в собі всяких гарнїйших почувань, здобуваймо те самі, чого нам не дає школа. „Будьмо ідейні“—таким зазивом кінчить ся стаття. Подібною є стаття Немезіса „Будьмо самостійні!“, в якій автор домагаєть ся від молодїжи оріґінальности, самостійности й багатої індівідуальности. Крім кількох ще дрібнїйших статей єсть також оповіданнє О. Галичанки „Мовчанне“, оповіданнє поетичне, написане вправною рукою і вірш М. Г. „На гробі товариша самовбійця“ і поезія в прозї В. М. „Пробиваємо скали“ написана не без таланту з молодечою силою і поривом.

Не без інґересу є також дописи з ріжних заведень шкільних. Тут не маємо тої бездушної урядової статистики, з якої в нїякім разї не можна пізнати навіть поверховно душі молодїжи, в дописах отсих знаходимо коротенькі відомости тих, що самі є ще тою молодїжю і добре її знають. По перечитанню тих дописів стає нам досить невідрадно. По гарячих закликах першої частини ми стрічаємо ся з сумною правдою Бачимо, як далеко стоять учителї від молодїжи, немає тут нїякого зближення, впливу, заохоти до працї, всказування доріг, якими належало-б йти молодїжи, а лиш урядницький режім. Скрізь автори дописів нарікають на занепад життя молодїжи, на відсутність ширших духових інтересів, на блуканнє кращих з молодїжи серед темних доріг, на деморалїзацію. „Папіроси, карти, куфель і простітуція—то є звичайні заняття нашої молодїжи“, пише дописуватель з Чорткова (ст. 22). Не краще представляєть ся нам молодіж й з приватних українських ґімназій, де можна би багато чогось кращого сподївати ся (див. допись з Рогатина ст. 22-3). Ті скромні, часом навіть наївні, але щирі рядки кажуть дуже багато. Ними слїд було би заняти ся нашим педаґоґам, уважно їх розглянути, не дивити ся з гори на них, як на „нарікання дїтваків“. І ті з поміж педаґоґів, як також й посторонніх людей, що інтересують ся житем молодїжи, дуже багато знайдуть на тих кількапайцятьох сторінках.

Кінчить ся „Житє“ рецензіями, яких одначе дуже мало, а які незмірно в такім орґанї важні.

І. Лизанівський.

Generated on 2015-08-08 06:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Каменноугольная промышленность Россіи въ 1909 г. Вып. II. Каменноугольная пром. Южной Россіи (ежегодная статистика). Изд. Статистическаго Бюро Совѣта Съѣзда горнопромышленниковъ Юго-Россіи Харьковъ 1911 г. Цѣна 1 руб.

Перед нами великого формату, піввершка завтовшки „труд" багатої орґанїзації гірнопромисловців України, орґанізації одинокої по своїй могутности та значінню в Росії. Для працьовників на полї статистики, ослїдування економічного життя Росії, отся праця, як і взагалї роботи згаданого статистичного Бюро має велику вартість, а для працьовників української науки ще більшу. Але усї ті маленькі й великі фолїанти сеї статистичної інстітуції не виходять по за межи голих цифр сирого матеріялу, та й то не повного. Напр., той, хто цїкавить ся життєм робітників, що витворюють величезні богатства, знайде тут дуже вбогий матеріял, який тільки при поверховому огляді справляє вражіннє повного. Кількість робітників на кожному предприємстві показано з такими подробицями: скільки працює під землею, скільки над землею, скільки чоловіків, жінок та й дїтей; можете вираховати, у якому відсотку прикладаєть ся жіноча та дитяча праця в каменовугільній промисловости півдня Росії, можете знати скільки казарм та „семейних" кватир, навіть скільки „бань" (лазень), мають предприємства. Але нема нїяких відомостей про те, які умови життя робітників на копальнях, від чого холєра загнїздилась там так міцно?

В сїй працї ви не знайдете того матеріялу, який на великий клопіт гірнопромисловців був оголошений на лїкарському холєрному зїздї в Катеринославі. Там було яскраво показано, що дуже велика більшість робітників мешкає в неможливих умовах, часом недозволених законом, що з робітників предприємцї „деруть" не тільки за помешканє, але й за воду та богато чого иншого. Усе те піддаєть ся цифровій реґістрації, але оголошенне таких відомостей некористне для орґанізації предприємців. Силкуючи ся обминути сей матеріял, „статистическое бюро совѣта съѣзда горнопромышленниковъ Юга-Россіи" своїм збірником за сей рік ще раз виявило свою необєктивність, обережність, бюро, що до оголошення фактів, які малюють становище робітників на копальнях, дійшло до того, що з збірників останнього року викреслені вже всї відомости про те, скільки робітників пострадало від несчасних випадків, тодї як у збірнику 1908 року сї відомости ще були.

Понад застереженнн сих дефектів збірника треба признати, що він дає багато сирого матеріялу вартого уваги дослїдувачів економічного життя України.

В. Матвіїв.

Generated on 2015-08-08 06:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990092
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN